زینت

(ناول)

شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ

www.e-otaq.blogspot.com

پيش لفظ

پڙهندڙن جي خدمت ۾ عرض ته ”ناول“ صنف جي ڪتابن جي گهرج سنڌ ۾ تمام گهٽي آهي. سڌريل ملڪن ۾ ۽ سڌريل ٻولين ۾ هزارين ناول اڳيئي جڙيل آهن، ته ٻه هزارين ٻيا سال بسان نوان پيا جڙن ۽ جوڙڻ وارا نه رڳو مڙس آهن، پر زالون ٻه. انهيءَ مان معلوم ٿيندو ته اتي جي مڙسن ۽ زالن کي انهيءَ قسم جي ڪتابن پڙهڻ جو ڪيترو نه شوق آهي.

سنڌي ٻوليءَ ۾ اهڙي قسم جا ڪتاب بلڪل ڪمياب آهن، نڪو ڪنهن کي انهن جي لکڻ يا پڙهڻ جو گهڻو شوق ٿو ڏسجي. تنهن ڪري اهڙي شوق پيدا ڪرڻ ۽ وڌائڻ لاءِ مون هن ڪان اڳي انهيءَ نموني جو هڪڙو ننڍو ڪتاب لکيو آهي، جنهن جو نالو ”دلارام“ آهي. ٻيو وري هي لکيو اٿم.

اهو هڪڙو نئون رٿيل خيالي قصو آهي، جنهن ۾ زماني جي گردش ۽ هال چال جو بيان گهرو اصطلاح ۾ ڏنل آهي. هن ۾ سنڌ جي سڌريل گهرن جي هلت چلت، جيڪا اڪثر هن زماني ۾ ڏسڻ ۾ ايندي آهي، سا چڱيءَ طرح ڏيکاريل آهي. قصو رڳو ڪهاڻيءَ وانگي ناهي، پر گهڻو ياڱو گفتگو جي صورت ۾ ڏنل آهي. اڳوڻي زماني جي قصن وانگي هن ۾ جن ڀوت يا پري يا ديو يا جادوءَ جو نالو ٻه ڪونهي. هن ۾ اهڙا واقعا ڏنل آهن، جي ٿيڻ جهڙا آهن، جي سيڪنهن انسان جي سر تي اچي سگهن ٿا. ۽ جڏهن منهنجو اهو ٻه مطلب هو ته زالن جي دل تي نيڪيءَ جو اثر ويهاريان، تڏهن هن ۾ جيڪي خيالي ماڻهو آندا اٿم، تن مان مکيه هڪڙي زال آهي، جنهن تي ساري قصي جو مدار آهي. انهيءَ جي نالي جي پٺيان مون هن ڪتاب جو نالو ٻه ”

www.e-otaq.blogspot.com

زينت“ رکيو آهي. اميد ته پڙهندڙ ان جي پڙهڻ مان گهڻي خوشي حاصل ڪندا ۽ قسمين قسمين جون نصيحتون ڪيندا ۽ جيڪا سهو يا خطا ڏسندا تنهن بابت مهرباني ڪري مون کي اطلاع ڏيندا ته آئنده لاءِ اُن تي مناسب نظر رکي وڃي.

هن ڪتاب ۾ هيٺين ڳالهين جو ذڪر هليل آهي، ۽ جتي ڪنهن سڌاري هئڻ جو ضرور ڏٺو ويو آهي، اتي مناسب طرح اشارو به ڏنو ويو آهي:

نياڻي جي پرڻي بابت ماءُ کي ڳڻتي، پنهنجن يا پراون کي سڱ ڏيڻ ذات ڏي ڏسڻ، يا ڌن ڏي ڏسڻ، يا ڪن ٻين ڳالهين ڏي؛ قديم خاندان جي اجائي هلت چلت ۽ ان ڪري سندن خانه خرابي؛ زناني تعليم؛ زنانه اخلاق ۽ سگهڙپائي، ٻن گهرن جي پاڙ ۾ اُٿ ويهه، نندي وهيءَ ۾ شادي نه ڪرڻ، ڪهڙي قسم جي زال هٿ ڪجي ۽ ڪهڙيءَ طرح، شاديءَ لاءِ زال جي مرضيءَ پڇڻ جو ضرور، ڪهڙي قسم جو مڙس زال قبول ڪري، پردي وارين زالن جو ٻاهر نڪري، ٻئي هنڌ وڃڻ جو دستور، مهمان جي آڌر ڀاءُ، ماني کائڻ جو دستور، سڱ گهرڻ ۽ شاديءَ جي قبولداري ڪرڻ، شاديءَ جا اجايا خرچ ۽ اڻنگا رستا ان لاءِ سڌريل رٿون، گهر هلائڻ جي خرچ جو بندوبست ۽ بچت جو قابو رکڻ، پردو ڇاکي چئجي ۽ اهل پردي جا ڪي رستا، زال مرس جو پاڻ ۾ ڳالهائڻ جو رستو، زال مڙس جو هڪٻئي ڏي خط پٽ لکڻ، زالن جو سفر، سمنڊ جي مسافري، سختيءَ مهل ڪيئن هلت ڪجي، سرڪاري ڪامورن جو ظلم، ڏک، سک جي حالت، نمڪ حلال ٻانها، خراب صحبت جو اثر، ڪهڙيءَ طرح خراب عادتون پون ٿيون، ۽ انهن مان خراب نتيجا نڪرن ٿا، مائٽ جي محبت اولاد ڏانهن، پڙهيل زالون پهنجي قوم وارن کي فائدو پهچائي سگهن ٿيون، زناني

www.e-otaq.blogspot.com

مڪتب جو انتظام ۽ انهيءَ جو چڱو نتيجو. ڏيهي شاگردن جو تعليمي لاءِ ولايت ۾ وڃڻ. ماڻهن سان رهوڻي. ملڪن جي سير ڪرڻ مان آزمودو ۽ واقفيت. هوشياري ۽ چالاڪيءَ ڪري وڏن درجن جو ملڻ. زناني سڌاري جي مجلس. اُن جو انتظام ۽ انهيءَجا فائدا. بادشاهن سان اميرن جي نمڪ حلالي ۽ ايمانداريءَ جا چڱا نتيجا. وطن جي حب. حڪومت هلائڻ جي تجوين. هتي جي ڏيهي ماڻهن جي مندمن سان شادي ڪرڻ مان نفعا ۽ نقصان. سيڪنهن لاءِ پنهنجي قوم چڱي. ٻن ڀائرن جي طبيعتن ۾ فرق. پيءُ ماءُ سان خراب هلت ڪرڻ مان پشيماني. زال مڙس جي فرمانبردار هئڻ ڪپي. نه مڙس زال جو تابعدار. زال ۽ مڙس جي ناسازيءَ مان خراب نتيجا. اولاد تي ماءُ پيءُ جا حق. زمين جي آباديءَ واسطي سيڪنهن لاءِ مختصر رستو.

منزل. روهڙي.
تاريخ 1 آڪتوبر 1890ع
قليچ بيگ

www.e-otaq.blogspot.com

باب پهريون
نياڻيءَ جو فڪر

اَرهڙ جا ڏينهن هئا، صبح جو سج اُڀري سنئون ٿيو هو.
بختاور ٻهاري سهاري ڏيئي بس ڪئي هئي، ۽ ٿانو ٿپو ملي پئي بورچياني ۾ رکيائين، مائي شهربانو، سرائي فتح خان مرحوم جي زال، صفي ۾ منجي وڇائيو ويٺي هئي، ڏندڻ پاڻي ڪري بس ڪيو هئائين. اتي ئي ماٺ ڪيو، ڳلن تي هٿ ڏيو، ڪنهن خيال ۾ ويٺي هئي. سندس نياڻي زينت بانو پاسي واريءَ ڪوٺيءَ جي اڳيان ٻاهر پڻنگهي ۾ ويٺي قرآن جو دور ڪيو، ۽ سندس پٽ حامد علي، ڪتاب ڪڇ ۾ ڪري اسڪل ڏي روانو ٿيو هو.
گهر جا ڀاتي انهيءَ حالت ۾ هئا، ته در جو ڪڙڪو ٿيو، بختاور نڪري ٻاهر ويئي، ۽ سترت هڪڙي ننڍي ڪمانگري صندوق مٿي تي، ۽ هڪڙي ڇٻي ميوي جي هٿ ۾ کڻي آڻي مائيءَ جي آڏو تڏي تي رکيائين.
مائي شهربانوءَ پڇيو ته "بختاور، هيءُ ڇا آندو اٿيئي؟" بختاور چيو ته " مائي، سيٺ گل محمد جي گهران، دعائون سلام به ڏنا اٿن ۽ هيءَ سوکڙي به موڪلي اٿن، وٽن ڪو تازو مال ٻاهران آيو آهي.
ائين چئي، بختاور بورچيخاني ڏي هلي ويئي. جهٽ ۾ وري موٽي آئي، ته به مائي ائين ئي ڳلن کي هٿ ڏيو ويٺي هئي، ۽ سوکڙيون ائين ئي تڏي تي رکيون هيون. تڏهن چوڻ لڳي ته "چو مائي، اڄ ڪهڙي فڪر ۾ ويٺي آهين؟ جيئي تنهنجو اولاد، توکي ڪهڙُ فڪر هئڻ گهرجي؟"

شهربانوءَ چيو ته ”بختاور، چو نه فڪر هوندو، هڪڙو ته (الله رهيس) سرائيءَ جي گذرڻ ڪان پوءِ سچو بار مون تي ليٽي پيو. قضيي کي ٻارهون مهينو ٿو ڏسجي، ته به آءٌ ائين ٿي سمجهان ته ڄڻ سرائي ڪالهه مئو آهي. جا خوشي اڳي گهر ۾ ڏسندي هئينءَ، سا ڪا ڏسين ٿي؟ تو به اسان وٽ عمر آندي آهي، ۽ گهر جو ڀاتي ٿي رهي آهين. ڀيو زينت جي ڳالهه مون کي ڪک ۾ ڪان لڳي بيٺي آهي. خير جي هيڏي ساري ٿي آهي، خدا ڪري ته وڃي پنهنجي گهر ترڙ واري ٿئي، ته پاڻ به خوش رهي ۽ اسين به ڳڻتيءَ ڪان ڇٽون. هينئر ماڻهن ۾ حال ڪونه وڃي رهيو آهي نه اميرن مان نه فقيرن مان ٿا ٿرن، گلا ڪندي هنن کي دير ڪانه ٿي ٿئي، اشراف ته هينئر پنهنجو ڪنڌ لڪايو وتن گذاريندا.“

بختاور چيو ته ”مائي، سچ ٿي چوين اولاد جو فڪر مائٽن کي نه هوندو ته ٻيو ڪنهن کي هوندو؟ خدا ڪندو ته زينت سگهو ئي وڃي سُکي ٿيندي. پر مائي، اوهين به اُڪلاءُ ڪونه ٿا ڪريو. مائٽيءَ لاءِ ته تمام چڱا چڱا ماڻهو چون ٿا، اوهين الائجي چو هام نٿا ڀريو، ڀهرين هن سيٺ جو گهر ڪو ننڍو آهي، جتي هزارن جو مال ڀيو اچي وڃي! يا محمد رمضان وڪيل ڪو گهٽ آهي، جنهن جي هينئر سيڪائي ٿي هلي!“ شهربانوءَ چيو ته ”اُهي به چڱا آهن، پر پنهنجا ڪي وري بجڙا آهن؟ ادي الهداد جو جوان پٽ ويٺو آهي پنهنجو رت آهي، پنهنجو هڏ آهي پر بختاور، آءٌ ڇتي ٿي پيئي آهيان، ڪيئن ڪريان. نه وري نينگريءَ جي مون کي ڪا خبر ٿي پوي. ڏينهن ٻن ۾ تون ڪو سماءُ لهي ڏينم ته سندس ڇا خيال آهي، تو نپايو اٿس، توکان پنهنجو حال ڳجهو نه رکندي آهي.“

www.e-otaq.blogspot.com

انهن ڳالهين ڪندي بختاور ڇپي مان بمبئيءَ جو تازو آيل ميوو ڪڍي تڏي تي رکيو- لال ڪيوڙو هو، اناس هئا، انب هئا، پپنوس هئا، ۽ صندوقڙي ته مائيءَ پاڻ کولي منجهس چڱا چڱا ريشم جا ٽڪرا هئا، هڪڙي جوڙي سچن موتين جي دبليءَ ۾ پيل هئي، ۽ ڏهه ٻارهن سونيون چوڙيون هيون. اهي ڏسي، مائيءَ کان وڌ بختاور خوش ٿي، ٻاهر پرو تي سڏ ڪري زينت بانوءَ کي چيائين ته "امان زينت، هيءَ ته اچي ڏس، ڪهڙيون نه مزي جون شيون آيون آهن."

پر زينت پنهنجي دؤر ڪرڻ ۾ مشغول هئي، تنهن ڪري اکيون مٿي ڪڍي دائيءَ ڏي ڏسي وري به پڙهڻ کي لڳي رهي. مائيءَ بختاور کي چيو ته "هيءَ صندوقڙي ڪڍي وڃي اندرينءَ وڏي صندوق ۾ رکي اچي، ۽ ميوو ٿالهيءَ ۾ وجهي، مٿي جاري تي نيئي رک."

بختاور ائين ڪيو. سگهوئي وري آئي، ۽ سويرڪي ڳالهه چوري، وري به چوڻ لڳي ته " مائي، شابس آهي ويچاري گل محمد کي، ڏيڻ وٺڻ اهڙو ٿو ڪري، جهڙو مائٽ ڪن. مون کان پڇين ته محمد رمضان وڪيل کان هيءُ سو ڀيرا چڱو آهي، وري ويچارو ذمو به ڪڍي ٿو ته پئسا خرچ ڪري حامد کي به پرڻائي ڏيندس!"

شهربانوءَ ورندي ڏني ته منهنجي نظر ۾ ٻيئي هڪجهڙا آهن. چڱا آهن ته ٻيئي چڱا آهن، نه ته ٻيئي چڱان ناهن؟"

بختاور پڇيو سو ڀلا ڪيئن؟"

شهربانوءَ چيو ته " سو هينءَ ته سيٺ گل محمد چڱو ماڻهو آهي ۽ سندس نندو پٽ به غريب ٿو ڀڄي، پر جيتوڻيڪ پڇنديءَ وارو آهي ۽ بخت زور اٿس، تڏهن به اصل جي توکي خبر آهي ته ذات جو ميمڻ آهي. جي اسين ساڻس اهڙو پير ڪٽنداسين، ته ماڻهو اسان تي کلندا ته پئسن جي لالچ تي اهو ڪم ڪيائون، يا چوندا ته جڏهن مڙس مري

ويا، تڏهن زالن ٽڪن تي پنهنجو ٻار وڪيو. سو ويچاري مئي تي مون کي خلق ڪلائٽي ناهي.“

بختاور چيو ته ”مائي، اهو سچ ٿي چوين، پر وٽ سڪ کي ٻار ته وڃي سڪيو ٿيندو، اسين پاڻ به سڪيا ٿينداسين. اگرچ خير جو وقت چڱو پيو گذري، تڏهن به جي دور پاڻ اڳي ڏٺا آهن، سي ڪي هينئر آهن؟ جيسين اسان جو حامد خدا حياتي ڏئيس ڪٽڻ ڪمائڻ جهڙو ٿئي، تيسين هن رستي سان اسان جي زندگي مزي جهڙي پيئي گذرندي.“

شهربانوءَ چيو ته ”اڙي، اهڙي گذر کان پنهنجو غريباڻو ٽڪر چڱو.“

بختاور چيو ته ”محمد رمضان وڪيل جي به ته ايتري ئي ڳالهه آهي.“

مائيءَ ورندي ڏني ته ”هائو، انهيءَ جي بابت به منهنجو اهڙوئي اعتراض آهي. هو هينئر وڏو ماڻهو آهي ۽ هزارن جو ڏٺي آهي ته يو ڪونهي، پر توکي خبر آهي ته پڻس رڳو مسيت جي ٽڪرن تي پلبو، ۽ رڳو ڪڪڙ وانگي ٻانگون ڏيئي لولا چِڏائيندو هو. وري انهيءَ وڪيل کيه ڪڙي زال ته اڳيئي آهي، سو پهاچ تي ڪنهن کي ڪُتيءَ ڪنيو آهي جو پنهنجو ٻار ڏيندو!“

بختاور چيو ته ”اهو جيڪي چوين ٿي، غلط ڪونهي، اهو مون کي به نٿو وڻي، باقي سيٺ جي گهر ۾ سو مون کي عيب ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچي؟“

شهربانوءَ چيو ته ”مون کي ته ڏسڻ ۾ اچي ٿو، مون کي پنهنجي ڀاءُ جي اولاد جو خيال آهي. پنهنجن هوندي پراون کي ڪير ڏيندو؟ ادي الهداد کي نياٽي آهي، سا منهنجي حامد کي ڏيندو ، ۽ سندس پٽ اميد عليءَ کي آءٌ ڪٽنديس. اهڙي چڱي ڳالهه ٻي ڪهڙي؟“

بختاور ورندي ڏني تہ ”اهو مائي سچ آهي، اها تہ ڪير ۾ ڪندب آهي.مون رڳو سڪيي گذران لاءِ ٿي چيو، نہ تہ جيئي تنهنجو پائٽيو، جوان جماڻ آهي، منجهس ٻي گهٽتائي ڪانهي.“
مائيءَ چيو تہ ”گذران خير جو پيو ٿيندو، جي ادو شاهوڪار ناهي، تہ اسان ڪان غريب بہ ناهي، باقي اميد علي گونگو آهي، تہ پو ڪونهي، پيءُ جو گهر سنڀاليو ويٺو هوندو پر جهڙو هجي، تهڙو وري بہ پنهنجو جگر آهي، تنهن کي ڪونہ ڇڏبو؟ الله ڪندو تہ سندس ننڍڙي ڀيڻ چڱي ٿيندي، سياڻي سدوري ٿيندي!“
بختاور چيو تہ ”مائي،سرائي اميد علي چڱو آهي، جوان آهي، پر منهنجي زينت سان ڪٿان مٽ ٿيندو؟ مائي، پنهنجي پاءُ جي پاران چڙين تہ پلي پيئي چڙ سندس بدران ڏهہ نياڻيون ملن، تہ بہ آءُ ساٽس مٽ نہ ڪريان، پر وڏي ڳاهہ امي دعلي ڪٽڻ ڪمائڻ جهڙو ڪٿان ٿيندو. سچو ڏينهن گهر ويٺو هوندو، اٿلندو اسان جي زنيت سندس خدمت چاڪريءَ ۾ هلاڪ هوندي! سرائي الهداد کي جيڪا پينشن ملي ٿي، سا مٿان ئي واڻيان قرض ۾ ڪنيو وجن، باقي ٻي ڪهڙي پيدائش اٿس، جنهن تي اسان جي زينت کي سڪيو رکندا؟“
شهربانوءَ چيو ”سو سچ آهي، پر بختاور! ڏک سک بہ پنهنجن ۾ چڱو، پراون جو سون بہ گهوريو. مون کي بہ اهي ئي ڳڻتييون آهن، جن ۾ پيئي پڌان چڙهان. اهوئي خيال هومہ جنهن ۾ موڙهي ويٺي هيس. خدا ڪري تہ خير سان نينگري وڃي شينهن ڪلهي چڙهي، تہ اسان کي بہ آرام ٿئي. چڱو، هاڻ ياد ڪري مون کي زينت جو سماءُ لهي ڏ ج. رڌڻ پچائڻ جي مهل بہ ٿي آهي، وڃي تنهن جو بلو ڪر. جيڪا الله گهري هوندي، سا پيئي ٿيندي.“ ائين چئي، مائي پاڻ اُٿي پيرن پر ٿي، ۽ بختاور بورچيخاني ڏي هلي ويئي.

www.e-otaq.blogspot.com

باب پيو
سرائيءَ جو گهر

انهيءَ گهر جو جيڪو ذڪر مٿي ڏنو ويو اهي، تنهن جي پوريءَ طرح سمجهڻ ۾ هتي مختصر طرح بيان ڪرڻ ضروري ڏسجي ٿو.

سرائي فتح خان، سنڌ جي هڪڙي قديم خاندان مان هو. سندس پيءُ، مير غلام علي خان ٽالپر جي ڏينهن ۾ مشهور بهادر ٿي گذريو هو ۽ هڪڙي جنگ ۾ وڙهندي مارجي ويو هو. سرائي فتح خان پاڻ به مير مراد علي خان وٽ معتبر ۽ عزت وارو ماڻهو هو. ٽالپرن جي حڪومت وئي کان پوءِ هن کي هڪ سو رپيا انگريز سڪار مان پينشن ملندي هئي، جيڪڏهن نوڪري ڪري ها ته سرڪار مان هن کي وڏي آبروءَ جهڙي جڳهه ملي ها پر هن نوڪريءَ کان عار ٿي ڪيو ۽ پاڻ کي گذريل حڪومت جو نمڪ خوار چائي، خانگي گذران کي فخر ٿي سمجهيائين.

اگرچه اڳوڻي وڏ ماڻهپ جي هلت چلت ڇڏي به نه سگهيو، تنهن ڪري البت ڏکيائي هوندي هيس، تڏهن به هو ڏاهو ۽ آزمودگار ماڻهو هو. بلڪل چڱيءَ تجويز سان هلت ڪندو هو. پهرين ڏينهن ۾ ته جيڪي پنهنجا قيمتي زيور ۽ مٽا هئن، سي ڳاري، ٿاهه ٿوهه رکندو ايندو هو. جڏهن اُهي سڀ کپي ويا، تڏهن خرچ گهٽائڻ لڳو. اهڙيءَ طرح جو پينشن کان وڌيڪ خرچ نه ٿيندو هوس. اهڙيءَ رٿ ڪري، هو پاڻ کي قرض کان بچائيندو آيو هو، نه ته اهڙيءَ حالت ۾ اڳوڻي وقت جا ڪيترا خاندان هن کان اڳي خراب ٿي ويا هئا.

www.e-otaq.blogspot.com

هن سرائيءَ پيون بہ ہ ٽي چڱيون ڳالهيون ڪيون، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ هو پنهنجيءَ قوم جي ٻين ماڻهن کان هر طرح زياده عقل وارو هو: هڪڙو تہ شادي رڳو هڪ زال سان ڪئي هئائين، جنهن ڪري گهر جي ريڙهہ پيڙهہ ۽ اندروني معاملن کان بہ چڱي پيو ۽ خرچ جي ڪفايت بہ ٿيس.

ٻيو- تہ- اگر-چ پا-ڻ اڳئين زماني- جو- هو، تہ- بہ- اڳ ڳ-ٽتي- ڪر-ي هاڻوڪي زماني جي مناسب طرح واٽ وٺڻ لڳو. پنهنجي پٽ حامد عليءَ کي ننڍي ئي هوندي اسڪول ۾ پڙهائڻ ويهاريائين، جو پهرين سنڌي ۽ پوءِ انگريزي بہ پڙهڻ لڳو. اگرچہ انهيءَ ڪري سنڌس عزيز ۽ پاڙيسري مٿس کلڻ ۽ ٽوڪون ڪرڻ لڳا، تہ بہ انهيءَ جي پرواهہ نہ رکيائين، پٽ جي تہ ڳاهہ ڇڏيو، پر پنهنجي نياڻي زينت بانوءَ کي بہ گهر ئي گهر ۾ تعليم ڏيڻ لڳو. ڪي سنڌس ڪوشش سان، ڪي حامد جي سنگت مان، ۽ ڪي هڪڙي پير مرد آخوند جي پڙهائڻ ڪري، هوءَ قرآن ۽ ديني ڪتابن ۾ توڙي سنڌي فارسي پڙهڻ ۾ اهڙي چالاڪ ٿي ويئي، جو ڳالهہ ڪرڻ کان ٻاهر.

هن سرائيءَ جا اهي سڌريل رستا پنهنجا ئي پنهنجا هئا. سنڌس قوم جي رستن کان بلڪل ٻيءَ طرح جا هئا. تنهن ڪري سنڌس ويجها مائٽ بہ مٿس کلندا هئا ۽ هن کان گوشو ڪندا هئا. يا تہ شهر ۾ انهن ڳالهين ڪري جيڪا سنڌس تعريف ٿيندي هئي، تنهن تي حسد ڪندا هئا. انهيءَ سبب هن کي لاچار ٿيو، پنهنجي منهن پنهنجو رستو وٺڻ ۽ رڳو ظاهري پنهنجن عزيزن سان اُٿ ويهہ جو رستو رکڻ. هو حيدرآباد جي پسگردائيءَ ۾ ڪوهہ کن پنڌ تي رهندو هو، تنهن ڪري ٻهراڙيءَ ۾ رهي شهر جي سڌاري مان فائدي وٺڻ جو هن کي چڱو وجهہ مليو.

www.e-otaq.blogspot.com

اڳي تہ وٽن گهٽائي ٻانها ٻانهيون هوندا هئا، پر صاحبيءَ ڦرڻ کان پوءِ باقي هڪڙو شيدي شنگور نالي ۽ هڪڙي حبشياڻي بختاور نالي وڃي رهيا هئن، پر شنگور بہ مري ويو هو، باقي بختاور هوندي هئي، جا هنن کي گهڻي ڪم جي هوندي هئي. هن ٻارن کي ننڍو ڪري نياپاپو هو.تنهن ڪري هو هن کي ماءُ وانگي چاهيندا هئا. پيدائش پوري پني هين،تنهن ڪري سرائي، ڀيو نوڪرنہ رکيو هو. انهيءَ ٻانهيءَ منجهان سڀ ڪم جو پورائو ڪندو هو.

آخر ٻاهٺ ورهين جي عمر ۾ سرائيءَ وفات ڪئي. هن مرڻ مهل پنهنجي گهر جي ڀاتين کي سڏي روبرو ويهاريو ۽ هڪ هڪ کي آئيندي جي هلت ڪرڻ لاءِ نصيحتون ڏنائين، جي هنن کي مرڻ گهڙيءَ تائين دل تي چميون بيٺيون هيون،

سندس مرڻ کان پوءِ سرڪار پينشن سو رپيي مان گهٽائي پنجاهہ ڪري، سندس زال، مائي شهربانوءَ جي نالي ڪئي، جنهن تي هنن جو گذران ٿيندو هو، تنهن کان سواءِ اها مائي پاڻ، توڙي سندس ڌيءَ زينت بانو، سڀڻ پرڻ جي ڪم ۾ هوشيار هونديون هيون. بختاور ڪڏهين ڪڏهين شهر ۾ وڃي پاڙولين يا ڀين واڻين کان ڪپڙا وٺي ايندي هئي، ۽ تيار ڪرائي هنن کي ڏيئي، پئسا وٺي ايندي هئي.

انهيءَ طرح سرائيءَ جي مرڻ کانپوءِ بہ هنن جو ڪارخانو اندران ئي اندر اهڙو پئي- هليو، جو- آسپاس وارا حيران هئا- تہ- هي- الائجي- ڪيمياگر آهن ڪين؟، جو آبروءَ سان گذران ڪندا اچن ۽ اندر ٻاهر جو خرچ پکو هميشہ وانگي چڱي طرح هلائيندا اچن.

حامد علي اڃي سورهن سترهن ورهين جو ٿيو هو، پر اڃا انگريزي اسڪول ۾ پڙهندو هو. زينت بانو چوڏهن پندرهن ورهين جي جوان ڇوڪري هئي. جي سندس باطني سيرت جي اسان مٿي تعريف لکي

www.e-otaq.blogspot.com

آهي، تہ سندس ظاهري صورت بہ گهٽ ڪانہ هئي. پردي واري گهر جو ٻار هو ۽ سک سان پليو هو، تنهن ڪري هوءَ ڏاڍي نازڪ بدن هوندي هئي. رنگ تمام اڇو نہ هوس، تہ بہ نهايت وڻندڙ هوس، ليڪن مهانڊا تہ اهڙا هئس جو ڏسندڙ جي دل ۾ چڀي ويندا هئا.

طبيعت اهڙي چڱي هيس، جو اهو ڪونہ هوندو، جنهن سان هن مرڪڻ ڏاران ڪڏهن ڪي ڳالهايو هوندو. گهر جو خرچ پکو ۽ حساب ڪتاب جيڪو ٿيندو هو، سو سندس پيءُ جي ڏينهن ۾ ئي هن وٽ رهندو هو. جيڪي پڙهيو هئائين يا ٻڌو هئائين، تنهن مان هن ڪي هيترو فائدو حاصل ٿيو هو، جو هوءَ پنهنجي وقت سجايو ڪم آڻيندي هئي. مهل تي لکندي پڙهندي هئي ۽ مهل تي سبندي پريندي هئي.

نہ رڳو ايترو، پر اڪثر پنهنجي دائيءَ بختاور کي رڌڻ پچائڻ ۾ بہ مدد ڏيندي هئي؛ ۽ جيڪڏهن هوءَ بيمار ٿي پوندي هئي، تہ پوءِ سڄو بار سندس سر تي ايندو هو. انهيءَ هوندي بہ پوشيد گائي حد کان وڌيک هوندي هيس. ڪپڙو گندي تہ سٺو رکندي هئي، پر گهر مان جا هڪڙي ڪوٺي خلاصي ڪيس مليل هئي، جنهن ۾ ياڻس حامد بہ اچي رهندو هو، تنهن ۾ شيءِ شڪل اهڙيءَ تجويز سان پنهنجي پنهنجي جاءِ تي رکيل هوندي هئي، جو جيڪو پاڙي اوڙي جو ماڻهو ڪڏهن اتي ويندو هو تہ سندس سگهڙپائيءَ جي تعريف مان ڍاپندو ئي ڪين هو.

اهڙين ڳالهين جي ڪري، هن گهر جي و اکان ڳوٺ مان هلي شهر جي ماڻهن تائين وڃي پهتي هئي: پوءِ اهڙيءَ ٻانهن جي لاءِ پلا ڪهڙو اشراف ۽ عزت وارو ماڻهو خواهشمند نہ ٿيندو؟ سرائيءَ جي جيئري ئي انهيءَ نسبت ۾ تورو گهڻو چوڻ چائڻ ٿيو هو، پر سندس ميئَ کان پوءِ

www.e-otaq.blogspot.com

پاڻ ماڻهن کي ڪوشش ڪرڻ سولي ٿي. خاص ڪري جڏهن سيني کي خبر هئي ته سرائيءَ سان سندس عزيز به ايتريقدر ساز ۾ نه آهن.

سيٺ گل محمد ميمڻ هڪڙو وڏو شاهوڪار هو، جنهن جي ڪوٺي حيدرآباد ۾ هئي، ۽ سندس گماشتا ڪراچيءَ بمبئيءَ ۽ ٻين پاسي هوندا هئا، تنهن پنهنجي پٽ جي لاءِ مٿا پئي هنيا ۽ اوير سوير سوڪڙيون سڙيون پي موڪليندو هو. نه رڳو ايترو، پر بختاور کي به ڏيڻ وٺڻ سان پنهنجو ڪري ڇڏيو هئائين.

پر ميان محمد رمضان وڪيل هو، تنهن کي وري پنهنجي طمع هئي ۽ اگرچ هڪ زال اڳي به هيس، ته به ڇوڪريءَ جي تعريف ٻڌي، وڏ گهري ڄاڻي، پئي مٿا هنيائين ته سڪرن مان ٻانهن وٺي، آءُ به وڏو ماڻهو ليکجان. جيتوڻيڪ هو اصل غريب ماڻهو، ذات جو ميربحر هو، ۽ پٽس مسيت ۾ ملپڻي ڪندو هو، ته به هاڻ وڪالت ڪري اڇي بخت لڳو هوس، سو هينئر تمام وڏو ماڻهو ليکجڻ ۾ ايندو هو.

پر اسان مٿي ڏنو آهي ته، مائي شهربانوءَ کي هن سان مائٽي ڪرڻ ۾ البت اعتراض هو، اگرچ بختاور سيٺ جي فائدي ۾ گهڻو ڳالهايو ٿي. مائيءَ جي اعتراض آڻڻ جو هيءُ به سبب هو، جو هن کي پنهنجي ڀاءُ الهداد جي پٽ سان ڏيءَ جي شادي ڪرڻ جو ارادو هو ۽ اگرچ اهو گونگو هو، ڪنهن به طرح ڪمائيءَ ڪرڻ جهڙو نه هو، پر ويجهو مائٽ هوس، تنهنڪري جيئن اڪثر زالن جو خيال ٿيندو آهي، ته ڏاريا ڪهڙا به لائق هجن، ته اهي ڇڏي به پنهنجا نالائق عزيز پسند ڪنديون آهن. تيئن هن کي به خيال هو. وري ڀاڻس کي ننڍي ڏيءَ ٽن ورهين جي هئي، سا ڀانيائين ته حامد کي وٺي ڏيان، انهيءَ ڪري ٻين سيني رٿن کان اها رٿ وڌيڪ پسند هيس.

www.e-otaq.blogspot.com

ليڪن اجا دل ۾ پڪو ٺهراءُ ڪونہ ڪيو هئائين، پئي ڳڻتيون ڪاڏائين تہ ڪيئن ڪريان. ڪنهن ٻاهرئين ماڻهوءَ سان صلاح ڪرڻ لاءِ دل نہ چوندي هيس. سندس صلاحڪاريون هيون هڪڙي بختاور ۽ ٻي سندس جوان ۽ پڙهيل ڌيءَ زينت بانو. پر اهڙين ڳالهين ۾ زينت بانوءَ کان پڇڻ ڳاڇڻ هن مناسب نٿي ڄاتو، تنهن ڪري ڪڏهن ڪڏهن بختاور سان ڳالهہ ڇوريندي هئي، نہ تہ پنهنجي منهن پئي پڇہ پچائيندي هئي. انهن ڳڻتين کائيندي ٻہ ڪي ڏينهن لنگهي ويس.

www.e-otaq.blogspot.com

باب ٽيون
پٽ جي ڳٽتي

حيدرآباد جي ڪچي ۾ علي نواز خان نالي هڪڙي مغل جو گهر هوندو هو. هو ميرن جي صاحبيءَ ۾ خراسان کان آيو هو ۽ واپاري ماڻهو هوندو هو. هن مغل جي گهر جو اسان جي ڳالهه سان جيڪو واسطو آهي، تنهن جي بيان ڪرڻ کان اڳي بهتر آهي ته هن جي سنڌ ۾ اچڻ جو بيان ڏيون.

هو اصل جو ترڪ هو. هن جو پيءُ ترڪستان جي سرحد واري هڪڙي جابلو پرڳڻن جو رئيس هو ۽ روس جي شهنشاهه جو ڍل پرو هو. انهن ڏينهن ۾ روس ۽ ايران جي وچ ۾ اڪثر لڙايون ٿينديون هيون ۽ هو ٻيئي هڪٻين جي ملڪ تي ڪاهه ڪري ڦرون لٽون ڪندا هئا. هڪڙي اهڙي لڙائيءَ ۾ ڪن سببن ڪري، ايران جو لشڪر فتحياب ٿيو ۽ روسي لشڪر کي شڪست آئي.

روس جي لشڪر ۾ سندس هٿ هيٺ وارن ڪيترن ئي ننڍين حاڪمن جو لشڪر مدد لاءِ آيل هو. انهن ۾ علي نواز جو پيءُ به پنهنجي لشڪر سوڌو حاضر هو. انهيءَ لڙائيءَ ۾ ڏاڍي خونريزي ٿي ۽ روس جي طرف جا گهڻا ماڻهو مارئيا. جيڪا ڦر مار ٿي، تنهن ۾ ڪيترائي مڙس ۽ زالون ۽ ٻار قيد ٿيا. علي نواز جو پيءُ پنهنجي زال ۽ ٻن پٽن سوڌو به قيد ٿي پيو. ۽ ذري گهٽ مارئائونس ٿي، پر هن گهڻا حيلا حوال ڪري، پاڻ کي موت کان بچايو. اهو جيئدان جو هن کي مليو، سو خاص سندس زال ۽ ننڍين ٻارن جي منٿن ڪري، جن جي

www.e-otaq.blogspot.com

ليلائڻ تي فتحمند غنيم کي قياس اچي ويو، تنهن ڪري هنن کي ٻين قيدين سان گڏ ايران ڏي وٺي آيا. هي چار ڄڻا اگرچ پرڏيهہ ۾ قيدي هئا، تڏهن بہ گڏ رهڻ ڪري پاڻ کي چڱي نصيب وارا سمجهندا هئا.

انهيءَ طرح هنن کي قيد ۾ ٻہ ٽي مهينا گذريا. روسي لشڪر جنهن شڪست کاڌي هئي، تنهن کي وري تازي پرتي ملي، سو هاڻي نئين سر تياري ڪري ايرانين سان وڙهڻ لاءِ سنيري آيو ۽ ڪاهہ ڪري اچي ويجهو پيو هو. علي نواز جي پيءُ جڏهن خبر ٻڌي تہ سندس ملڪ جو بادشاهہ ڪاهي اچي ويجهو ٿيو آهي ۽ اڳيئي پيو خيال پچائيندو هو، تہ وجهہ ملي تہ ڀڄي وڃي هن سان شامل ٿيان، سو هاڻي ڪنهن حيلي سان پنهنجي وڏي پٽ سوڌو، جو سورهن ورهين جي ڄمار جو جوان هو، ڀڄي نڪتو ۽ پنهنجي سرحدي قوم گڏ ڪري اچي روسي بادشاهہ سان گڏيو.

اگرچہ هن پنهنجي وطن ۽ قوم جي طرفان ايمانداري ۽ بهادري ڏيکارڻ ۾ ڪين گهٽايو، پر تڏهن بہ سندس حياتي اچي پوري ٿي هئي، سو پٽ سوڌو دشمن سان جنگ ڪندي مارجي ويو.

هيءُ جو هن طرح ٿڳي ڪري ڀڄي ويو ۽ وري وڃي ايران سان سامهون ٿيو، تنهن ڪري ايران جي سرڪار کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي ويئي. هن جي زال ۽ ننڍي پٽ علي نواز کي دڙڪا ڏنائون تہ اهو وير اوهان کان وٺنداسون يا غلام ڪري وڪڻي ڇڏينداسون. هن ڊپ ۽ شرم کان علي نواز جي ماءُ هينءَ ڪيو، جو رات جو سمهڻ مهل زهر ذرو کائي ڇڏيائين.

صبح جو ننڍو پٽس معصوم اٿي ڏسي تہ هنڌ تي امان مئي پيئي آهي. جيڪا حالت هن ڇوڪري سان ٿي گذري هوندي، سا لکي نٿي

www.e-otaq.blogspot.com

سگهجي، البت آسانيءَ سان خيال ۾ اچي سگهندي: چار ڏينهن اڳي هن پنهنجي پيءُ ماءُ ۽ ڀاءُ سان گڏ خوش پئي گذاريو. هاڻي پيءُ ۽ ڀاءُ ته پڇي ويا، باقي ماءُ بچي هيس جا پرڏيهه ۾ هيڏڙي ٻار جي انگل ڪٽڻ واري هئي، سا به ويندي رهي. هي يتيم علي نواز تڏهن ڏهن ورهين جي عمر جو مس هو.

انهيءَ وقت کان پوءِ سگهوئي حڪم جاري ٿيو ته ننڍيءَ عمر وارن قيدين ۽ قيدياڻين کي غلام ڪري وڪڻي ڇڏجي. ڪيترا سو ٻارن جا روز ٽورا ٽورا ڪري، ٻانهن جي بازار ۾ وڪڻندا هئا. هڪڙي ڏينهن علي نواز جو به وارو آيو. هن کي هڪڙي ايرانيءَ خريد ڪيو، جنهن وٽ هو پنج ڇهه مهينا رهيو. پوءِ وري اهو ماڻهو ڪنهن ٻئي پاسي ٿي ويو،تنهن هن کي دلال جي حوالي ڪيو ته وڪڻي ڇڏيس.

اها ٻانهن جي بازار هفتي ۾ کلندي هئي، ۽ تڏهن خريد و فروخت هلندي هئي. سو انهيءَ هفتي علي نواز وري ٻيو مالڪ ڪيو. انهيءَ طرح ٻن ورهين جي اندر هن ڇوڪر پنج ڀيرا انهيءَ بازار جو منهن ڏٺو، آخر هڪڙي وڏي سوداگر جي هٿ ۾ آيو، جتي هن البت آرام پاتو.

هن جي هلت چلت تمام چڱي هوندي هئي، ۽ شڪل جو به موچارو هو، تنهن ڪري سندس ڏٽي ۽ ان جي گهر جا ماڻهو ڏاڍو پيار ڏيندا هئس. هتي هن کي تعليم به ملي، قرآن پڙهڻ سکيو ۽ جيئن وڏو ٿيندو ويو، تيئن پنهنجي ڏٽيءَ کي سندس ڌنڌي ۾ مدد ڏيندو رهيو. هتي رهي هيءُ گهر جو ڀاتي ٿي ويو، ۽ هن جي ايمانداري ڏسي سيڪنهن هن کي آفرين پئي ڪئي.

www.e-otaq.blogspot.com

جڏهن اهو سوداگر بيمار ٿيو، ۽ مرڻ جو وقت ويجهو ڏٺائين، تڏهن وصيت ڪري پنهنجو مال پنهنجي اولاد کي ورهائي ڏنائين، ۽ علي نواز کي ڪجھ جيترا پئسا ڏيئي آزاد ڪري ڇڏيائين.

ڏٽيءَ جي مرڻ کان پوءِ به علي نواز پنج ڇهه مهينا انهيءَ گهر ۾ هو. پوءِ پنهنجي منهن سوداگريءَ جي سانگي خراسان ۾ آيو. خراسان ۾ تن ڏينهن ايران جي ماڻهن جي گهڻي آمدرفت هوندي هئي، تنهنڪري هن کي اتي اچي پنهنجو واپار هلائڻ ۾ ڏاڍي سولائي ٿي. هتي رهڻ ڪري هو مشهور ٿي ويو، ۽ واپار جي ڪم ۾ ڏاڍو هوشيار ٿيو.

خراسان مان وري علي نواز، ڪي سير ڪرڻ لاءِ ۽ ڪي واپار جي سانگي سنڌ ۾ آيو. سنڌ تن ڏينهن ٽالپرن اميرن جي هٿ ۾ هئي، انهن جي دربار ۾ هن جو رستو ٿي ويو، جنهن ڪري هن کي جهڙو واپار ۾ تهڙو عزت ۾ واڌارو ڏسڻ ۾ آيو ۽ انهيءَ سبب هو اتي رهي پيو.

علي نواز جو واپار دڪان ڪڏي ويهڻ سان نه هلندو هو. هن جي معرفت مير صاحبن ۽ سنڌن دربار جي اميرن سان هوندي هئي. هو معتبر، هوشيار، پڙهيل ۽ چالاڪ ماڻهو هوندو هو، تنهن ڪري سيڪنهن وٽ هن کي گهڻو مان ملندو هو. هن کي ڪجھ جيترا پئسا ڏيئي موڪليندا هئا، جو بمبئي ۽ ڪلڪتي، توڙي بغداد، ايران ۽ ٻين ولايتن ڏي وڃي. خاصو خاصو مال سودي سنڌن لاءِ ايندو هو؛ ۽ انهيءَ تڪليف ڪٽڻ لاءِ چڱو محنتاڻو ۽ انعام اڪرام ملندو هوس. اهڙن فائدن کان هو سنڌ ۾ رهي پيو، ۽ پنهنجو وطن به وسري ويس.

ايترن ورهين رهڻ ڪري ۽ هيترن ماڻهن سان واسطي رکڻ ڪري هو هاڻي هر طرح سنڌ جو ماڻهو ليکجڻ ۾ ايندو هو. هن کي ڪنهن سکر گهر مان ٻانهن ملي ويئي، تنهن سان شادي ڪري پنهنجو گهر ٺاهي ويهي رهيو. ميرن جي صاحبيءَ وئي کان پوءِ به هو اتي رهندو آيو، ۽

www.e-otaq.blogspot.com

اگرچ اڳيون اوج پوءِ چڙهائي ويس، تڏهن بہ مناسب سوداگري ڪري، هو پنهنجو گذران عزت آبروءَ سان پيو ڪندو هو.

هن کي هڪڙو پٽ بہ خدا ڏنو هو، جنهن جو نالو علي رضا رکيو هئائين، تنهن کي ننڍي هوندي کان هن چڱي تعليم ڏياري هئي. سو سنڌي ۽ فارسي پڙهي تہ هوشيار ٿيو هو. پر انگريزيءَ ۾ بہ چالاڪ هو. اگرچ پڙهيو رڳو سنڌي اسڪول ۾ هو، مگر ذهين طبع جو هو ۽ ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي آزمودي ڪري زياده هوشيار ڏسڻ ۾ ايندو هو.

علي نواز پنهنجي پٽ کي ڪنهين نوڪريءَ ۾ نہ رکيو، نہ ڪنهن واپار ۾و ڌائينس، مگر جيڪي صاحبلوڪ سنڌي يا فارسي يا هندستاني پڙهندا هئا، انهن وٽ منشي يا ماستر ڪري رکيائينس، انهيءَ ڪري انگريزيءَ ۾ هن جو مايو وڌي ويو هو، ۽ صاحبلوڪن کي بہ پڙهڻ ۾ گهڻي سولائي ٿيندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن تہ ڪراچيءَ تائين بہ وڃي اهو ڪم ڪندو هو. انهيءَ طرح پڙهائڻ جي ڪم مان هن کي سٺ ستر رپيا پيدا ٿيندا هئا.

پيو وري علي نواز خان پاڻ سوداگري ڪندو هو، تنهن ڪري هنن جو گذران تمام چڱو پيو ٿيندو هو. هو بہ اصل ولائتي ماڻهو اٽڪل وارو هو، گهر ۾ ياتي پورا پنا هئن. پاڻ هو، پٽس هو، سندس زال هئي، جنهن جو نالو جان بيبي هو، ۽ پورهيت هين، جا گهڻن ورهين کان وٽن رهندي آئي ۽ گهر جو ياتي ٿي ويئي هئي، ۽ انهيءَ جو نالو مريم هو.

جنهنن وقت جي ڳالهہ اسين ڪريون ٿا، تنهن کان ٻہ ورهيہ ڪن اڳي علي نواز خان وفات ڪئي هئي، ۽ گهر جو بار سڄو ئي علي رضا تي هو، جو هينئر چوويهن ورهين جو جوان ماڻهو هو، هو تمام چڱيءَ شڪل وارو ۽ ڳوري رنگ جو هو. هلت چلت سندس تمام پسنديءَ جهڙي هئي، جو سندس پيءُ جي انهيءَ ڳالهہ تي خاص نظر هوندي

www.e-otaq.blogspot.com

هئي. ٻيو هن جي اٿ ويهہ رڳو سڪرن سان هئي، تنهن ڪري لياقت ۽ فضيلت ٻہ گهٽي هوندي هيس. طبع جو تمام حليم هو، اهڙو جو شهر جا هندو خواهہ مسلمان سندس صحبت لاءِ مشتاق هوندا هئا.
صاحبي ڦرڻ جي تفرقي کان پوءِ ٻہ، جن اميرن ۽ وڏن ماڻهن سان علي نواز خان جو رستو هوندو هو، سو هو وٺيو آيو، ۽ هنن سان پاڻ وقت بوقت شادي مراديءَ ۾ اُٿ ويهہ ڪندو هو، توڙي سندس گهر جا ماڻهو ايندا ويندا هئا. هر طرح هو هنن کي دوستن يا عزيزن وانگي سمجهندا هئا.
سرائي فتح خان جي گهر سان ٻہ هنن جو اهڙو ئي رستو هو. ٻيو وري فتح خان جو پٽ حامد ۽ علي رضا کي ٿورا ڏينهن هڪ اسڪول ۾ گڏ ٻہ پڙهيا هئا، تنهن ڪري هنن جو وري پاڻ ۾ خلاصو رستو دوستيءَ جو ٿي ويو هو.
علي نواز ۽ فتح خان جي حياتيءَ جي ڏينهن ۾ انهن جي گهرن جو پاڻ ۾ رستو هوندو هو، سو سندن مئي کان پوءِ ٻہ سندن پوين جي وچ ۾ هليو آيو، ۽ هي، ٻئي طرف، هڪ ٻئي وٽ ايندڙ ويندڙ هئا. ڪنهن آچر تي حامد هنن وٽ ايندو هو، جو ٻئي ڄڻا ٻاهر لانديءَ ۾ ويهي صحبت ڪندا هئا. ڪنهن آچر تي علي رضا هنن وٽ ايندو هو. ۽ اهڙيءَ طرح هو ٻئي هڪٻئي جي گهر ايندا ويندا هئا. انهيءَ طرح هنن جون مائون ٻہ ڪڏهن هڪٻئي جي گهر اچي ڏينهن گذارينديون هيون. تنهن ڪري هڪ ٻئي جي حال جي ۽ هلت چلت جي پوري خبر هين.
جان بيبيءَ کي پنهنجي پٽ جي شاديءَ جو خيال گهڻن ڏينهن کان هوندو هو. هو ڪٽنڻ ڪمائڻ وارو هو ۽ جوان هو، مڙس مئي کان پوءِ گهٽتي واڌو ٿيس، جو پاپائين تہ منهنجي مڙس جو نسل باقي رهي.

www.e-otaq.blogspot.com

هڪڙي ٻہ ٻانهن بہ هٿ ڪئي هئائين، پر هو انهيءَ تي نہ بيٺو. پيو چوندو هو تہ آءٌ ننڍو آهيان، اڃا شادي ڪرڻ جو وقت پيو آهي. اهو سندس نٽائڻ ڪي حجاب ۽ ڪي حيا کان هو ۽ ڪي وري انهيءَ کان هو، جو هو انهن ماڻهن سان چڱيءَ طرح واقف هو ۽ اهي ٻانهون لکي پڙهي نہ چاڻنديون هيون. انهيءَ سبب ڪري هڪڙي پيري تہ سندس ماءُ ساڻس تکو ڳالهائي رنج بہ ٿي هئي. پوءِ جڏهن اها ڳالهہ ياد پوندي هيس، تڏهن اڪثر انهيءَ ڏک کان رئندي هئي، تہ شايد نيٺ آءٌ مري ويندس ۽ جهان وانگي پنهنجي پٽ جي مراد ڪانہ ڏسنديس.
هڪڙي پيري رات جو جان بيبي جي ننڊ اچي ڦٽي، پئي ڏٺا ساهہ کنيائين ۽ اُٿلي پٿلي. مريم جا ويجهو ستل هيس، سا بہ جاڳي، چوڻ لڳيس تہ "مائي چو اڄ توکي ننڊ ٿي اچي؟"
جان بيبيءَ چيو تہ "بس مريم، زمانسازيءَ جون ڳالهيون اچي دل تي چڙهيون اٿم، تنهن کان ننڊ ڦٽي ويئي اٿم."
مريم چيو تہ "مائي! سي ڪهڙيون ڳالهيون؟"
جان بيبيءَ ورندي ڏني تہ "پهرين علي رضا جي شاديءَ جي هيڏو سارو اچي ٿيو آهي، جهان جون مائون ڏکن سان پٽ پالينديون آهن، انهيءَ لاءِ تہ هنن جون مرادون جيئري ڏسن، شايد منهنجي قسمت خراب آهي، جو جڏهن آءٌ هن جي اڳيان اهڙي ڪا ڳالهہ ڪريان، تڏهن منهن پاسي ڪري ويهي رهي يا ابتا سبتا جواب ڏيئي هليو وڃي."
مريم چيو تہ "هائو مائي، هي زمانو هاڻ اهڙو اچي لڳو آهي."
علي رضا، جو ٿورو پريرو سمهيو پيو هو، تنهن جي بہ انهيءَ ڳالهہ تي اک پٽجي ويئي، ۽ جڏهن پنهنجو نالو بہ ٻڌائين، تڏهن پاڻ سجاڳ ٿيو،

www.e-otaq.blogspot.com

رڙهي اچي ويجهو ٿين ۽ چوڻ لڳو ته ”امان جيجي! خير ته آهي، اڄ وري ننڊ ڦٽائي، اچي انهن قصن کي لڳا آهيو؟“

جان بيبيءَ البت رنج مان جواب ڏنس ته ”بس ابا، اسان جي خدا ننڊ ڦٽائي هوندي ته ڪو ڪنهن جو وس!“

مريم چيو ته ”ابا، مائي سچ ٿي چوي، تون ته ڏاڍو زورآور آهين، ماڻهن جا ٻار اچا ڪمائڻ جهڙا نه ٿين، ته مائٽ انهن کي پرڻائي پنهنجون آسون ۽ اميدون پوريون ڪن ۽ انهن جو خانو آباد ڪن، تون اچي هيڏو سارو ٿيو آهين، ته به بحث ڪري ويهي رهيو آهين ته شادي ڪين ڪندس.“

اتي جان بيبيءَ وري رنج مان چيو ته ”ڇڏينس مريم، اڳي ٿورا مٿا هنيا اٿم جو هاڻ ٻڌندو، ماٺ ڪري ويهي رهه، خوشي سنديس، هي ننيگر پائني ته امان به مري ته پوءِ پنهنجي منهن جتان اچي اتان وڃي شادي ڪريان.“

علي رضا ماءُ جي پيرن تي هٿ رکي چيو ته ”امان، ائين نه چئو، خدا توکي سلامت رکي، تون رنج نه ٿيءُ. هونءَ ته جيڪي اوهين مون کي چوندؤ ائين ڪندس، اولاد کي ڇا اختيار آهي مائٽ جي مرضيءَ کان ٻاهر وڃي؟ مگر مائٽ تي به حق آهي ته اولاد جيڪي واجبي چوي سو ٻڌي ۽ ان تي خيال ڪري.“

جان بيبي پڇيو ته ”هاڻ ابا تو ڪهڙي واجبي ڳالهه ڪئي جا مون نه ٻڌي؟ اها واجبي ڳالهه تو ڪرين ته آءٌ اچا ننڍڙو آهيان، آءٌ اچا ٿورو ٿو ڪمايان. اچي ڏاڙهي ٿيندءِ ته پوءِ پرڻبين؟ يا قارون جو خزانو هٿ ايندءِ پوءِ شادي ڪندين؟“

علي رضا ورندي ڏني ته ”امان! جڏهن سچ وچ عمر جو ننڍو هوس ۽ ڪمائڻ جهڙو نه هوس، تڏهن ته بيشڪ منهنجو اهڙو اعتراض هو،

چالاڪ جو جيتوڻيڪ ننديءَ عمر ۾ اڪثر شاديءَ جو گهڻو شوق ٿيندو آهي، مگر جيڪي پڙهيو اٿم ۽ ڏٺو اٿم، تنهن موجب چاڻان ٿو تہ ننديءَ ڄمار ۾ شادي ڪرڻ مان ڇا حاصل آهي. پهرين تہ ماڻهو جڏهن پاڻ مائٽن تي بار آهي، تڏهن وري زال پرڻجي وڏيڪ بار چالاڪ ٿجي؟ تنهن ڪانسواءِ، ننديءَ وهيءَ جي شاديءَ ڪري سڌاري جا ڪم جيڪي سگهڻا آهن سي ڇڏايو وڃن، ۽ نندي وهيءَ جا ٻار جيڪي ڄمن ٿا، سي اڪثر ضعيف ٿا ٿين، ۽ ننديءَ وهيءَ جي شاديءَ ڪري ماڻهو پاڻ بہ جلد پيريءَ ۽ ضعيفيءَ کي پهچي ٿو. وري جيستائين پنهنجو ڪٽيو ڪونهي، تيستائين شادي رڳي فضولي آهي. چوندا آهن تہ 'پاڻ نہ پاري ڪتا ڌاري' خدانخواستہ اوکو سوکو وقت اچي مٿان پوي، تہ هونءَ رڳو پنهنجي ڳڻتي وٺي، هوڻءَ ٻين جي بہ انهي ڳالهين ڪري مون تہ 'نہ' پئي ڪئي، پر هاڻ جڏهن خدا تعالي اهي سڀ عذر لاٿا آهن، تڏهن آءٌ پاڻ راضي آهيان، جيڪا اوهان جي مرضي!"

جان بيبي، جنهن هي سڀ ڳالهيون ماٺ ڪري ويٺي ٻڌيون، تنهن چيو تہ "ابا، هاڻي اڳوڻيون ڳالهيون تہ ڪٽي ڇڏ، ٿي چار مهينا مس ٿيا هوندا، جو مون توکي شهباز خان ٺيڪيدار جي نياڻيءَ يا علي بخش شيخ جي ڌيءَ جي نالي چيو هو، جو پٽهين جا واقف هئا ۽ انهيءَ ڳالهہ تي نيٺ بيهن بہ ها، پر تون رؤ ڪڏائي بيهي رهئين. اهو ساڳيو تون آهين ڪو ٻيو، جو هاڻ ٿو چوين تہ جيڪا اوهان جي مرضي؟ منهنجي مرضي ڪهڙي آهي! هينئر انگريزي آئي مائٽن جي مرضي ويئي، هينئر مرضي تي ڇوڪرن جي. منهنجي هلي ها، تہ اڄ آءٌ پوٽن پڙپوٽن واري هجان ها."

علي رضا چيو تہ " جيجل، مون کي معاف ڪجئين، انهن ٻانهن تي منهنجو هي اعتراض هو: هڪڙو تہ پاڻ انهن ماڻهن جا رڳو نالي جا

www.e-otaq.blogspot.com

واقف آهيون، انهن ٻانهن جا ته اوترا به واقف ناهيون؛ نه خبر ته هو شڪل جون ڪهڙيون، لکڻ پڙهڻ جون ڪهڙيون؟ رڳو سندن مائٽ سکر آهن يا هوند وارا آهن ايتري ڳالهه بس ناهي.
اوهان کي جيڪا خبر پوندي، سا به وچ وارن جي معرفت سو جيڪا شيءِ هڪڙن کي پسند ايندي، سا ٻين کي نه ايندي. مون کي ته ٻين سيني ڳالهين سان گڏ انهيءَ ڳالهه جو به ضرور آهي ته لکڻ پڙهڻ ايندو هجيس ۽ نيڪ زال هجي ۽ آءٌ پنهنجي سر انهيءَ ٻانهن جو واقف هجان، ۽ جي امڪان هجي ته اها منهنجي ڏٺل هجي ته چڱو.“
جان ٻيبي خفي مان چوڻ لڳي ته ابا، تڏهن وچي سنئون ٿي سمهي رهه. ٻي خبر چار سيڪا پڇڻ سان پئجي سگهندي، ۽ اهڙي خبر اسان کي اڳيئي آهي ته، پڙهڻ لکڻ جو ته اصلي هتي اشرافن ۾ دستور ڪونهي، نڪا مون کي ڪا سجهي. نڪا وري ڏين کي ڪا منشگيري ڪمائڻي يا سرڪار جي نوڪري ڏيڻي آهي، جو مائٽ پڙهائينن. پڙهي پڙهي قرآن ۽ نماز پڙهنديون، سو ته اهي نينگريون به ڄاڻنديون هيون. باقي رهي ڏٺي جي ڳالهه، سو ابا ڪنهن کي ڪُتي ڪنيو آهي جو ڏيءُ به توکي ڏين ۽ اڳواٽ به ڏيکاري ڏين!“
اتي مريم به ڪلي چيو ته ”ٻڙا ابا، خدا خدا ڪر، توکي چون ته اچي ڏس، پسند پوئي ته وٺ نه ته بس!“
جان ٻيبيءَ چيو ته ” نڪو مريم، هن کي شادي نصيب ۾ ڪانهي. مون اڳهين سمجهو ٿي ته اسان جي گهر جو در پوربو. سو اهڙا صالح پٽ آهن، ته سگهو ئي ائين ٿيندو.“
علي رضا حجت ڪري چوڻ لڳو ته ”امان! سچ تان چڙو ته ٻلي چڙو. آءٌ هن گهڙيءَ جو رنج اوهان جو ڪڻندس ته حرڪت ڪانهي، مگر هيئنئر اوهان کي خوش ڪري زال پرڻجي، مرڻ گهڙيءَ جو سودو

ڪري، پوءِ پشيمانيءَ ۾ سڄي ڄمار وڃايان سو مون کان ڪين ٿي سگهندو.“

اتي مريم وچ ۾ پئي چيو ته ” مائي، لکڻ پڙهڻ واري ڳالهه به هڪڙي ته من کي سُجهي ٿي. ڇو، سرائي فتح خان جي ڌيءَ ڪين لکي پڙهي ڄاڻي؟ جڏهن ڪڏهن پاڻ هلنديون آهيون، تڏهن هن جو ڪم اهو لکڻ پڙهڻ سان هوندو آهي. ڪا گهڙي سبڻ پرڻ جو يا ٻيو ڪم ڪري ته ڪري، نه ته اها ڪوتي اها پاڻ.“

جان بيبيءَ چيو ته ” مريم تون سچي آهين، هوءَ لکڻ پڙهڻ ۾ برابر هوشيار آهي، پر ماڻهو ته انهيءَ تان به پيا کلندا اٿس. هونءَ ڳالهه به ملوڪ آهي، جهڙو شڪل شباهت ۾، تهڙو لڄ حيا ۾.“

مريم چيو ته ”مائي، مون بختاور کان ٻڌو هو ته اها ڳالهه به اٿارڻ ۾ آهن؛ وڏا وڏا ماڻهو پٺيان هئن، ۽ هڪ ليکي ته سيٺ گل محمد جي پٽ جو نالو به مٿس پيو آهي، ته شڪ ناهي.“

جان بيبيءَ چيو ته ”مائي، جهان لاءِ ڳالهون گهڻيون ئي چڱيون پيون آهن، هن جي لاءِ ڪا آسمان مان حور اچي، تڏهن اسان جو رئيس پرڻجي. انهيءَ ڇوڪري زينت بانوءَ ۾ بيشڪ گهٽ ڪانهي، پر وٽ انهيءَ ڳالهه کي ته جڏهن هو هن رئيس کي آٽي ڏيکارين ۽ هي پسند ڪري، تڏهن ڇئجي.“

تڏهن علي رضا به منهن مٿي ڪري چيو ته ”امان! جي اها ڳالهه اوهان کي پسند آهي، ته مون کي به پسند آهي. انهيءَ گهر جا اسين چڱيءَ طرح واقف آهيون. اها ڳالهه هڪ ڀيري مون ڏٺي به آهي، مون کي گهڻو پسند آهي.“

مريم پڇيو ته ”سو ابا ڪيئن ڏٺيئي؟“

علي رضا چيو ته ”دائي، اٽڪل ٻه مهينا ٿيندا جو آءٌ حامد عليءَ وٽ ويو هوس، حامد ڪنهن ڪم سان نڪري ٻاهر ويو، آءٌ در تي لانڍيءَ ۾ ويٺو هوس، انهيءَ وچ ۾ اندر دانهن ٿي ۽ مائي بختاور ڊوڙي در تي آئي، مون کي چيائين ته ”ابا! اندر ڪوٺيءَ ۾ نانگ نڪتو آهي، سو اچي مار، آءٌ اندر ڊوڙيس. اگرچ بختاور پري کان پاسي ٻه ڪيو، پر هل ۾ سندس چوڻ هنن کي برابر ٻڌڻ ۾ نه آيو، ۽ آءُ بختاور جي پٺيان وڃي ڪوٺيءَ ۾ گهڙيس، جتي سرائيءَ جي نياڻي بيٺي هئي، ۽ سڄي ساري منهنجي نظر پئجي ويئي، هوءَ به شرم کان منهن پاسي ڪري صفي ڏي لنگهي ويئي جتي سندس ماءُ هئي، ۽ آءٌ به دهلجي بيهي رهيس. پوءِ ته مائي بختاور صفي ۽ ڪوٺيءَ جي وچ وارو در ڏيئي چڙهيو، ۽ ڪوٺيءَ جي ڪنڊ ۾ بلا ماري، لٺ تي لڙڪائي در تي نڪري آيس. اها ڪوٺي به شايد سرائي جي نياڻيءَ جي هئي، جنهن جي ڳالهه مريم تي ڪئي، چالاڪ جو لکڻ پڙهڻ جو سامان گهڻو ئي اتي پيل هو ۽ جاءِ جو ٻيو سامان به ڏاڍي پوشيدگائيءَ سان رکيل هو. انهيءَ وقت کان وٺي، منهنجي دل ۾ يقين ٿيو ته سرائي جي ڌيءَ بيشڪ صورت واري به آهي، لکڻ پڙهڻ واري به آهي، ۽ سگهڙپائيءَ واري به آهي!“

مريم به شاهدي ڏني ته ”ابا، آهي به ائين.“

علي رضا شوق مان چيو ته ”تڏهن امان هاڻي دير نه ڪريو، هاڻي اوهان جي وس آهي، متان پوءِ وري مون تي ڏوهه رکو، پرڻايونس ٿا، پر پرڻجي ٿو.“

جان بيبيءَ جواب ڏنو ته ”ابا، سو ته چڱو، پر جي هنن سيٺ جهڙي مڙس سان اڳئي هائو ڪئي هوندي، ته پوءِ ڪيئن ڳالهه ٿيندي.“

علي رضا چيو تہ ”پوءِ خير، پر مون کي بيشڪ ارمان ٿيندو، جو اهڙي ٻانهن مون کي وري آسانيءَ سان نظر نہ ايندي.“
جان بيبيءَ چيو تہ ”چڱو ابا، ڏينهن ٻن ۾ ڪنهن عذر سان آءٌ سرائي جي گهر ويندي سان ۽ وجهہ ڏسي ڳالهہ ڇوريندي سان، پوءِ جيئن لکيو هوندو، ائين ٿيندو.“
اتي ڳالهين ڪندي، هنن کي اڃي ڏينهن ٿيو. مريم اتي ٻهاري سهاريءَ جي ڪئي، ۽ علي رضا ۽ جان بيبيءَ بہ اتي نماز پڙهڻ جو سعيو ڪيو.

www.e-otaq.blogspot.com

باب چوٿون
سجاڳ ڇوڪري

پھرئين باب ۾ چيو ويو آھي تہ مائي شھربانو ۽ بختاور، زينت بانو جي شاديءَ بابت جا گفتگو پئي ڪئي، تنھن جي زينت بانوءَ کي خبر ئي ڪانہ ھئي، جو ھن پري ويٺي قرآن جو دؤر ڪيو. جڏھن ھوءَ دؤر ڪري اٿي، تڏھن دستور موجب صبح جا ڇہ ٿي ڪلاڪ لکڻ پڙھڻ جو ڪم ڪيائين، پوءِ ڪارچوب ڪڍي ويھي ھڪڙي ٽوپي پرڻ لڳي. پوءِ تہ سگھوئي ماني تيار ٿي ۽ حامد علي بہ اسڪول کان آيو ۽ ماءُ، پٽ، ڌيءَ ٽنھي گڏجي ويھي ماني کاڌي.
ماني کاڌي کان پوءِ حامد چيو تہ "مون علي رضا وٽ وڃڻ جو اڄ انجام ڪيو آھي سو وڃان ٿو، ھو ڪنھن صاحبلوڪ وٽان ھڪ ٿي ڪتاب آڻيندو، جن ۾ ولايت جي عمارتن ۽ ڪارخانن جون تصويرون نڪتل آھن، سي گڏجي ڏسنداسين." ائين چئي ھو اٿي ھليو. ھلندي مھل پيڻس چيس تہ "ادا جي اھي ڪتاب ٿوري تائين ملي سگھنئي تہ ڪنيو اچجئين، تہ آءٌ بہ ڏسان." ھن چيس تہ "چڱو".
مائي شھربانو تہ ٻي ڪوٺيءَ ۾ وڃي سمھي پيئي، جو گرميءَ جا ڏينھن ھئا، ۽ بختاور جنھن زينت کي خلاصي وقت ۾ ملڻ جو وجھہ پئي ڳوليو، سا ڪيوڙي جون ٽي ڦريون ۽ اناس رڪابيءَ ۾ وجھي ڪپ مٿانئس رکي، زينت بانو جي ڪوٺيءَ ۾ ڪڻي آئي. پوءِ تہ سندس وچ ۾ ھيٺين گفتگو ھلي:
زينت :دائي، ڇا آندو اٿئي؟

www.e-otaq.blogspot.com

بختاور : امان، ڦريون آهن.
زينت :ڪٿان آيون آهن؟
بختاور ڇو امان، صبح جو ڪين ڏٺو هيئي، جو سيٺ گل محمد جو ماڻهو در تي آيو هو، ۽ هيترو سارو ميوو ۽ هڪڙي سهڻي پيتي مال جي آءٌ ڪٽي آئي هيس، اجها اندر رکي آهي.
زينت (البت منهن ۾ گهند وجهي)، امان ٻه زورآور آهي، ماٺ ڪيو پراون ماڻهن جون سوکڙيون وٺيو رکي.
بختاور ڇو امان، نيٺ اهي پراوا آهن، جي پنهنجا ٿيندا آهن، اهو جهان جو دستور آهي.
زينبت دائي، تون الائجي پا تي ڇوين، آءٌ ته نه ٿي سمجهان.
بختاور ڪيترا ڏينهن ٿيا آهن، جو ويچارو سيٺ سوکڙيون پاکڙيون پيو موڪلي. هڪ ٻه ڀيرو آءٌ وٽن ويئي آهيان ته مون کي ايتري آبرو ڏني اٿن، جو حد کان ٻاهر.
زينبت دائي، اڄ تون الله ۽ رسول جي تعريف ڇڏي اڇي انهيءَ سيٺ جي تعريف ۾ پيئي آهين، پيو خير ته آهي.
بختاور امان! جيڪي وٽن وارا هوندا، تن جا ته وڙ ڳائبا، سندس پٽ ڊوڙي مون وٽ آيو، اڇي مون کي ياکر پائي مليو ڏاڍو ملوڪڙو ٻار آهي. ماشاء الله وڏي هوندي ته موتيءَ جو داڻو ٿيندو.
زينت پوءِ تنهنجو ڇا؟
بختاور خدا ڪري ته زينت تون ٻه اهڙي سڪئي گهر ۾ وڃي سکي ٿين.
زينت دائي، واه واه، اڄ تون سنيري مون کي گاريون ڏيڻ آئي آهين ڇا؟ آءٌ. توکي ماءُ وانگي ڄاڻي گستاخي ڪري، توسان چرچا گهڀا ڪندي

www.e-otaq.blogspot.com

آهيان، متان انهيءَ ڪري سندو سيڙهو وجائي ڇڏيو اٿئي ڇا؟ هونءَ تہ سياڻي هوندي هئينءَ اڄ ڇا ٿيو اٿيئي؟
بختاور زينت امان، انهيءَ ۾ ڇا آهي؟ ڏيون نيٺ پرايون آهن. تون سمجهہ واري آهين، توکي خبر ناهي تہ سدائين هن گهر ۾ ويٺي ڪين هوندينءَ، نيٺ ڪنهن سکر جو گهر وسائيندينءَ؟

زينت سو تہ سچ آهي، مگر دائي، تون دعا ڪر تہ ڪنهن سچي پچي لائق ماڻهوءَ سان پلئو اٽڪي، جو ساري ڄمار انهيءَ سان رهڻو ٿيندو. هونءَ تہ مون کي حيا ٿو ٿئي، پر جڏهن اڄ تون بيحيا ٿي ٿي بيٺي آهين، ۽ اهڙي ڳالهہ سڌي مون سان ڇورين ٿي، تڏهن آءٌ بہ توکي بي حجاب ٿي سچ ٿي چوان.
بختاور ڇو مائي، سيٺ گل محمد جي گهر ۾ ڪا گهٽ آهي؟ سندس گهر جيڪڏهن تنهنجو وڃڻ ٿئي، تہ هزارن جا ڳهہ ڳٽا پائين، مون جهڙيون ڏهہ دايون تنهنجي اڳيان ڪمائين. دنيا ۾ اهڙي سکي زال پوءِ جيڪر ڪا مشڪل ملي.
زينت اهڙو سک ڪهڙي ڪم جو؟ هوڏي ٿي چوين تہ سيٺ جو پٽ_____ اجا_____ گر_____انٺ_____ جيــــــڏــــــو آهي_____ سو تون متان اٺ سان گهنڊڻي ٻڌڻ سنپري آهين؟
بختاور هان مائي، اڄ ننڍيو سياڻي وڏو. تون بہ تہ اجا ڪالهہ ايڏي هئينءَ، اڄ تہ ڏس، زالن جيڏي زال ٿيو ويٺي آهين.
زينبت دائي، دنيا سازيءَ جي سک لاءِ اهي هزار ۽ لک ڪنهن ڪم جا ڪين آهن. اهو سون روپو اڄ هوندو تہ سياڻي ڪونہ هوندو، زال کي آسرو سون روپي جو تہ ڪونهي، انهيءَ ماڻهو جو آهي جنهن سان سندس پلئو ٿو ٻڌجي. انهيءَ جي جڏهن اجا خبر ئي ڪانهي تہ چڱو

www.e-otaq.blogspot.com

ٽيندو يا بڇڙو ٽيندو، سڌرندو يا ڪرندو. تڏهن انهيءَ جي آسري ڇا لڳبو؟ پر دائي سچ ته چؤ. تون اڄ پاڻهي مون سان اهو ذڪر ٿي ڇورين، يا امان ڪو اشارو ڏنو اٿئي؟ سچ ڇئج آءٌ توکان پنهنجو حال ڳجهو ڪين رکندي آهيان.

بختاور امان، سچي پڇين ته مون کي پنهنجي منهن به گهڻو فڪر هو، پر مائيءَ انهيءَ بابت مون کي چيو آهي.

زينت تڏهن دائي سچ ته ٻڌاءِ، امان هنن سان هائو ته نه ڪئي آهي؟

بختاور- نه امان، هائو ته نه ڪئي اٿس، مگر انهن ڏي توڙي ٻين ڏي خيال بيشڪ ا ٿس.

زينت ٻيا ڪهڙا

بختاور : ڇو اڳئين جمعي رات شربت ۽ گلاب جا شيشا ڪين ڏٺا هيئي؟ محمد رمضان وڪيل موڪليا هئا. اهو ويچارو به ٻيو مٺا هٽي.

زينت : ڇا دائي، اهو وڪيل جنهن بابت انهيءَ رات مانيءَ مهل حامد ڳالهه ڪئي ته ڪنهن مجلس ۾ ماڻهن سندس گلا پئي ڪئي ته پئسا ججها اٿس ۽ وڏو ماڻهو آهي، مگر اهڙو ڪنجوس آهي، جو ڪاڻي مانيءَ تان ڪل به نه لاهي ۽ پائي به خدا جي واٽ ۾ نه ڏئي، غرين کي دڙڪا تاب ڏيو ڦريو پنهنجو گهر پيو ڀري، ۽ ٻيو ته شراب پيئڻ جي به عادت اٿس، جو اڪثر شراب پي مست ٿي پوءِ اچي پنهنجي زال ۽ گهر جي ٻين ياتين کي وٺي.

بختاور : هائو امان، اوهو.

زينت : واه دائي واه، اهڙي ڪميني ماڻهوءَ جا ٿيون نياپا نڙا توهين ٻڌو! اهڙي خسيس ماڻهوءَ جون ٿيون سوکڙيون سڙيون وٺو! شرم جي ڳالهه آهي، جو سڪر اشراف ٿي اهڙي نيچ آدميءَ جون گاريون جهليو.

وري جڏهن هن کي هڪڙي زال اصلي آهي ۽ اها به اهڙي سکي آهي، ڏهن پي کهڙيءَ کي انهيءَ ڪڏ ۾ پوڻ تي دل چوندي؟

بختاور : نه امان نهن هٽينس گڏ ۾ مائيءَ کي به انهيءَ جو خيال ڪونهي، مگر مائيءَ جي مرضي گهٽي تنهنجي ماروٽ اميد عليءَ ڏي آهي.

زينت : مائي منهنجو ماروٽ هجي ته پلي هجي، جنهن کي ڳالهائڻ به نتو اچي، چٽ گونگو آهي تنهن جي حوالي مون کي ڪندا ڇا؟ امان اهڙو قهر ڪيئن ڪندي؟ تنهن کان مون کي زهر جو ڍڪ ڏئي ته پي پاڻ کي به عذاب کان ڇڏايان ۽ ٻين کي به.

بختاور : دائي صدقي، خير گهُر! خدا توکي پٽن پوٽن وارو ڪندو، تنهنجون مرادون اسان کي ڏيکاريندو. پر امان، ڪريا به پنهنجا ٻريا به پنهنجا. پنهنجي مامي جو پٽ اٿئي، پنهنجو رت اٿئي. جيئي سندس پيءُ، ڪٿڻ ڪمائڻ جي کهڙي پروا ٿيندي؟ جهڙو پاڻ کائيندا اهڙو توکي پيا کارائيندا.

زينت- دائي، خدا خدا ڪر، نڪي پيءُ ماءُ جي حياتي جٽاءُ ڪندي، نڪي سندن ڪمائي، ڪم سڀ کي پنهنجو ڪمائي ايندي. جنهن کي پنهنجي فضيلت ڪابه ڪانه هوندي سو پاڻ دنيا ۾ ڪيئن گذاريندو ۽ ٻين کي ڪيئن پاريندو. نه دائي نه، خدا جي واسطي انهيءَ مرض کان مون کي ڇڏائجئين. اهڙي شاديءَ کان بک چڱي، اهڙي شاديءَ کان ڏک چڱو، مون کي ڪاڏي پيتي جي ڏکيائي ڪانهي، پنهنجي ابي جي گهر ۾ سکي ويٺي آهيان. جي امان ۽ ادي منهنجي سنڀال نه لڌي، ته پنهنجن ٻانهن جي پورهئي ۽ سئيءَ جي ڪمائيءَ تي پيٽ پيئي پاريندس، پر انهن عذابن کان ڇٽي پئي هونديس.

www.e-otaq.blogspot.com

بختاور   امان زينت، سچ ٿي چوين، پر تنهنجي ماءُ جي سا اها مرضي آهي.

زينت : دائي، وس پڄندي تون نہ گهٽائج. تون مون کي ماءُ وانگي پائيندي آهين، پلائي ڪري امان کي انهيءَ ڳالهہ تان لاهہ. اگرچ ماءُ جي حڪم ڪان ڏيءُ کي پير ٻاهر ڪڍڻ مناسب ناهي، تڏهن بہ ههڙن ڪمن ۾ جڏهن نڙيءَ تي لت ايندي، تڏهن ڌيءَ کي بہ دانهن ڪرڻ ڪان ڪو عيب ڪونهي، سو اهڙو ڪو بلو ڪج جيئن ايتري حد تي ڳالهہ نہ وڃي.

بختاور- ڌيءُ! تڏهن تنهنجي مرضي اصل ڪانهي؟ توکي خبر آهي تہ هيڏي ساري ٻار کي گهر ۾ ويهارڻ جو وقت ڪونهي. پنهنجي مائٽن ۽ پاڙي وارن جي حال جي توکي خبر آهي تہ ڪلڻ ۽ ٺوڪن ڪرڻ جا وجهہ پيا ڳولين. ڪنهن جي نياڻي بہ ٿي ڏينهن وڌيڪ ويهي ٿي، تہ جهان پيو چوندو آهي تہ ”فلاڻيءَ جي لاءِ گهوٽ ڪونہ ٿو لڀين.“ انهيءَ ۾ وري بہ امان، اسان جي گلا آهي. آخر اهو جهان جو دستور آهي. خدا ۽ رسول جو حڪم آهي، سو تہ پورو ڪرڻ حق آهي.

زينت : بيشڪ اهو ضرور آهي، مگر ڏسي وائسي کوهہ ۾ ٽپو بہ نہ ڏجي.

بختاور : تڏهن پوءِ نيٺ ڪيئن ڪجي؟ توکي الائجي ڪهڙي قسم جو گهر، ڪهڙي قسم جو ماڻهو چڱو نظر ٿو اچي، اسين تہ اجهي اهڙا ٽا ڏسون جهڙا ٻڌئي.

زينت : دائي، گهر جو بہ گهڻو فڪر ڪونهي. غريب هوندو تہ ڇا! دلپادار هوندو تہ ڇا! پئسن ڏي ڏسڻو ناهي، غريبت ۽ شرافت ڏي ڏسڻو آهي. پوري پُني گذران وارو هجي، مگر آبرو ۽ شرافت وارو هجي، چڱيءَ چال وارو هجي، علم ۽ هنر وارو هجي، پوريءَ عمر وارو هجي، پر امير

جو پٽ نہ هوندو تہ بہ عيب ڪونهي. اهڙي ماڻهوءَ سان حياتيءَ جون بہ ٽي گهڙيون گذاري تہ سگهبيون. ڪتابن ۾ پڙهيو اٿم تہ زال مڙس جي وچ ۾ صحبت وارو سلوڪ هئڻ گهرجي، اهڙي صحبت جنهن مان ٻنهي کي خوشي حاصل ٿئي، ٻنهي جي حالت سڌري، ٻنهي جو وقت چڱو گذري. اهڙيءَ صحبت ڪري سڄو گهر بہ پيو ڪلندو. جتي اهڙو مزو ۽ سلوڪ ناهي، اتي سڄو گهر دوزخ جي ڏيکاري پيو ڏيندو. چؤ دائي سچ آهي ڪ ڪوڙ؟ تو بہ گهڻا زمانا ڏٺا آهن.

بختاور : جيجل، سچ ٿي چوين. جهڙي تون ڏاهي آهين، اهڙو گهر وارو الله شال توکي ملائيندو. چڱو امان، آءٌ مائيءَ سان ڳالهہ چوري ڏسنديس.

ائين چئي بختاور هلي ويئي ۽ زينت بانوءَ بہ اٿي اڱڻ جي نماز جو سعيو ڪيو. ذري کان پوءِ مائي بہ اٿي. گهر جو ڪم ڪار ڏهاڙيءَ وانگي هليو. پوياڙيءَ مهل حامد علي بہ آيو؛ بہ وڏا ڪتاب پاڻ سان آندائين، جي انهيءَ مهل ياءُ پيڻ ٻنهي گڏ ويهي ڏٺا، حامد ماءُ کي سڏ ڪري چيو تہ "امان! سڀاڻي پاڻ وٽ مهمان ايندا."

ماڻس پڇيس تہ "ابا ڪهڙا؟"

حامد وراڻيو تہ "اڄ آءٌ علي رضا وٽ ويو هوس، هلڻ مهل اندران چوائي موڪليائون تہ پنهنجي گهر خبر ڪج تہ سڀاڻي اسين اوهان وٽ اينداسين ۽ اچي ڏينهن گذارينداسين، جو بہ ٽي ڏينهن ٿي ويا آهن، تہ نہ آيا آهيون."

ماڻس چيو تہ "ابا ڀلي اچن." پوءِ تہ خير جي رات آئي، ماني ٽڪي کائي سڀيئي سمهي پيا. بختاور سڀ کان پوءِ سمهندي هئي، جو گهر جو ڪم ڪار ٿيندو هوس. سمهڻ مهل مائيءَ کي جاڳندو ڏسي اچي

پيرن کي بہ زور ڏيڻ لڳس ۽ آهستي چوڻ لڳس تہ ”مائي اڄ ڏينهن جو مون ۽ زينت پاڻ ۾ ڏاڍي چٽا پيٽي ڪاڏي آهي.“
مائيءَ پڇيو تہ ”ڇا تي؟“
بختاور چيو تہ ”بيو ڇا تي، اڄهو انهيءَ ڳالهہ تي جنهن جو تاڪيد ڪيو هوءِ.“ شهربانوءَ پڇيو تہ ”پوءِ نيٽ شير ڪي لوغان: ڪهڙو خيال ڏنئي چوڪريءَ جو؟“
بختاور چيو ”مائي، هوءَ تہ هٿ ڇهڻ ڪان پري بيٺي آهي، اهي بہ تي جايون، جن جي پاڻ ڪالهہ صبح جو رٿ پئي ڪئي، سي تہ هتي نظر ۾ ئي ڪين آهن.“
شهربانو وري پڇيو تہ ”نيٺ ڇا ٿي چوي؟“
بختاور ورندي ڏني تہ ”چوي ٿي تہ هونءَ تہ ماءُ مالڪياڻي آهي- وڻيس تہ ڏيءَ کي تاري، وڻيس تہ ٻوڙي، مگر اهڙي ڪم ۾ ڌيءُ جي ڳالهہ مڙيئي ٻڌڻ گهرجي. چوي ٿي تہ اهڙي ڪم ۾ سون رپي ۽ عزيزي خوشيءَ ڏي اوترو ڏسڻو ناهي، پوريءَ عمر ڏي، اشرافت، لياقت، غريبيءَ چڱي هلت چلت، موچاري ڪٽڻ ڪمائڻ جي لياقت، علميت ۽ هوشياريءَ ڏي ڏسڻو آهي سو اهي خاصيتون انهن ماڻهن ۾ ناهن.“
شهربانوءَ چيو تہ ”بختاور! ڏس اڄوڪو زمانو پٽ تہ پنهنجي وات وڪيل ٿيا آهن، پر هاڻي ڌيئون بہ پنهنجي وات وڪيل! گهوڙا گهوڙا! حق تي برڪت ملڪ مان ويئي آهي، حق تي آهن سهانگو نتو ٿئي. هاڻي وڃي پڙهو گهمائجي تہ ههڙن پارن وارو ڪو گهوٽ هجي تہ اچي، نہ تہ بس!“
بختاور چيو تہ ” مائي تنهنجي ڳالهہ سچي آهي، مگر تنهنجي ڌيءَ بہ ڪوڙ نٿي چوي. ويچاريءَ مون سان پنهنجو سچو حال ونديو. پهريائين تہ حيا کان ڪڇيائين ڪين ٿي، پر جڏهن تنهنجي چئي تي مون زور

رکيس، تڏهن مون سان حجت دليل ڪرڻ لڳي. اگرچہ منهنجو خيال بہ پهريائين اهڙو هو جهڙو تنهنجو آهي، مگر زينت بانوءَ جي ڳالهين ٻڌڻ کان پوءِ چاڻان ٿي تہ اهڙي اجائي بندوبست ڪري اسان جي مهل في الحال سا خوشيءَ سان گذرندي، باقي پوءِ جي خبر ناهي تہ نينگريءَ جو ڪهڙو حال ٿيندو. اسين ٻارهوئي جيرا ڪين هونداسين، نڪي ساڻس گڏيا وتنداسين، نڪي پئسا جتا ڪندا، نڪي زال مڙس جا مائٽ ڪين ڪم ايندا. پنهنجي سر پاڻ ۾ حياتيءَ دم تائين پيا ڳن ڏيندا، سو جي ٻئي چڱا هوندا تہ غريبيءَ منجهہ بہ پاڻ ۾خوش رهندا ايندا ۽ جي ٻيءَ طرح تہ پوءِ ٻنهي کي جٺين جو گذران ڪرڻو پوندو."
مائي شهربانو چيو تہ "اهو سچ آهي بختاور، مگر اهڙي بہ ڪالهہ اچي پئي آهي. ائين ڪندي ڪندي تہ نينگريءَ جي هيڏي ڄمار اچي ٿي آهي. پڻس هليو ويو، آءٌ بہ اڄ سڀاڻ هلي ويندس پوءِ الائجي ڪنهنجن هٿن ۾ ڳالهہ ايندي انهيءَ جو مرم ٿو مون کي ماري."
بختاور چيو "مائي! خدا سڀ خير ڪندو. تون شال پنهنجي اولاد جون مرادون ڏسندينءَ. اسان جي زينت خدا جي مهربانيءَ سان اهڙي سڌريل ڏيءُ آهي جو ڪنهن وٽ ڪا ٿوري هوندي. جڏهن ڪين جهڙن جون ڏيئون وڃي سڪيون ٿين، تڏهن پڪ آهي تہ ههڙو املهہ ماڻڪ رهجي ڪين ويندو. خدا تي ڪٽي رک، پاڻهي پنهنجا ڪم ڪندو. دل ۾ ڪوبہ فڪر نہ ڪر."
شهربانوءَ چيو تہ "هائو مائي، الله تي لڄ آهي."
پوءِ تہ بختاور اٿي ويئي ۽ شهربانو ٿوري تائين خيال پچائي پچائي سمهي رهي. خواب ۾ ٿي ڏسي تہ سرائي، سندس گهر وارو ٻاهران ڪنهن سفر کان آيو آهي بہ ٿي ڳنڍڙيون ڪپڙن جون کٽائي آيو آهي ۽ هڪڙو ڪنو مٺائي جو بہ. زال کي ٿو چئي تہ "توکي زينت جي ڳڻتي رهندي

www.e-otaq.blogspot.com

آهي، هاڻي سندس شاديءَ جو سعيو ڪر. آءٌ توکي چوندو آهيان تہ انهن پنهنجن ڪان پراوا چڱا اٿئي ۽ پراون مان جن تي ڀاڙيو اٿئي سي ڪنهن ڪم جا ناهن. جيڪو هاڻ مون بندوبست ڪيو آهي سو چڱو آهي، پر جنهن کي ڏک ڏولاوا نصيب ۾ هوندا تنهن سان ڪو ڪنهن جو وس؟ ماٺ ڪري ڪٽي هائو ڪر.“ اتي شهربانوءَ جي اک پٽجي ويئي. وري اچي خواب جي لڳس، ڪڏهن دل ۾ چوي تہ زال جي خواب جي تعبير ابتڙ ٿيندي آهي سو الائجي ڇا ٿيندو. ڪڏهن چوي تہ مئو ماڻهو خواب ۾ ڏسبو آهي تہ الائجي ڪهڙو حال ٿيندو آهي. انهن ڳڻتين ۾ وجي بختاور کي اٿاريائين، جا ٽپ ڏيئي اٿي. هن کي آهستي پاڻ وٽ وٺي ويهاريائين ۽ خواب جي ڳالهہ ڪري ٻڌايائينس ۽ چيائينس تہ ”مون کي فڪر ٿي بيٺو آهي.“

بختاور چيس تہ ”مائي! اسان جو سرائي اسان سيني جو دعاگو آهي، خير سان خوشيءَ جي خبر آندي اٿس جو توکي انهيءَ پاسي جو انتظار هو. ٻيو سڀ خير آهي، الله ڪندو سگهوئي سبب ٿيندو!“ انهيءَ دلاسي ڪري مائي شهربانوءَ جي هانو تي ڇنڊو پيو ۽ دل کي تقويت آيس. ماٺ ڪري ڪلمو پڙهي وري سمهي رهي ۽ بختاور بہ وجي پنهنجي جاءِ تي ستي.

www.e-otaq.blogspot.com

باب پنجون
نئون پيغام

رات گذري صبح ٿيو. گهر جا ڀاتي اٿي ڌنڌاڙيءَ وارو ڪم ڪار ڪرڻ لڳا. زينت بانو نماز پڙهي وچي قرآن جي دؤر تي پينگهي ۾ ويٺي. حامد اسڪول ڏي سنڀريو. بختاور کي مائي شهربانوءَ سڏي چيو ته ”اڄ مائي جان بيبي اچڻي آهي، سو سويري وڃي ڀاڄي ڀتي وٺي آءُ گوشت سرس آڻجئين ته سوير ئي رڌڻ پائڻ جو ڪم ٿئي“، ۽ ڏيءُ کي به سڏي چيائين ته ”امان! بختاور کي پئسا ڏيئي، سمجهائي روانو ڪر ۽ پوءِ مانيءَ ٽڪيءَ جي نظر رکجئين متان مون کي اٿڻ جو وقت نه ملي.“

زينت انهيءَ مهل قرآن ٽيپي، بختاور کي سڏي جيڪو سامان آڻڻو هو، تنهن جو سمجهايو ۽ پئسا ڏيئي هن کي روانو ڪيائين. پاڻ وري ويهي قرآن پڙهڻ لڳي. بختاور ڪلاڪ کن ۾ سامان وٺي آئي ۽ اچي رڌڻ پچائڻ جو ڪم شروع ڪيائين. ايتري ۾ زينت بانو قرآن پڙهي اٿي ۽ هميشه وانگي ڪپڙو کڻي جاءِ جي شين جي صفائي ڪري، پوءِ پنهنجي ڪم کي لڳي.

ڏهين بجي ڏاري در تي هڪڙي گاڏي آئي جنهن ۾ برقعي سان هڪڙي زال ويٺل هئي ۽ هڪڙي پورهيت ساڻس هيس ۽ ساڻس گڏ هڪڙو جوان ويٺل هو ٽيئي لٿا. اها مائي جان بيبي ۽ سندس پورهيت مريم هئي، جن کي علي رضا اماڻڻ آيو هو. هنن کي سرائي فتح خان جي گهر اماڻي، علي رضا وري ساڳيءَ گاڏيءَ تي چڙهي پنهنجي موٽي ويو.

علي نواز مغل اهو دستور ڪري ڇڏيو هو تہ جڏهن ڪڏهن سندس زال ڪيڏي ٻاهر ويندي هئي. جيئن پردي وارن ماڻهن جو دستور آهي تہ جي ڏورو پنڌ هوندو هو تہ پيادي ويندي هئي ۽ ساڻس سندس پورهيت ۽ سندس عزيزن مان هڪڙو مڙس ماڻهو ويندو هو ۽ جي پريرو پنڌ هوندو هو تہ گاڏي ياڙي ڪري آڻيندا هئا. انهيءَ ۾ ويندا هئا. برقعو بہ ايراني يا پٺاڻڪي ڊول جو هوندو هون، نہ سنڌي ڊول جو. ميرن جي صاحبيءَ ۾ تہ هنن کي بہ ڪجاون ۾ چڙهي وڃڻ جو لاچار هو. ڇالاءِ جو هنن جو گهڻو واسطو حاڪمن سان هو، تنهن ڪري رسم بہ انهن جي تي هلندا هئا. صاحبيءَ وئيءَ کانپوءِ ٿورو ٿورو ڪري ڪجاوا ڇڏي، ڏوليءَ ۾ چڙهڻ جي رسم ورتي هئائون؛ پر جيئن غريب ٿيندا ويا ۽ ڏوليءَ جو بہ ڪتراڪ ڏسندا ويا تيئن انهيءَ کي بہ ڇڏي هاڻي اچي پنهجي پيرن جي پنڌ ۽ ياڙي جي گاڏيءَ تي بيٺا هئا. علي نواز خان ڏاهو ماڻهو هو ۽ ٻيو وري ولايتي ماڻهو هو، تنهن کي ولايتي مسلمانن جون رسمون سجهيون ٿي، تنهن ڇاتو تہ جنهن کي پردو چئجي سو مطلب هن مان ئي ٿو نڪري تڏهن پاڻ کي ٻيٺي تڪليف ۽ خرچ ۾ وجهڻ جو ڪهڙو ضرور؟

فتح خان جي گهر سان اهو حال نہ هو. هو سرائي ماڻهو هئا هنن جو پردو وڌيڪ سخت هو. جيڪو دستور ميرن جي صاحبيءَ کان هليل هو، سو هليو آيو. هنن ۾ زال ماڻهو ڦهريائين تہ گهڻو ڪري ٻاهر نڪرندي ڪين هئي. جڏهن ڪڏهن ضرور پوندو هو تڏهن قنات ۽ پوش واري ڪجائي کان سواءِ ڪين نڪرندا هئا. پوءِ پلي پنڌ تمام ٿورو هجي تہ بہ جتي ڪجائي جي جاءِ نہ هوندي هئي اتي لاچار ڏولي ڪم آڻيندا هئا.

www.e-otaq.blogspot.com

مطلب ڳالهہ جو تہ مائي جان بيبي پورهيت سميت اچي سرائي فتح علي خان جي گهر لٿي. هوءَ گهر جي ڀاتين سان ملي، پوءِ وڃي سڀ صفي ۾ ويٺيون. مايون ٻيءَ هڪڙي کٽ تي ويٺيون. زينت بانو وري پاسي ۾ ٻيو کٽولو پيو هو تنهن تي ويٺي ۽ مريم سيٺي جي اڳيان تڏي تي ويهي رهي. اوپاريون لهواريون ڳالهيون ڪيائون. ٻہ ٽي ڏينهن لنگهي ويا هئا جو هو مليانہ هئا، تنهن ڪري هڪٻئي ڏي ڏک ڏوراپا ڪديائون.

مائي جان بيبي ۽ مائي شهربانو پاڻ ۾ ويٺي ڳالهايو تيتري ۾ زينت بانو اٿي بورچيخاني ۾ ويئي ۽ بختاور کي رڌڻ پچائڻ ۾ مدد ڏيڻ لڳي. ٻہ پهر اچي قابو ٿيا هئا، تنهنڪري همت ڪري ٻہ ٽي چلها ڪٺي چاڙهيائون؛ ٻہ ٽي طعام هُن پچايا، ٻہ ٽي هُن، جهٽ ۾ ماني تيار ٿي ويئي.

زينت بانو پاڻ واريءَ ڪوٺيءَ ۾ فرش ڪري، دسترخوان وڇايو ۽ پاسي واري ٻاهرئين در مان ڪجھ جيترا ڊاڪو رکي ويئي. پوءِ صفي ۾ ماءُ کي چيائين تہ ”امان ماني تيار آهي“ پر انهيءَ کان اڳي هڪڙي ننڍي خونچي ۾ ڪي ڊاڪون رکي، مٿانئس دسترخوان وجهي ٻاهر در تي موڪليائين، جو سندس ڀاءُ حامد بہ اسڪول کان موٽي آيو هو ۽ اوطاق واري لانديءَ ۾ ويٺو هو ۽ علي رضا بہ پنهنجي ڏهاڙيءَ جي نوڪري ڏيئي موٽي اُتي آيو هو جو ٻنهي يارن پاڻ ۾ وري ٻاهر ويٺي صحبت ڪئي.

بختاور سيٺني جا هٿ ڌئاريا، ٽيئي ڄڻيون مانيءَ تي ويٺيون، مريم ۽ بختاور پاسي کان بيهي پکو هڻڻ لڳيون. سيٺني پرينندي ”بسم الله“ ڪئي ۽ جان بيبيءَ تہ پنهنجي هميشہ جي دستور موجب ”لا يلاف“ بہ پڙهيو پوءِ کائڻ لڳيون.

www.e-otaq.blogspot.com

جان بيبيءَ چيو تہ ”مائي شهربانو! هيڏي تڪليف ڪرڻ جو ڪهڙو ضرور هو، هيتري ماني ڪير کائيندو؟“
شهربانوءَ چيو تہ ”مائي ڪهڙي تڪليف ماني، گوشت ۽ چانور اهو ڏهاڙي پيو کائجي، پيو وڏيڪ وري ڇاهي؟“
جان بيبي چيو تہ ”هان! مائي، چادر جيڏو دسترخوان وڇائڪن ۽ رڪيبين سان پرجي ويو آهي؛ اجا بہ ٿورو آهي! آءٌ تہ کائيندي آهيان پر ٿي گرنهن، ههڙو سٺيو طعام تہ ڏينهن ٿيا آهن، مون اڪئين بہ ڪونہ ڏٺو آهي. منهنجي گهر واري کي پيو ورهيہ ٿو لنگهي تہ مون کي نہ سجهي تہ مون پيٽ ڀري ماني کاڌي. هيءُ مريم رڌڻ پچائڻ واري بيٺي آهي، ڪٿي پچينس.“
شهربانوءَ چيو تہ ”مائي، اهو خيال چو نہ آهي گهر واري جو وڏو آسرو آهي، وڏي خوشي آهي؛ ادي، منهنجو بہ اهڙو ئي حال آهي، بس گذر ڪرڻو آهي، حياتيءَ جو دم لنگهائڻو آهي.“
جان بيبيءَ چيو تہ ”زينت امان، تو بہ ڪين گهٽايو آهي. مون کي سُجهي ٿو هيءُ چاشني، پلاءُ ۽ کيرڻي، توڙي هي حلوو تنهنجو رڌل آهي. ڪهڙو نہ چڱو سواد منجهس رکيو اٿئي! پر ناحق منهنجي خاطر اڄ بورچيخاني جو سيڪ جهليئي.“
شهربانوءَ چيو تہ ” مائي، ڪڏهن ڪڏهن اُهئين بہ وڃي بختاور کي مدد ڏيندي آهي، اڄ مهمانن جي لاءِ جي ائين ڪيائين، تہ ڇا ٿيو.“
زينت، جنهن ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺي ڪاڌو. تنهن چيو تہ ”مائي! اوهان کي منهنجو رڌل کاڌو پسند آيو تہ منهنجو پورهيو سجايو ٿيو.“
”جان بيبيءَ چرچو ڪري چيس تہ ”سو تہ چڱو پر جي اهڙو طعام اسان کي کارائيئي تہ اسين ڏهاري پڳا بيٺا هونداسين.“
زينت ورندي ڏني تہ ”مائي! آءُ حاضر آهيان، اوهين پلي اچو، جيءُ اچو.“

www.e-otaq.blogspot.com

انهيءَ طرح ڳالهيون ٻہ ويٺي ڪيائون ۽ ماني ٻہ ويٺي کاڌائون. نيٺ کائي بس ڪيائون۽ جان بيبيءَ دعا گهري، ۽ سڀ اٿي کڙا ٿيا. بختاور ٻاهر در تي مڙس مانڻهن جي سماءَ تي ويٺي هئي، تنهنڪري مريم ڪونرو ۽ چلمچي کڻي هٿ ڌئارين. زينت وري ميز جي خاني مان سوپاريون ۽ ڦوٽا ڪڍي هنن کي ڏنا. بختاور موٽي آئي، سا ۽ مريم ٻيئي ٿانو کڻي بورچيخاني ۾ ويئون، اتي ويهي وري هو گڏ ماني کائڻ ۽ پاڻ ۾ صحبت ڪرڻ لڳيون.

جان بيبي ٿوري دير تائين زينت جي ڪوٺيءَ ۾ ٻيٺي ۽ جيڪي گل ۽ تصويرون، ڪتاب ۽ ٻيو سامان چڱي ڍول سان جاءِ ۾ رکيل هو، سو ڏسي تعريف ڪرڻ لڳي، ۽ چوڻ لڳي تہ ”مائي زينت ٻہ پنهنجي جاءِ کي اهڙو سينگاريو آهي. جو ڇا چئجي! اسان جي علي رضا جو ٻہ ساڳيو ئي ڍول آهي پنهجي ويهڻ جي جاءِ ٺاهي اٿس. تنهن ۾ هن وانگي چڱيون شيون ۽ ڪتاب رکي ڇڏيا اٿس. سڄو ڏينهن انهيءَ ۾ پوريو پيو آهي.“

پوءِ وري ٽيئي ڄڻيون اچي صفي ۾ ويٺيون ۽ هيڏي هوڏي جون ڳالهيون ڪرڻ لڳيون.

جان بيبيءَ چيو تہ ”امان زينت، تون ٻہ ذري تائين تہ اچي منهنجي پر ۾ ويهہ، صبح کان وٺي پئي ڊوڙي آهين، تو سان ڪلي ڳالهائي ڍو تہ ڪريان.“

زينت اٿي وڃي جان بيبيءَ جي پاسي ۾ ويٺي، ۽ جان بيبي سندس تعريف ڪرڻ لڳي تہ ”امان! تو جهڙي پڙهيل هوشيار ۽ هنر واري ۽ نيڪ ڌيءَ خدا شال جهان کي ڏئي. جنهن گهر ۾ تون هوندينءَ، انهيءَ گهر جو وڏو نصيب هوندو. تون ڌيءَ ناهين، تون پُٽن جو مَٽ آهين. آءٌ خوشامند نٿي ڪريان. مريم کان پڇي ڏس تہ ڪيترا ڀيرا اسين

تنهنجون ڳالهيون ڪنديون آهيون، ۽ جڏهن جهان جي پُٽن ڌيئن جو ذڪر نڪري، تڏهن آءٌ چوندي آهيان ته مون به گهر گهڻا ڏٺا، پر اهڙي سگهڙ ۽ نيڪ ڌيءَ ڪنهن امير جي گهر ۾ مشڪل هوندي.“

زينت ته حيا کان ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺي هئي ۽ جواب ڪونه ڏنائين. شهربانوءَ چيو ته ”مائي! الله شال جهان جو اولاد صالح ڪري، ڇا پٽ، ڇا ڌيءَ“

اتي بختاور زينت کي ڪنهن ڪم لاءِ سڏ ڪيو، سا ويئي اوڏي، ۽ جان بيبي وجهه ڏسي چيو ته ”مائي شهربانو! مون کي ڪو ٿورڙو عرض ڪرڻو آهي.“

شهربانوءَ چيو ته ”مائي ڀلي چئو“

جان بيبيءَ چيو ته ”مائي، توکي خبر آهي ته اسان ٻنهي گهرن جي وچ ۾ جيڪو رستو آهي، سو مائٽن کان به وڌيڪ آهي. خدا سرائيءَ کي بهشت نصيب ڪري ۽ منهنجي گهرواري کي مرهي، سي جڏهن حيات هوندا هئا، ۽ پنهنجو به دور هوندو هو، تڏهن ته توکي ياد هوندو ته کهڙي نه پاڻ ۾ اٿ ويهه ڪندا هئاسين. اڄ اجهو ائين آهي، ڪڏهن ڪڏهن ٿو ملڻ ٿئي. منهنجو مڙس به اصل پرديسي هو، پر هاڻ ته اسين سڀ ديسي ٿياسون. جهڙا اشراف توهين آهيو، تهڙا اسين آهيون. اسان کي اوهان کان عار ڪونهي، اوهان کي اسان کان عار نه اچڻ گهرجي. منهنجي مرضي آهي ته منهنجي نينگر علي رضا کي تون پنهنجو ڪرين ته چڱو؟ هو غريب آهي، چڱي چال وارو آهي. اسان جي حال جي توکي ساري خبر آهي- توکان ڳجهو ڪين آهي. آءٌ ٿي چوان ته اسين اوهان جا مائٽ آهيون، اسين اوهان جا غلام آهيون، ائين چاڻي تون ڪٿي منهنجي علي رضا سان ننگ ڪر.“

www.e-otaq.blogspot.com

جان بيبيءَ بس ڪئي، پانيائين تہ ڏسان شهربانو ڇا ٿي چوي، پر هن ڪي تہ انهيءَ مهل اهڙي ڳالهہ ٻڌڻ جو تہ خيال ئي ڪونہ هو، تنهنڪري چپ ڪٽي ڪيائين، ماٺ ڪيو پئي ٻڌائين.

تڏهن جان بيبيءَ وري چيو تہ "ادي! تون خفي نہ ٿجئين، منهنجي ڳالهہ ناشائستي هجي تہ مون کي معاف ڪجئين. مون کي خبر آهي تہ اهڙي مائٽي جي ڳالهہ کي هتي جا ماڻهو گار سڏيندا آهن ۽ انهيءَ تي پاڻ ۾ گهڻا جهيڙا ڪندا آهن. پر سرائي مرحوم جي توڙي اوهان سڀني جي هلت چلت ٻين عام ماڻهن جهڙي ناهي. اوهين سمجهو عقل وارا آهيو ۽ ڄاڻو ٿا تہ زماني جو اهو دستور آهي، نبين ولين بہ پنهنجن ٻارن جا اهڙا بندوبست پئي ڪيا آهن، تڏهن پاڻ ڪير آهيون. هاڻي منهن مٿي ڪري مون کي ڪو دلاسو ڏي، تہ منهنجي دل کي ڏڍ اچي."

تڏهن لاچار شهربانوءَ منهن مٿي ڪري چيو تہ "ادي! تون منهنجي ڀيڻ آهين، مائٽن وانگي آهين. اهڙن ڪمن ۾ مون کي توکان عيب ڪونهي، توکي مون کان عيب ڪونهي. مگر مون کي خيال بہ ڪونہ هو تہ اڄ تون رڳو انهيءَ لاءِ پنڌ ڪري اچي اهڙي ڳالهہ مون سان ڪندينءَ!"

جان بيبيءَ چيو تہ "ادي! ائين مٿان چوين، آءٌ رڳو انهيءَ ڪم لاءِ نہ آيس. ڪيترا نہ ڏينهن ٿي ويا آهن، جو پاڻ نہ مليا آهيون، تنهنڪري ڄاتم تہ اچي اوهان جو منهن بہ ڏسان ۽ جيڪو حال هوم سو بہ توسان ڪريان، جو توکان سواءِ هتي مون کي صلاح مصلحت ڏيڻ وارو ٻيو ڪير آهي؟"

شهربانوءَ ورندي ڏني تہ "ادي، چڱو ڪيئي، پر توکي خبر آهي تہ منهنجا مائٽ پاسي ۾ ويٺا آهن، نينگريءَ جو مامو آهي، چاچو آهي،

ٻيا ڪيترا مائٽ آهن، انهن کي به نيت مائٽيءَ جي ڳالهه دل ۾ هوندي. وري جيئي شل منهنجو حامد به وڏو آهي، جوان اڇي ٿيو آهي، تنهن جو به نيت بلو ڪرڻو اٿم. اڄ ته مائٽ به چون ٿا ته ”اٿي تي اٺو، ڪارو نه ڪٺو، هڪڙي هٿ ۾ ڏيو ٻئي هٿ ۾ وٺو. سو جي آءٌ ڪٿي اهڙو پير توسان پريان، ته مائٽن کان به مور ويندس ۽ منهنجو ڇوڪرو به رهجي ويندو.“
جان بيبيءَ چيو ته ”مائي، سچ ٿي چوين، اها ڳالهه برابر آهي، تنهنجي پٽ جو به توکي خيال نه هوندو، ته ٻيو ڪنهن کي هوندو. الله انهيءَ کي به ڪٿي گهوٽ ڪندو. لائق پٽن جي لاءِ لائق زالون جهجهيون آهن. قسم ڪٿي ٿي چوان ته جي مون کي نياٽي هجي ها ته آءٌ پهرين انهيءَ کي تنهنجي جهوليءَ ۾ وجهان ها، پر منهنجو وس ڪونهي. تنهنجو پٽ، سو منهنجو پٽ آهي. جهڙو آءٌ علي رضا جي شاديءَ ۾ خوش ٿيندس، تهڙو حامد جي. جيترو پنهنجي پٽ لاءِ ٿي سعيو ڪريان، تنهن کان وڌ تنهنجي حامد لاءِ ڪنديس، پوءِ هٿ وس خدا جي آهي.“
شهربانوءَ چيو ته ”مائي! اهي تون پنهنجا لائق ٿي ڪرين، مگر وري به زمانيسازيءَ ۾ سيڪنهن کي اهڙن ڪمن لاءِ گهڻيون ڳالهيون ڳڻيون آهن.“
جان بيبيءَ چيو ته ”ادي شهربانو، تڏهن مون کي نااميد ٿي ڪرين؟ منهنجو غرض قبول نه ڪيئي، منهنجي اڇي مٿي ڏي نه ڏٺئي؟“
شهربانوءَ ورندي ڏني ته ”ادي! آءٌ ائين ڪين ٿي چوان، مون چيو ته اهڙن ڪمن جي لاءِ خيال ڪرڻ ۽ اڳ پوءِ ڳڻڻ ضروري آهي، سا ڳڻ ڳڻي پوءِ توکي جواب ڏينديس.“

جان بيبيءَ چيو تہ ”تڏهن پلائي ڪج، وسارج نہ، مون کي رات، ڏينهن توڏي ڏيان هوندو.

اتي زينت بہ وري آئي، تنهنڪري هنن ڪٽي بس ڪئي. پوءِ سيئي وري ڪتولن تي ليٽي پيون، ۽ ٿورو آرام ڪري اٿيون، وري وضو ڪري اڳيئنءَ جي نماز پڙهيائون. پوءِ زينت جيڪي ٽوپيون ۽ چولا پريا هئا سي آڻي مائي جان بيبيءَ کي ڏيکاريائين، جي ڏسي هوءَ هيڪاري خوش ٿي.

اتي ڏينهن بہ ٽريو، ۽ علي رضا هلڻ جو وقت ڏسي، شهر ڏي وڃي گاڏي وٺي آيو هو، تنهن درتان ماءُ ڏي چوائي موڪليو تہ ”گاڏي تيار آهي، هاڻي اچو.“ مائي سنيري ۽ برقعو مٿان وڌائين، شهربانوءَ کان موڪلايائين، ۽ هلڻ مهل بہ آهستو چيائين تہ ” منهنجي ڳالهہ نہ وسارج“ ۽ زينت کي وري بہ هلڻ مهل سڏي ياڪر پائي پيشانيءَ تي چمي ڏنائين ۽ چيائينس تہ ”امان، اسين تہ تنهنجي گهر پيا اچون، تون الائجي ڪهڙي ڏينهن اسان جي گهر ايندينءَ!“

باب ڇهون
جـوڙ جُــڙڻ

علي رضا، جنهن کي انهيءَ ڏينهن جي ذڪر ڇُرئي کان پوءِ سرائي فتح خان جي نياڻيءَ سان شادي ڪرڻ جو شوق ٿي بيٺو هو، جنهن جي صلاح سان سندس ماءُ هنن وٽ آئي هئي، تنهن کي اهائي ڳڻتي هئي ته الائجي اها ڳالهه ملي يا نه ملي. سو اجا ماڻس گاڏي چڏي، اندر پنهنجي گهر ۾ مس گهڙي ته پڇڻ لڳس ته ”ڪيئن امان، فتحون آهن نه؟“

ماڻس چيو ته ”ابا! برقعو ته لاهڻ ڏينم، ساهه ته پٽڻ ڏينم، خدا سڀ چڱي ڪندو!“

وري مريم کان پڇيائين ته ”دائي، تون ڪا ڳالهه ٻڌاءِ، ڪڏهن جو انجام ورتو؟“

جان بيبيءَ چيو ته ”مار ابا! تون ته تريءَ تي بهشت ٿو طلبين؟ يا ته چوندو هئين ته شادي ڪانه ڪبي، يا ته هاڻي آٽي تڪڙ مچائي اٿئي“

علي رضا چيو ته ”امان، آءٌ ائين ٿي ٿو پڇان ته جنهن ڪم لاءِ ويا هئو، تنهن جي ذڪر ڪڍڻ جو وجهه مليو يا نه؟“

جان بيبيءَ ورندي ڏني ته ” هائو، ابا مليو، مائيءَ پنهنجا گهڻا لائق ڪيا. آخر خوشيءَ جو ڪم آهي، چيائين ته پنهنجو تن من پڇي ڏينهن ٻن ۾ جواب ڏينديس. پر الله ۾ اميد جهجهي آهي.“

پوءِ ته جيڪي انهيءَ ڏينهن تي گذريو هو سو سارو احوال ڪري ٻڌايائينس ۽ ان سان گڏ زينت بانوءَ جي تعريف نئين سر ڪيائين جا ٻڌي، علي رضا گهڻو خوش ٿيو.

هوڏانهن وري شام جو سرائي فتح خان جي گهر جا ياتي پاڻ ۾ گڏ ٿيا ۽ جان بيبيءَ جي اچڻ ۽ سندس فضيلت ۽ مائيءَ جي چڱي ٿيڻ وغيره جون ڳالهيون پاڻ ۾ ڪرڻ لڳا ۽ حامد وري جهڙيءَ طرح علي رضا جي صحبت ۾ ڪتابن پڙهڻ يا شطرنج راند ڪرڻ ۾ پنهنجو ڏينهن گذاريو هو، سو حال ڪري ٻڌايو.

رات جو جڏهن سڀ ماني کائي سمهي پيا، تڏهن شهربانوءَ پنهنجي صلاحڪار بختاور سان جان بيبيءَ وارو ذڪر ڪڍيو ۽ چيائينس ته "مون کي خبر آهي ته اهو به آبروءَ وارو گهر آهي. علي نواز مغل به ننڍڙو مڙس ڪين هو ۽ هاڻ هي چڱي حال ۾ آهن، مگر وري به پرائي ۽ پنهنجي ۾ فرق آهي."

بختاور چيو ته "مائي، سو سچ آهي پر جيڪي پنهنجا ٿي چوين يا جيڪي ٻيا پراوا اسان اڳي رٿيا هئا، تن تي ته اسان جي زينت جو خيال ئي ڪونهي، تنهن ڪري جي اتيئي راضي ٿئي ته به چڱو، پر هوءَ مائي وري انهيءَ مان به پنج عيب ڪڍندي."

شهربانوءَ چيو ته "هائو مائي، شڪ ناهي."

بختاور وري پڇيو ته "پوءِ حامد عليءَ جي شادي ڪڏهن ٿيندي؟ اڄ ته رڳو ڏي وٺ لڳي پئي آهي. هنن سان ڪريو ها ته پنهنجن مان ٻانهن جي ٻانهن ملي ها ۽ ڏارين به ذمو ٿي ڪنيو، ٻيءَ ٻانهن ڳولائي وٺي ڏيڻ جو. انهيءَ جي ڪهڙي رٿ آهي؟"

شهربانوءَ ورندي ڏني ته "ڪهڙي رٿ آهي، مائي جان بيبيءَ چيو ته حامد کي پنهنجو پٽ ڪري ٿي چاڙهان جيئن علي رضا کي

www.e-otaq.blogspot.com

پرڻائيندیس، تيئن حامد جي لاءِ به گهٽائيندیس ڪين. سو ته آءٌ به چاڻان ٿي پر جڏهن نينگري پير ئي نٿي ڪوڙي، تڏهن جيستائين حامد جو بندوبست لاءِ ترسنديس، تيستائين زينت ته اچي اُٺ جيڏي ٿيندي. ڏيون ته اصل ڏيريون آهن، وڌندي ويرم ڪانہ ٿيون ڪن؛ پوءِ هيڏو سارو ٻار گهر ۾ ويهارڻ من کي ڏکيو ٿو لڳي. تنهن ڪان جيڪڏهن في الحال اتيئي خير جو ڪم ٿي وڃي ته پوءِ نينگريءَ جو وڏو ٻار مٿي تان لٿو. وري لڳان نينگر جي پنيان. اڄ ته نينگرا به انگريزي پڙهيا آهن، سي به ائين پيا چون ته اسين چوندي پنهنجي ٻانهن وٺنداسين. ٻڌو ڪين هئي ته انهيءَ ڏينهن حامد چرچن ۾ چا پئي چيو؟“

بختاور چيو ته ”هائو مائي، سچ ٿي چوين پر مون کي اميد آهي ته زينت کي به اهو هنڌ چڱو لڳندو. جن ڳالهين جي ڪيس ڳڻتي آهي، سي ته سڀ مائي جان بيبيءَ جي پٽ ۾ موجود آهن. پڙهڻ لکڻ وارو آهي، اشراف گهر جو آهي، ڪٽڻ ڪمائڻ وارو آهي، پوري وهيءَ وارو آهي، صورت جو موچارو آهي. رڳو ڏاڙياڙيءَ جو عيب ڪڍي ته خدا کي خبر. پر انهيءَ جي آءٌ ڀانيان ٿي ته هتي حرڪت ڪانہ ٿيندي.“

شهربانوءَ چيو ”پر بختاور، ڪالهوڪو خواب جو مون توکي ٻڌايو هو، تنهن جو به هيستائين مون کي دل ۾ ويچار هو. لاشڪ سرائي به هن ڪم ۾ راضي آهي جو اڳواٽ مون کي اشارو ڪيو هئائين ۽ دلجاءِ ڏني هئائين. آءٌ سو ڀانيان ٿي ته انهيءَ جو تعبير اجهو اهو آهي!“

بختاور جواب ڏنو ته ”ٻڙي مائي! چوين ته سچ ٿي، مون کي دل تان لهي ويو هو. واه جو سهي ڪيو اٿئي. ڏس ته سهي، جيئرن ڪان وري به مئا گهٽي ڪم جا آهن؛ هاڻ ڪير چوندو ته سرائي، الله مرهيس، جيئرو ناهي. مون توکي انهيءَ مهل چيو هو ته ويچارو اوهان جو دعاگو آهي. انهيءَ ڳالهہ جي هن کي اڳيئي خبر پئي هئي. ڀلا هن جو چٽل روح

جو آهي! هاڻي مائي ٻڍين تي، بسم الله ڪري انهيءَ ڳالهه تي ڪري ٻيهه."

شهربانوءَ چيو ته "تڏهن، بختاور چڱو سياڻي تون مون کي وري به ڇوڪريءَ جو سماءُ وٺي ڏج. حامد علي کي آءُ پاڻهي ڪن تي وجهنديس. نيٺ اهو به هيڏو سارو اڇي ٿيو آهي، نيٺ هينئر اسان جو وارث آهي. گهر ۾ هينئر مڙس ماڻهو اهوئي آهي."

ٻيو ڏينهن ٿيو، پهر سوا سج چڙهيو؛ زينت بانو قرآن پڙهي پوءِ ڪارچوب ڪڍيو. مائي شهربانو ويئي وهنجڻ، تنهن کي بختاور ميٺ تيل ۽ پاڻي ڏيئي آئي. پاڻ وجهه ڏسي، اچي زينت جو پاسو ورتائين. چوڻ لڳيس ته " امان ڪيئن، ڪالهوڪن مهمانن جو ڪو سماءُ پيئي."

زينت ورندي ڏني ته " ڪهڙو سماءُ! خير سان پلڪ گذري ويئي، مهمان خوش ٿي ويا. مائي جان بيبي بلڪل غريب زال آهي، اسان سان محبت ڀڄهي ويئي اٿس."

بختاور چيو ته "سو برابر پر آيا هئا تنهنجي لاءِ.

زينت پڇيو ته "منهنجي لاءِ؟ منهنجي ڏسڻ جي سڪ پئي هين ڇا؟"

بختاور جواب ڏنو ته "تنهنجي ٻانهن گهرڻ ۾ مائي جان بيبيءَ اسان جي مائيءَ کي گهڻيون منٿون ڪيون پنهنجي پٽ جي لاءِ" مائيءَ ورندي ڪانه ڏنيس. ٻلا ويچاريءَ کي سجهيو ٿي ته اڃ پٽ ڏيون سڀ آهن وات وڪيل. هاڻ تون به امان اسان کي ڪٿي ٻڌاءِ ته تنهنجو ڪهڙو خيال آهي، وري هن مان ڪهڙو عيب ٿي ڪڍين؟"

زينت ته حيا کان في الحال ورندي ڪانه ڏنيس، تڏهن پاڻ وري چيائين ته " جيڪي وصف انهيءَ ڏينهن تو ٿي چيا، سي ته هن ۾ موجود آهن. توکي به خبر هوندي ته مائي جان بيبيءَ جو پٽ پڙهڻ

لکڻ ۾ هوشيار آهي، ڪتڻ ڪمائڻ وارو آهي، سيڪي تو گهر ۾ اچين، شڪل صورت جو چڱو آهي، جوان جماڻ آهي، اشراف گهر جو آهي، ڏاريو آهي ته به مائٽن وانگر آهي. اسان جي سرائيءَ ۾ علي نواز مغل جو پاڻ ۾ رستو ڪين هو؟ هاڻي ته مرضي تنهنجي، ماڻهين ويچاريءَ ته انهيءَ ڏينهن ڪانپوءِ ڪٽي ماٺ ڪئي آهي. جڏهن ڪتي به سندس ڪانه ٿي هلي، تڏهن پيو ڇا ڪري!"

زينت چيو ته "دائي، امان الائجي ڇو خفي ٿي آهي. مون ته اڳي به توکي چيو هو ته اولاد جو ڇا وس جو مائٽ جي سامهون ٿئي. منهنجي مرضي ڪهڙي آهي! جيڪا امان جي مرضي. انهيءَ گهر جي جيڪا ڳالهه ڪيئي، سا مون کي اڳيئي خبر آهي، هو اسان وٽ ايندڙ ويندڙ آهن، جنهن ڳالهه ۾ امان جي مرضي ٿيندي، سان مون کي قبول آهي.
"

بس، هن جي ايتري چوڻ مان بختاور سمجهيو ته زينت کي انهيءَ پاسي تي اعتراض ڪونهي. انهيءَ هوندي به هن جي دل پڪي ڪرڻ لاءِ جان بيبيءَ ۾ سندس پٽ جي هلت چلت جي تعريف ڪرڻ لڳي ۽ ڪڏهن ته وري ڇرچي طور هن کي اشارا ڏيڻ لڳي ته هاڻ اجهو سگهوئي ٻارن ٻچن واري ٿيندينءَ، اولاد جو سيڪ ايندءِ، ڳالهه نه مڃيندا ته پاڻهي ڪاوڙ لڳنديئي.

انهن ڇرچن ڪندي، مائيءَ شهربانوءَ وهنجي بس ڪيو هو، تنهن بختاور کي سڏ ڪيو. هن وڃي اتيئي گرما گرم خبر ٻڌايس ۽ مبارڪ ڏنائينس ته ڏيٽين مس مس بيٺي آهي. پوءِ ته مائي به نڪري ٻاهر آئي، بختاور وڃي پنهنجي ڪم کي لڳي.

ٻنپهرن جو وري مائيءَ شهربانوءَ وڃي ڪوٺيءَ ۾ آرام ٿي ڪيو ته اتي حامد به آيو، تنهن کي سڏي پر ۾ ويهاريائين، هن سان اهو ذڪر

www.e-otaq.blogspot.com

چورِيائين ۽ جيڪي چوڻو هوس سو چڱيءَ طرح سمجهايائينس. حامد ته علي رضا جو سنگتي هو ۽ هن جي هلت چلت جو چڱيءَ طرح واقف هو، سو انهيءَ رٿ ۾ ناراض نه ٿيو باقي پنهنجي شاديءَ بابت ته هو پاڻ به انهيءَ ڳالهه تي بيٺو ته ” اجا منهنجي شاديءَ جي تڪڙ ڪانه پيئي آهي، نڪو اجا آءٌ ڪٺڻ ڪمائڻ جهڙو ٿيو آهيان.“ پيو هيءُ به چيائين ته ”مامي جي ڌيءَ اجا ننڍڙي آهي، جڏهن ڪا وڏي ٿئي، تنهن کان سواءِ هن کي سڳاوتيءَ جو سودو پسند ناهي. آءٌ جڏهن شادي ڪرڻ جهڙو ٿيس، تڏهن پاڻهي پنهنجي زال جو بندوبست ڪندس، اوهان کي هلاڪي ڪانه ڏيندس.“ حامد ته اهي ڳالهيون علي رضا، توڙي شهر جي ٻين ڪن سنگتين جي صحبت ۾ سکيو هو، ۽ شهربانوءَ کي به اڳ ئي هن جي دل جي خبر هئي، تنهن هينئر ڪٿي ماٺ ڪئي.

زينت بانوءَ جو پنهنجي دائي کي نئين رٿ جي پسنديءَ جو اهڙو جلد جواب ڏنو، سو گهڻي خيال ۽ ويچار کان سواءِ نه هو، اڳيئين ڏينهن ماڻس سان جان بيبيءَ جا سُس پس پئي ڪئي، تنهن مان ٿورو گهڻو شڪ اڳيئي پيو هوس. وري هن پيري جان بيبيءَ به اڳي کان وڌيڪ پيار ڏيکاريو هوس، ۽ اشاري طرح ايترو به چئي چڪي هيس ته تون اسانجي گهر ڪڏهن ايندينءَ، تنهن مان هن کي پڪو گمان پيو ته منهنجي بابت ذڪر هليو آهي. انهيءَ وقت کان وٺي هوءَ انهيءَ ڳالهه تي خيال ڪرڻ لڳي. علي رضا جي گهر جي خبرچار ساري هيس، سندس گڻن جي تعريف ياءُ کان به ٻڌي هئائين، جو هن جو پڪو سنگتي هو. سندس شڪل به ڏٺي هئائين جو هڪڙي ڏينهن اتفاق سان نانگ مارڻ جي لاءِ اندر آيو هو ۽ سندس منهن پئجي ويو هو. هن جي تصوير به ياڻس وٽ هئي، جا ياڻس جي ڪتابن سان گڏ سندس

جاءِ ۾ رکي هوندي هئي. تنهن کي هن وري ٻه هاڻي چتائي ڏٺو، جنهن هن جي دل تي زياده اثر ڪيو. مطلب ته هوءَ ٿوري عرصي منجهه پنهنجي دل ۾ چڱيءَ طرح ويچار ڪري رهي هئي ۽ اها جاءِ هر طرح پسند آئي هيس، تنهن ڪري جڏهن دائيءَ ساڻس ذڪر چوريو، تڏهن هن کي ڪا مشڪلات ڏسڻ ۾ ڪانه آئي، ٿورن ئي لفظن ۾ اشاري طرح مرضي ڏيکاريائين، جو بختاور جي ڳالهائڻ مان صاف سمجهائين ٿي ته ماڻس انهيءَ ڪم ۾ راضي آهي ۽ پاڻس ٻه ضرور خوش هوندو. انهيءَ وقت کان وٺي، انهيءَ گهر جا سڀ ڀاتي سرها ڏسڻ ۾ آيا. چالاڪ جو جنهن ڳالهه جو سيني جي دل تي بار هوندو هو، تنهن جو فيصلو هاڻي اچي ويجهو ٿيو هو.

ساڳيوئي حال هنن مغلن جي گهر جي ڀاتين جو هو. گذريءَ ملاقات کي ٽي يا چار ڏينهن مس گذريا هئا، ته علي رضا ماءُ کي چيو ته "امان، بهتر صلاح آهي ته سرائيءَ جي گهران سماءُ وٺجي ته ڪهڙو حال آهي، هيستائين مائي ٻه پنهنجي دل ۾ ٺهراءُ ڪري رهي هوندي، بهتر آهي ته ترت جواب وٺجي، متان ڍر ڏني ڪم بگڙي وڃي!"

اها صلاح ماڻس ٻه مناسب ڄاتي، تنهن ڪري مريم جي هٿان ڪي گل جا هار ٻه سوکڙي ڪري ڏياري موڪليائين ۽ مائي شهربانوءَ ڏي چوائي موڪليائين ته "جنهن ڳالهه جو مون تاڪيد ڪيو هو، تنهن جو ڀلائي ڪري اسان ڏي جواب جلد موڪلجئين، جو اسان جو سڄو ئي خيال انهيءَ پاسي تي بيٺو آهي." پيو ته جيڪي مريم کي سمجهائڻو هون، سو سمجهائي هن کي روانو ڪيائون.

مريم وڏن وڏن گهرن ۾ آئي ويئي هئي ۽ ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۾ فضيلت واري ۽ چالاڪ هئي، تنهن خلاصو وقت وٺي پنهنجو پيغام چڱيءَ

www.e-otaq.blogspot.com

طرح وجي پڇايو. پاڻ منجهس جيڪا ضروري ڳجهه ڳالهه ڪرڻي هيس سا به ڪيائين ۽ جيڪو مڙهو مصالحو وجهڻو هوس سو به وڌائين.
مائي شهربانوءَ ته اڳيئي تن من ڳجهي رکيو هو، پٽ ۽ ڌيءَ جي به دل جي ڳالهه هٿ ڪئي هئائين: تنهن مختصر طرح جواب ڏنس ته ”
مائي جان بيبي ڪي منهنجي پاران دعائون ڏج، ۽ چئج ته تو واري ڳالهه اسان کي قبول آهي. پوءِ کهڙي به ڏکيائي اسان جي نظر آئي، پر جڏهن تو پاڻ انهيءَ ڪم لاءِ پنڌ ڪيو ۽ وري پنهنجو رستو به ڏارين وارو ناهي، مائٽن وارو آهي تڏهن آءٌ اها ڳالهه مڃان ٿي، اڳتي جيڪي لکيي ۾ هوندو سو ٿيندو. اوهان جي ته الله جوڙي، اسان جي به ڪٽي جوڙيندو! هاڻي اوهين تياري ڪجو اسين به ڪنداسين. ڪو چڱو وار ڏسي في الحال مڱڻي جو بندوبست ڪجي، پوءِ شادي به ٿي پوندي.“
اهو جواب وٺي مريم سگهوئي پنتي موٽي، اڳيان ته هنن سندس واٽ پئي ڏٺي، ايندي سان مائيءَ کي ۽ علي رضا کي مبارڪ ڏنائين.
جان بيبيءَ ڊوڙ پائي مصريءَ جو هيڊو سارو ٽڪر ڪٽي وات ۾ وڌس، پوءِ ته سيئي پاڻ ۾ خوشيون ۽ چرچا ڪرڻ لڳا ۽ علي رضا ته پنهنجن ڪپڙن ۾ نه ٿي ماپيو.

www.e-otaq.blogspot.com

باب ستون
مبارڪ شادي

انهيءَ ڏينهن کان وٺي ڀيئي طرف تياري ڪرڻ لڳا ۽ ڪپڙو گندي، ڳهه ڳٺو جوڙائڻ لڳا. ڀنهي گهرن ۾ اها پهرين شادي هئي ۽ ڀيئي سڪر ماڻهو هئا، تنهن ڪري ڀنهي جي خواهش هئي ته آبروءَ جهڙو بندوبست ٿئي. هن کان پوءِ جڏهن ڪڏهن علي رضا ۽ حامد علي پاڻ ۾ گڏبا هئا ته اڳي کان وڌيڪ پاڻ ۾ گستاخ رهندا هئا، جو پڪ هين ته سگهوئي مائٽ ٿيندا‌سين ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته ايندڙ شاديءَ جي نسبت ۾ گفتگو ڪندا هئا ۽ ان جي تياريءَ بابت پاڻ ۾ صلاح ڪندا هئا.

هو ڀيئي نئين زماني جا ماڻهو هئا، نئون چلتو ڏٺو هئائون، ان بابت ڪتابن ۾ پڙهيو هئائون ۽ چڱن چڱن ماڻهن کان ٻڌو هئائون، تنهن ڪري اهڙين ڳالهين بابت هنن ڀنهي جي هڪڙي راءِ هئي. ان موجب پاڻ ۾ پڪو ٺهراءُ ڪيائون ته اها شادي، جا ٿيندي سا هو نئينءَ ۽ سڌريل رٿ پٺيان ڪن ۽ اڳوڻا رستا ڇڏي ڏين. هنن کي سجهيو ٿي ته اهڙن ڪمن ۾ زالن جي ڀيگهي مچندي آهي ۽ مڙسن جي ڪابه ڳالهه ڪانه هلدي آهي، پر ڀنهي سان سندن مائرن جي محبت گهڻي هئي ۽ جهڙي هي هنن جي مرضي رکندا هئا، تهڙي هو هنن جي مرضي رکنديون هيون" تنهنڪري هنن چاتو ته اسين کي لٽ سان، کي چٽ سان سيني کي آڻي پنهجي رستي تي بيهندارينداسين. پوءِ ته ڀنهي گڏجي کي مکيه ڳالهيون مختصر طرح ڪٺي ڪاغذ تي اٽڪايون، جن بابت شاديءَ جي ڪم ۾ هنن کي هلت ڪرڻي هئي:

www.e-otaq.blogspot.com

1- پهرين ڳالهہ اها رٿيائون تہ مڱڻي کان شادي گهٽا ڏينهن پوءِ نہ ٿئي هفتي کن ۾ ٿئي، چالاءِ جو ڄاتائون تہ گهٽن ڏينهن وچ ۾ پوڻ ڪري هڪڙو تہ ڏيتي ليتي جو خرچ بہ ٿئي ٿو ۽ ٻيو تہ هڪٻئي جي سنڀال رکڻ بہ ڏکي ٿي ٿئي.
2- مڱڻي ۾ رڳو ڪن ٿورن عزيزن کي سڏي، مٺائي ورهائي پڌري ڪرائجي ۽ ڪنوار کي ويڙهہ يا منڊي نشانيءَ لاءِ وجهجي ٻيو ڪي ڪين ڪجي.
3- شاديءَ جو ڏينهن ٻنهي طرف صلاح ڪري اهڙو مقرر ڪن، جو ٻنهي کي سولو هجي. ڏڻ وار وٽڻ يا يا مُدي کان ڏينهن ڪڍائڻ يا ڏساسول ڄاڇڻ، اهو سڀ بند رکجي.
4- ڏاج ڇئن جوڙن ڪپڙن ۽ ضروري زيورن کان سواءِ ٻيو ڪي بہ ڪين ٺهرائجي. وڌيڪ جيڪي ڏيڻو هجي، سو شاديءَ کان پوءِ هڪٻئي کي ڏيئي سگهجي ٿو.
5- ڏاج ڏيکارڻ جو ڪوبہ ضرور ڪونهي.
6- زيور وسعت آهر رڳا هيٺيان يا انهن مان ڪي هئڻ گهرجن، ڪنن جي لاءِ هڪ جُت پنڙا يا دُر، هٿن جي لاءِ مُنديءِ، ٻانهن لاءِ ڪنگڻ يا ڪنگڻيون ۽ ڳچيءَ لاءِ دُهري يا اهڙو ڪو ٻيو زيور، باقي نڪ ۾ ضرور ڪونهي. جي اصل نٿي هوندي کان ٿنگ نڪتل هجي تہ پوءِ لاچار هڪڙي ننڍڙي قلڙي وجهجي. انهيءَ ڪري هنن ڄاتو تہ اجاين زيورن تي پئسا بہ خرچ نہ ٿيندا، نڪ ۽ ڪن بہ گهٽن ٿنگن ڪڍڻ ۽ گهٽي بار ڪٽڻ جي عذاب کان ڇٽي پوندا.
7- نڪاح سنجهي جو ڏهين بجي اندر پورو ٿيڻ کپي، جنهن کانپوءِ گهوٽ ڪنوار پنهنجي جاءِ تي هليا وڃن ۽ نڪاح مهل ڪي ٿورا ويجها عزيز يا گهرا دوست حاضر هجن، جي نڪاح کان پوءِ مٺائي يا

ڪارڪون وٺي، پنهنجي پنهنجي گهر هليا وڃن؛ نہ ائين، جو سڄي رات اتي ويٺا پنڪيون ڪائين ۽ شاديءَ وارن ڪي دل ۾ پٽين.

8- ڪنهن ٻہ قسم جا سڱڻ ساٿ، سي اڪثر ٻاهر مڙسن ۽ يا اندر زالن ۾ ٿيندا آهن، سي بند رکجن، رڳو گهوٽ نڪاح ڪان پوءِ ڪنوار جي گهر اچي، ڪنوار سان هڪ ڪٽ تي ذري تائين گڏ ويهي ۽ عزيز انهن کي ڏسن ۽ مبارڪون ڏين، پوءِ رات جو گاڏيءَ يا ڏليءَ ۾ يا ڪجائي ۾ هليا وڃن.

9- شاديءَ جي ٻئي ڏينهن يا ان جي اڳئين ڏينهن، شاديءَ جي ماني ٿئي، گهوٽيتا ٻاهر جي ڪن ۽ ڪُنواريتا اندر جي. پورا پنا ماڻهو، عزيز ۽ دوست سڏجن، جنهن ڪري اجايو خرچ مانيءَ تي بہ نہ ٿئي. مانيءَ ڪاڏي ڪان پوءِ جي پهت جا پئسا وٺڻ ۾ ايندا آهن ۽ وقت بوقت جا گهور ڏيڻ ۾ ايندي آهي، سا اصل بند ڪجي.

10- ٻاهر دهلن وڄائڻ يا ڏونڪن هڻڻ ۽ اندر ڍورڪ وڄائڻ جو دستور، جيڪو هلندڙ آهي سو بند ڪجي؛ ڇالاءِ جو شاديءَ جي گوڙ ۾ دهل مرڳو گڙٻڙ وجهو ڏين- تنهن ڪان سواءِ شرعي بہ منع آهي.

انهن مٿين ڳالهين جي ٺهرائن ۾ هنن ٻنهي جوانن پاڻ ۾ چڱا چڱا دليل هلايا ۽ حجتون آنديون، مگر انهن جو بيان ڪرڻ جو هتي ضرور ڪونہ ٿو ڏسجي.

انهن تي عمل ڪرڻ لاءِ هنن پڪي ڪمر ٻڌي، ٻنهي ڄڻن پنهنجي پنهنجي گهر ڳالهہ چوري. پهريائين تہ سندن مائون ۽ دايون، توڙي ٻيا جيڪي ماڻهو وٽن ايندا هئا ۽ ٻڌندا هئا سي کلندا هئا ۽ چوندا هئا تہ "ڇوڪرا انگريزي پڙهي ڪري پيا آهن، ٻاهر جا ڪم تہ بگيڙيا اٿن هاڻ وري اندرين زنانن ڪمن ۾ ٿا هٿ وجهن. نيون ٻوليون ٿا ٻولين. جيڪي سندن ابي ڏاڏي ڪيو تنهن تان ٿا عيب وٺن.

مطلب تہ هنن ۽ زالن جي وچ ۾ چتا پيتي هلي ۽ هنن بہ ديني توڙي عقلي حجتن ڏيڻ سان گهٽايو ڪين. توري تائين سندن مائون خفي ٿيون ۽ ڪاوڙ ڪرڻ لڳيون، نيٺ هنن هٿين پيرين پئي، پنهنجي ڳالهہ تي آڏي بيهارين ۽ اهو عذر جوڙي وات ۾ ڏنائون تہ ”جيڪو اوهان کي انهيءَ باب ۾ چوي ٺوڪ ڪري، تنهن کي اوهين چئو تہ اسين ڇا ڪريون ڇوڪرا نٿا مڃن. جي سندن مرضي نٿا رکون تہ اسان جي هٿن کان ٿا وڃن. الائجي پنهنجي منهن ڪا ٻي وڏيڪ خرابي نہ ڪن تنهنڪري لاچار آهيون.“

انهيءَ تجويز سان هنن پنهنجو پنهنجو پڪو بندوبست بيهاري شاديءَ جو سعيو ڪيو. نيٺ ٻنهي طرفن صلاح ڪري پنهنجي سهنج موجب شاديءَ جي لاءِ هڪڙو ڏينهن مقرر ڪيو. انهيءَ ڏينهن جي گهوٽيتن توڙي ڪنواريتن ماڻهن کي دعوت ڏني. ماڻهو آيا، ماني کاڌائون؛ رات ٿي نڪاح پڙهيو. گهوٽ کي ڪنوار جي گهر آندائون، ۽ توري وقت کان پوءِ گهوٽ، ڪنوار کي ساڻ وٺي وري پنهنجي گهر آيو. انهيءَ ڪم جي پورائيءَ ۾ جيڪي جيڪي ٺهراءُ ٻنهي طرفن ڪري ڇڏيا هئا، انهن تي زور ڪري عمل ڪيائون. اگرچہ گهڻن ماڻهن تہ منهن تي پئي مٿن ٺٺوليون ڪيون پر تڏهن بہ هنن، انهن جي پرواهہ ڪانہ رکي. جيئن مناسب ڄاتائون تيئن پنهنجو ڪم پورو ڪيائون.

ياد رکڻ گهرجي تہ هن شاديءَ ۾ سرائي فتح خان يا سندس زال جا گهڻا مائٽ راضي نہ هئا. توري گهڻي کونس تہ هنن سان ڪچيءَ کان ڪنئي هئائون، پر هاڻ تہ ويتر سندن وچ ۾ وڏو سڌو پئجي ويو؛ جو هنن ڄاتو تہ هيءَ مائي پنهنجي پٽ جي ۽ ٻين ماڻهن جي ڳالهہ تي لڳي، مائٽڻ کي ڇڏي ڌارين سان گڏي آهي؛ انهيءَ ڪري هن شاديءَ

www.e-otaq.blogspot.com

۾ نہ ويئا. هنن ٻہ مائٽڻ مان گهٽڻ ڏينهن کان آسرو لاهي ڇڏيو هو. هاڻ هنن مغلن کي پنهنجو مائٽ تي ڄاتائون. ٻيئي گهر سيڪنهن ڪم ۾ هڪٻئي جي ڏڍ تي رهندا هئا ۽ هڪٻئي جا صلاحڪار هوندا هئا.

گهوٽ ڪنوار جي گڏ رهڻ جو اسين ڪهڙو ذڪر لکون؟ هيتريءَ واقفيت، هيتريءَ سڪ ۽ هيتري محبت کان پوءِ جا سندن شادي ٿي هئي، تنهنڪري هڪٻئي سان حد کان وڌيڪ پيار ٿين. اڪثر جيڪي شاديون هتي ٿين ٿيون، تن ۾ گهوٽ ڪنوار هڪٻئي جا ناواقف هوندا آهن، تنهن ڪري جيسين پرڻجي گڏ ٿين، تيسين پيا ڳڻتيون کائيندا آهن تہ الائجي ڪهڙيءَ طرح جو ماڻهو هوندو، الائجي ڪهڙي شڪل هونديس، الائجي ڪهڙي طبيعت هونديس. پرڻي کان پوءِ ٻہ ڪنوار تہ مهينو کن حيا کان ڪنڌ مٿي ئي نہ ڪڻندي، ڏانهس منهن ئي مٿي ڪري نہ نيهاريندي، اکر ئي ڪو نہ ڳالهائيندي. پر هتي اهڙو حال نہ هو، پهرئين ڏينهن کان وٺي هنن جي دل ٻجهي ويئي ۽ پاڻ ۾ اهڙا گهرا ٿي ويا جو ڄڻ اڳي جا واقف هئا.

شاديءَ جي ٽئين ڏينهن وري گهوٽ ڪنوار گڏجي، ڪنوار جي پيڪي گهر آيا. هڪڙو ڏينهن رهي وري پنهنجي گهر آيا. پوءِ ٻہ هفتي ٻئي، آچر جي ڏينهن ڪڏهن ڪڏهن هي هنن وٽ ويندا هئا ۽ ڪڏهن هو هنن وٽ ايندا هئا.

زينت بانوءَ جي اچڻ ڪري مغلن جي گهر جي وري ٻي رونق ٿي. گهر جي ٻين ياتين سان هن جي اهڙي چڱي هلت هوندي هئي جو سيڪو مٿانئس ساهہ پيو صدقو ڪندو هو. سس- ننهن جون لڙايون اڪثر ٻڌبيون آهن، پر هتي تہ ٻنهي جي وچ ۾ روز بروز محبت وڌندي ويئي.

www.e-otaq.blogspot.com

گهر جو سڄو حساب ڪتاب زينت بانوءَ جي هٿ ۾ رهندو هو، جهڙيءَ طرح پيءُ جي گهر ۾ هوندو هو. هن پنهنجي مشغوليءَ جي لاءِ وقت ورهائي ڇڏيو هو، ان موجب لکڻ پڙهڻ ۽ سبڻ پرڻ جو ڪم ڪندي هئي. مڙس جي ويهڻ جي جيڪا جاءِ هوندي هئي، تنهن کي هن اچي اڳي کان وڌ سينگاريو. علي رضا تونگر ماڻهو نه هو جيئن ته اسان مٿي ڏيکاريو آهي، نڪي وري تمام غريب هو، پوري پنيءَ وسعت وارو هو. هن شاديءَ جي ڪري جيڪو پئسو اڳي ميڙيو هو، تنهن کي گهڻي ڇڪ اچي ويئي هئي، تنهن ڪري زينت بانوءَ جو خاص ڪري انهيءَ پاسي ڌيان ٿيو. مڙس جيڪي مهيني ۾ ڪمائيندو هو تنهن مان ماهوار خرچ ڪڍي رکندي هئي، باقي پيو سڀ مڙس جي معرفت بئنڪ ۾ رکائي ڇڏيندي هئي. اگرچه بئنڪ مان وياج وٺڻ جي نسبت دل تي ديني خطرو گذرين، تڏهن به هنن پاڻ ۾ پهي، ٺهراءُ ڪيو ته پئسا ته قابو رکيا هوندا باقي وياج ڪڍي نه وٺنداسين يا وٺي پنهنجي ڪم نه لڳائينداسين. ڪنهن اڙئي اٽڙئي ڪم ۾ آڻينداسين. يا ته ڪنهن کي ڏيئي ڇڏينداسين.

انهيءَ طرح گهر جي ڪمن ۾ هنن ٻنهي گڏجي يڪدل ٿي اهڙو سڌارو ڪيو، جنهن مان ڏسڻ واري کي جيڪر صاف معلوم ٿئي ته في الحقيقت مڙس جو ڪم آهي پورهيو ڪري ڪٿي ڪمائي اچڻ ۽ زال جو ڪم آهي گهر جو سڀ ڪم ڪار سنڀالڻ: نه رڳو ايترو پر پاڻ ٻاهر جي ڪمن ۾ مڙس جي مددگار ۽ صلاحڪار هئڻ.

زال مڙس ٻنهي ديني ۽ علمي سڌاري ۾ به پرڻندي کان گهڻي ڪوشش ڪئي. هڪڙو وقت مقرر ڪري ڇڏيو هئائون، جنهن تي مڙس، زال کي انگريزي پڙهائيندو هو ۽ ٻيا جيڪي ڪتاب اڪثر اسڪولن ۾ پڙهائيندا آهن، جهڙوڪ تاريخ، جاگرافي، حساب وغيره

www.e-otaq.blogspot.com

سي ٻہ هن کي پڙهائيندو هو. جيتوڻيڪ اهي زال کي گهٽي ڪم جا نہ هئا، پر تڏهن بہ واقفيت جي لاءِ هن ضروري ڄاتا. تنهن کان سواءِ وقت ٽارڻ جو بہ اهو چڱو اپاءُ هو، ۽ زينت بانو بہ انهن جي سکڻ جي خواهشمند ٿي.
ڪنهن وقت وري ڪو ديني يا اخلاقي علم جو ڪتاب ڪٽي، گڏ ويهي مطالعو ڪندا هئا. انهيءَ بحث مان هيءُ بہ فائدو هو، جو هڪٻئي سان بيحجاب ڳالهائيندا هئا. هتي اڪثر رواج آهي تہ مڙس زال ماڻهن جي اڳيان گڏ نہ ويهن، نہ گفتگو ڪن: خاص جڏهن تازا پرڻيل هوندا آهن، تہ نہ زال مڙس جو نالو وٺي سڏي، نہ مڙس زال کي رڳو رکا سوال جواب ڪن، سو بہ لڪندي ڇپندي. هنن اهو رواج ڪڍيو، جو مڙس زال کي نالو وٺي سڏيندو هو، مگر زال ڪي حجاب کي ادب کان هن جو نالو وٺي نہ سڏيندي هئي، پر انهيءَ جي بدران هو هڪٻئي کي سڏڻ ۾ پيار يا آبروءَ جهڙا لفظ ڪم آڻيندا هئا، جيئن تہ پيارا، يا جان، يا سائين، يا صاحب.
هڪڙي ڀيري، ڪنهن هندستاني ڪتاب پڙهندي، پردي جي نسبت ۾ هنن جو پاڻ ۾ بحث هليو، جو مختصر طور هيٺ ڏجي ٿو:
علي رضا، جو البت ٻاهر اٿليل پٿليل هو، ۽ جنهن کي هاڻوڪي زماني جو گهڻو واءُ لڳل هو، تنهن چيو تہ "سنڌ ۾ پردي جي تمام جٽ آهي: جيڪي مسلماني ملڪ آهن، ايران يا ترڪستان ۽ ٻيا، اتي اهڙي جٽ ڪانهي. جهڙي هتي آهي، ڇڻ تہ مسلماني آهي ئي رڳو هتي."
زينت بانو سو ڪيئن؟ هُتي بہ پرده داري هُليل آهي، هتي بہ آهي، ۽ ديني حڪم بہ اهڙو ئي آهي.

www.e-otaq.blogspot.com

علي رضا – پياري، ائين ناهي. هُتي سکرن سکرن جون زالون برقعا منهن تي وجهيو، ٻاهر پنڌ يا گاڏين ۾ ڪم ڪار يا تماشہ بينيءَ لاءِ نڪري سگهن ٿيون؛ هتي تہ عمر ساري در ڪان ٻاهر پير نہ ڪدين، بند ئي بند ۾ پيون آهن. جيئن وڏيڪ سکر، تيئن وڏيڪ بند. جي اندر تہ ڪوٺ، جي ٻاهر تہ پوش.

زينت بانو پوءِ سائين، انهيءَ ۾ ڪهڙي حرڪت؟ زال جي لاءِ تہ پردو آهي، شال ڪابہ زال بي پردي نہ ٿئي بي پردي ۽ اُگهاڙيءَ ۾ ڪهڙو فرق؟ باقي ٿيو برقعو يا پوش يا ڪوٺ، سو تہ آهي جتي ڪٿي جي رسم. جهڙي طرح مسلمان سڀيئي مسلمان، پوءِ هڪڙي هنڌ هڪڙي پوشاڪ ٿا ڍڪين، ٻئي هنڌ ٻي پوشاڪ. چوڻي بہ آهي تہ "جهڙو ديس تهڙو ويس".

علي رضا اهو سچ آهي، پر جنهن پردي جي اها تعريف آهي، اهو اهو بند ناهي. تڏهن سمجهڻ گهرجي تہ پردي ۽ قيد ۾ فرق ڪونهي، حرمخاني ۽ بديخاني ۾ تفاوت ڪونهي؟

زينت بانو سائين، توهين زور آور آهيو. رڳو ٻاهرينءَ ديوار يا ڪوٺ هئڻ ڪري ۽ ٻاهر نڪرڻ جي منع هئڻ ڪري هڪجهڙا چئو تہ ڀلي چئو، نہ تہ مطلب مدعا هن جو ٻيو، هن جو ٻيو. هڪڙي ۾ رهڻ فخر آهي، ٻئي ۾ رهڻ خواري آهي.

علي رضا زينت جان، زورآور تہ تون آهين، تون ٻانئين ٿي تہ انهيءَ پردي واري بند ۾ رهڻ ڪري زالن جي حالت ڪا بهتر ٿي ٿئي؟

زينت آءٌ ٻانيان ٿي تہ ٿئي ٿي. جي بهتر نہ ٿي ٿئي، تہ بدتر تہ مور نٿي ٿئي.

علي رضا سو ڪيئن؟

www.e-otaq.blogspot.com

زينت هيئن، جو دنيا ۾ اهڙيون حرص وڌائڻ ۽ گمراهه ڪرڻ جون شيون پکڙيون پيون آهن، جو جڏهن مڙس به انهن تي نگجي وڃن ٿا ۽ خطا کايو وڃن، تڏهن زالون ڇا آهن؟ انهن کان گوشي تي رهڻ ۽ انهن جي وڪڙ ۾ نه اچڻ به وڏي شيءِ آهي. جي بديءَ سان وڙهي، اُن تي غالب پوڻ وڏي نيڪي آهي، ته "جت پڄڻ ناهي وس، اُت پڄڻ ڪم وريام جو." سو حقيقت ڪري زالون ڇاڻي واٽي پردي ۾ رهڻ ڪري وريامن جو ڪم ٿيون ڪن. اها به سندن هڪڙي بهادري آهي، اها به سندن هڪڙي تعريف آهي.

علي رضا اهو سچ آهي، پر آءٌ ڀانيان ٿو ته ٻاهر نه نڪرڻ ڪري دنيائي شين نه ڏسڻ ڪري اندر وارن جو حرص گهٽجي ٿو، ڀاڻ وڏي ٿو. جا چڱي شيءِ ڏٺل ناهي، پر ٻڌجي پيئي ته تمام ويجهي به آهي يا پت جي ٻاهران آهي يا ان جي ڏسڻ جي به جاءِ آهي، ته انساني طبيعت جو اهو ميل آهي ته انهيءَ کي ڏسڻ جي ماڻهو ضرور خواهش رکندو. جي خواهش رکندو ته هڪڙي وقت ڪوشش به ڪندو، ۽ جا شيءِ پريندي نئين ڏسڻ ۾ ايندي، تنهن تي پهرين هڪڙو- به پيرا چتائي ڏسڻ يا خيال سان نهارڻ ضرور ٿئي ٿو، پوءِ انهيءَ ڏي بلڪل خيال به ڪونه ٿو ٿئي؛ تنهن ڪري جنهن ڊپ کان زالن کي مڙس ٻاهر نه ٿا ڪڍن، سو ڊپ رڳو خيالي آهي، حقيقت ڪري آهي ئي ڪونه.

زينت پر سائين! اهڙين شين جي ڏسڻ جو ڪهڙو ضرور؟

علي رضا- پياري ائين نه چؤ. دنيا هڪڙو عجيب ڪارخانو ۽ عجائبخانو آهي. انهيءَ ۾ خدا تعالي ڪروڙين شيون پيدا ڪيون آهن، جي سندس قدرت جون نشانيون آهن. اهي سڀ رڳو ڏسڻ جي لاءِ نه آهن، پر انهن جي ڏٺي سندس قدرت جي زياده خبر پوي ٿي ۽ منجهس ديني اعتقاد زياده پڪو ٿو ٿئي. تنهن کان سواءِ انهن جي ڏٺي آزمودو

www.e-otaq.blogspot.com

وڌي ٿو، علم ۽ عقل زياده ٿئي ٿو، خبر وڌيڪ پوي ٿي. جنهن اهي عجائب غرائب ڏٺا آهن ۽ جنهن نه ڏ ٺا آهن، تن جي وچ ۾ اهڙو فرق آهي، جهڙو سڄي ۽ انڌي جي وچ ۾. هاڻ تون قبول ڪندينءَ ته زال مڙس کان سياءَ ڪري ضعيف ۽ گهٽ عقل واري آهي. ديني ڪتاب به اها شاهدي ڏين ٿا، تڏهن اهڙي آزمودي جو ضرور، زال ڪي وڌيڪ آهي يا مڙس ڪي؟ جي شيطاني ڪمن کان پاسي ٿيڻ يا انهن ڪي ڏڪي پاسي ڪرڻ لاءِ علم ۽ عقل جو ضرور آهي، ته يقيناً مڙس کان زالن ڪي علم ۽ عقل جي وڌيڪ گهرج آهي. جيڪڏهن شيطان يت جي ٻاهران خرابيون ڪرائي ٿو، ته يت جي اندر لنگهڻ ۾ به هن ڪي حرڪت ڪانهي. هو ته زالن جو ڪوڏيو آهي، جي آسانيءَ سان سندس چٺي ۾ اچي سگهن ٿيون. بيبي حوا جو حال توکي ياد هوندو. ۽ جيڪڏهن شيطان کي ٽارڻ ۽ انهيءَ کي نتائڻ ۾ علم ۽ عقل جي گهرج آهي، ته مڙسن کان زالن کي انهن جو وڌيڪ واهپو رکڻ گهرجي. هاڻي جي علم ۽ عقل جو ضرور آهي، ته جي ڳالهيون علم ۽ عقل کي وڌائين ٿيون، تن جو ته بيشڪ ضرور هئڻ گهرجي.

زينت اها اوهان جي حجت بيشڪ قوي آهي، مگر ديني توڙي عقلي ڪتابن مان معلوم آهي، ته هڪڙيون ڳالهيون ۽ هڪڙا ڪم خاص مردن لاءِ آهن ۽ ٻيا وري خاص زالن جي لاءِ آهن. خدا تعاليٰ سڀ ڪنهن تي پنهجي وسعت آهر ڪم رکيو ٿو. ٻاهر گهمڻ ڦرڻ، جنگيون ڪرڻ، دشمنن کي سامهون ٿيڻ، ڪٽڻ ڪمائڻ، مڙسن جي ٻلي ڪيو ويو آهي، ۽ گهر سنڀالڻ، جڏهن مڙس ٻاهران هلاڪيون ڪيدي اچن، تڏهن انهن جي خدمت چاڪري ڪرڻ، ٻار ڄڻڻ، انهن جي سنڀال ۽ پرورش ڪرڻ اهي ڪم وري زالن تي رکيا ويا آهن.

www.e-otaq.blogspot.com

علي رضا– سچ آهي، مگر جن ڳالهين ۽ شين جو آءٌ ذڪر ٿو ڪريان، تن جو عقل ۽ نيڪيءَ سان واسطو آهي. اُهي جهڙو مڙسن ڪي ضروري آهن، تهڙو زالن ڪي. انگريز ماڻهن جو حال ڏس ته جهڙا پاڻ هوشيار، تهڙيون سندن زالون. اهو سڀ ڇا ڪان آهي؟ رڳو ٻاهر آمدرفت ڪرڻ ۽ جيڪي ڪم اندر ٿي نٿا سگهن، تن جي جاچڻ ڪان. هنن مان هڪڙي مئدم چاليهن مڙسن جي وچ ۾ ويٺي هوندي، ته به پرواهه ڪانه هونديس؛ هنن سان گفتگو ڪرڻ توڙي حجت هلائڻ ۾ اهڙي چالاڪي ڏيکاريندي، جهڙو ڪو هوشياري مڙس ڏيکاري. هتي جي پردي وارين زالن ڪڏهن ڌارئين ماڻهوءَ جو منهن نه ڏٺو آهي، سو جيڪڏهن ڪنهن اتفاق سان غير ماڻهوءَ وٽ آيون، ته پوءِ اکر ئي واتان نه نڪرندن. پنهنجي ئي پگهر ۾ پيون ٻڏنديون، ۽ جي ٻاهر ماڻهن ۾ هلڻ لاچار ٿين، ته هلندي ٿنگون پيون وچڙنديون، جنهن ڪري سڀ پيا مٿن کلندا. انسان تي سرديون گرميون رکيون آهن، خدانخواسته اهڙيءَ زال تي ڪڏهن ڪو اهڙو حادثو اچي پوي، ته جيڪر مشڪلات ۾ مري وڃي، يا ته رلي خراب ٿئي. جيڪا اصلي ٻاهر جي آمدوگار هوندي، سا اهڙن مشڪل وقتن ۾ به پنهجي جاءِ ڪري وجهندي، ۽ وڏي همت ڏيکاري سگهندي.

زينت تڏهن زالن جي ٻاهر نڪرڻ ڪري سندن گمراهه ٿيڻ جو ڊپ ڪونهي؟

علي رضا– ڪهڙو ڊپ آهي. جن قومن جون زالون ائين ٻاهر نڪرن ٿيون، سي خراب ڪين ٿيون آهن. چڱو مثال پارسين جو آهي، جي هندستان جا ڏيهي ماڻهو آهن؛ سچ آهي ته ڪي خراب مثال اهڙين قومن مان به ملي سگهندا. پر اوترا مثال، بلڪ انهيءَ کان به وڌيڪ

www.e-otaq.blogspot.com

خراب مثال، پردي وارن ۽ حرمخانن وارن ماڻهن جا ٻه ملي سگهندا. ٽورن جي ڪري گهٽا ڪين مسندا.

زينت اهو ته سائين ٺهيو، پر پردي جي نسبت ۾ جو ديني حڪم آهي، تنهن تي ٻه ته ڪو ڌيان ڏيڻ ضروري آهي؟

علي رضا- هائو، بيشڪ ضروري آهي؛ پر جيتريقدر مون انهيءَ نسبت ۾ ديني ڪتاب ڏٺا آهن، تن مان پردي جي معني بند قيد نٿو نڪري، جيئن هتي آهي. منهنجي نظر ۾ زال جي لاءِ وڏو پردو آهي مڙس، انهيءَ جو ته قرآن ۾ به اشارو آهي. جا زال پنهنجي مڙس يا وارث ڪان پري هوندي، يا انهيءَ جي مرضيءَ ڌاران ڪيڏي ايندي ويندي، يا ڪي اجايا پير ڪٽندي، انهيءَ چئبو ته پردو ڇڏيو، پوءِ پلي ڪوٺن ۾ ويٺي هجي، پر جنهن زال ڪي مڙس يا وارث ساڻ هوندو، ۽ انهيءَ جي حفاظت هيٺ ڪيڏي ايندي ويندي، اها ڄڻ ته پردي سان آهي، پوءِ پلي عام ماڻهن جي وچ ۾ هجي.

زينت- تڏهن ائين، اوهان جو مطب آهي ته مئدمن وانگي زالون پلي ٻاهر وتن گهمنديون ڦرنديون، ۽ ڌارين ماڻهن سان تماشا ۽ ناچ ڪنديون؟

علي رضا- منهنجو اهڙو مطلب ناهي. غير قومن جون مناسب ڳالهيون هٿ ڪجن، پر انهن جي نامناسب ڳالهين تي هلڻ ضروري ڪونهي. پردي جي نسبت ۾ منهنجو مختصر مطلب هيءُ آهي، ته زالن کي اصل ديوارن جي اندر بند رکڻ ۽ بلڪل نڪرڻ کان روڪڻ اجايو آهي. جڏهن نڪرن، تڏهن مناسب پردو هجين، يعني جيڪي ديني حق جسم ڍڪڻ ۽ لباس ڍڪڻ جا آهن، سي پورا ڪجن، ۽ پنهنجي وارث کان سواءِ يا انهيءَ جي مرضيءَ ڌاران ٻئي ڪنهن هنڌ نه وڃن. جڏهن ڪڏهن ڪن عجيب غريب شين ڏسڻ جو وجهه

www.e-otaq.blogspot.com

سٺائو هجي، جن مان ڪنهن قسم جي فائدي جو امڪان هجي، يا جڏهن ڪڏهن ڪنهن ضروري ڪم لاءِ ڪنهن هنڌ وڃڻو هجي، تڏهن مناسب ۽ شائستي رستي سان انهن جي ڏسڻ ۾ يا اتي وڃڻ ۾ ڪابہ حرڪت نہ هئڻ گهرجي. ائين ڪرڻ ڪري ديني حڪم بہ بجا آڻي سگهجن ٿا ۽ جهان جي توڙي خدا تعالي جي قدرت جي بہ زياده خبر پوي ٿي. انهيءَ ڪري سمجهہ وڌي ٿي، سک وڌي ٿو، انساني حالت ۾ سڌارو ٿئي ٿو، ۽ اوير سوير جي اتفاقن مهل مشڪلات ۾ ڦاســـــــڻ ڪاـــــن بہــــ چٽـــجيــــ ٿوــــ.

www.e-otaq.blogspot.com

باب اٺون
جـدائـي

انهيءَ شاديءَ کي پنج ڇهه مهينا مس گذريا، ته جن صاحبلوڪن کي علي رضا پڙهائيندو هو، تن مان هڪڙي جي بدلي بمبئيءَ ٿي. تنهن هن کي چيو ته جيڪڏهن تون مون سان هلندين، ته توکي اسي رپيا درماهو ڏيندس. هو جنگي کاتي جو وڏو عهديدار هو، ۽ علي رضا تي گهڻو مهربان هوندو هو. هن جي به سائس پريت ٻجهي ويئي هئي، تنهن اها ڳالهه قبول ڪئي. ڇاڪاڻ ته اسي رپيا اهي ٿيا، اهڙيون ٻه چار آساميون ٻيون پڙهايم ته سيڪي ٿي پوندو. وري ٻي طمع هيس جو هن صاحبلوڪ دلاسو ڏنس ته ڪنهن هنڌ ڪا آبروءَ جهڙي جاءِ خالي ٿي، ته تنهنجو بندوبست ڪندس، تنهن ڪري هو پاڻ انهيءَ ڳالهه ۾ خوش هو.

اها ڳالهه علي رضا پنهنجي گهر اچي ڪئي. سيني گهر جي ڀاتين کي هڪڙي پاسي خوشي ٿي، جو فائدي جي اُميد هئي، ٻئي پاسي ارمان ٿيو، جو جتي عمر ساري گذاري هئائون، اُتان نڪرڻ به اهنجو پئي لڳن. پر هنن جي عزازت رڳو هڪ گهر سان هئي، تنهن ڪري هن ملڪ ڇڏڻ ڪري گهڻو فڪر نه ٿي ٿين.

آخر ٻنهي گهرن پاڻ ۾ پڪي اهو ٺهراءُ ڪيو ته في الحال علي رضا بمبئي وڃي. اُتي وڃي پهريائين رهڻ جي جاءِ جو به بندوبست ڪري، ۽ ڏسي ته جي اتي رهڻ ڪري فائدو هجيس ۽ ٻي حرڪت نه هجي، ته مهيني- ٻن کان پوءِ موڪلائي، اچي پنهنجا ٻار ٻچا وٺي وڃي. تيتري

۾ علي رضا جو مامو دلاور خان، جوا ڪئر وٽن ايندو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن ڪڏهن ته ٻه ٽي ڏينهن وٽن رهي به پوندو هو، تنهن سندس گهر ۾ ٽڪڻ جو ذمو ڪنيو.
هفتي کن جي اندر علي رضا ٽپڙ ٻڌي تيار ٿيو. هلڻ جي ڏينهن صبح جو وچي پنهنجي سس کان موڪلائي آيو ۽ ساڻس گڏ حامد علي اُماڻڻ جي لاءِ آيو. وچن وچن جي مهل، هو هلڻ لاءِ تيار ٿيو. پهرين ماءُ کي پيرين پئي موڪليائين، ۽ پنهنجي زال جي پارت ڪيائينس. وري مريم کي ڀاڪر پائي موڪلايائين. پوءِ پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ آيو، جتي چئن پنجن منٽن تائين زال مڙس ويهي محبت جون ڳالهيون ڪيون.
زينت بانو چوڻ لڳيس ته ”پيارا، پوءِ نيٺ اوهين اُسهو ٿا؟“
علي رضا ورندي ڏني ته ”بس پياري، قسمت ائين آهي، خدا ڪندو، ته وري خير سان سکهو ئي ملنداسين. زينت! تون اجا گهڻن سان گڏ ويٺي آهين؛ پر حال منهنجا، جو پرڏيهه ۾ وچي هيڪلو رهندس. جيسين توکي وري اچي پاڻ سان وٺي ويندس، تيسين الاجي منهنجو وقت ڪيئن گذرندو!“
زينت کي اتي اکين مان پاڻي اچڻ لڳو، سو اُڪهي مڙس کي چوڻ لڳي ته ”تڏهن جان، خط لکڻ جو تاڪيد رکجو، متان اسان کي انتظار ٿئي.“
علي رضا چيو ته ”وچڻ سان خبر چار لکندس، پوءِ تون به برابر لکندي رهج. پر پياري، جيستر وري ملون، تيستر پنهنجي پڙهڻ لکڻ ۾ مشغول رهج؛ اما کي خوش رکيو اچج، وڏو مائٽ آهي، ڪڏهن ڪڏهن اما سان گڏجي، مامو يا حامد ساڻ ڪري، پنهنجي پيءُ جي گهر وئيءَ ته حرڪت ڪانهي.“

انهيءَ طرح جيڪا ضروري فهمائش ڏيٽي هيس، سا ڏئي علي رضا اُٿيو، ۽ زال کي پيار ڏيئي موڪلائي نڪري ٻاهر آيو. حامد علي به ساڻس گڏ گاڏيءَ تي چڙهي گدوبندر تائين ويو. پوءِ موٽي آيو؛ جو اڪثر رات جو گهر کان ٻاهر نه رهندو هو. پٽ تي، اها رات علي رضا جي زال يا ٻيا گهر جا ڀاتي البت ملول هئا، جو هو پهريون ڀيرو ايڏي سفر تي نڪتو هو، پر پوءِ ٺهي ويا.

علي رضا ڪراچيءَ ۾ پنهنجي صاحب کي اچي گڏيو. ساڻس گڏ اچي آگبوٽ ۾ چڙهيو، ۽ اچي نيٺ بمبئيءَ ڪان نڪتو. اُتي پهريائين ته جنهن بنگلي ۾ صاحب پاڻ رهندو هو، تنهن جي احاطي ۾ هڪڙي خلاصي جاءِ سندس حوالي هئي. هفتي کن جي اندر هن قول گليءَ ۾ ٻي هڪڙي خلاصي جاءِ ڀاڙي تي ورتي، ۽ اُتي رهڻ لڳو.

صاحب جي معرفت ٻين ٻن ٽن صاحبلوڪن سان به معرفت ٿيس. جتان ساڳيءَ طرح هن کي پيدائش ٿيڻ لڳي. وري سنڌ جهڙي ملڪ مان نڪري، بمبئيءَ جهڙي شهر ۾ آيو هو،

تنهن ڪري هن کي اُتي رهڻ هر طرح پسند آيو، ۽ دل ۾ پڪو ٺهراءُ ڪيائين ته اڳتي انهيءَ هنڌ پنهنجي قسمت آزمايان.

بمبئيءَ ۾ پهچڻ شرط هن هڪڙو خط حامد عليءَ جي معرفت گهر موڪليو، جو سندس زال زينت بانوءَ کي مليو، جنهن کي اوڏانهن اکيون هيون. انهيءَ ۾ خير سلامتيءَ سان پهچڻ جي خبر لکي هئائين؛ ۽ ٻيو منجهس درياهه جي مسافريءَ جو احوال ۽ بمبئي شهر جي تعريف هئي. ٻئي ٽئي خط ۾ هنن کي خبر ڏنائين ته "آءٌ قول گليءَ ۾ رهندو آهيان، اُتي منهنجي نالي خط لکندا رهجو."

انهيءَ طرح هفتي ٻهفتي هڪٻئي ڏي خط لکندا رهيا. زينت بانوءَ هتي جو سنو حال لکيس، ۽ هن وري پنهنجو احوال ٿي ڏنس، ۽ اڪثر

www.e-otaq.blogspot.com

ٻنهي هڪٻئي کان جدا رهڻ جي شڪايت پئي لکي. ۽ خدا کي سوال پئي ڪيائون ته ڪا جلد اسان جي قسمت گڏ ٿئي.
ڏيڍ مهيني کن کانپوءِ آخر هيٺيون خط زينت بانوءَ جي نالي آيو.
خط ”عزيز مهربان من، زينت جسم و جان من، سلامت بعد از سلام شوق انجام و آرزوي ديدار محبت آثار انڪه اوهان جي خط جو جواب هن کان اڳي لکيو اٿم. منهنجي مرضي هئي ته پنهنجي صاحب کان موڪلائي، اچي اوهان کي وٺي وڃان، مگر صاحب جو امتحان تمام نزديڪ آهي، تنهن ڪري مون کي ڇڏي نٿو سگهي؛ نڪي وري مون کي اوهان کان پري گذارڻ سهنجو ٿو لڳي، اگرچه ٻيو هر طرح جو سک اٿم.
هاڻ مون ٻئي هنڌ هڪڙو موچارو وڏو گهر پاڙي تي هٿ ڪيو آهي. اوهان کي گهرجي ته ايندڙ سومر واري آگبوٽ ۾ چڙهي روانا ٿيو. مامي ڏي به خط لکيو اٿم، سو اوهان سان گڏيو ايندو. ٻه ڏينهن اتان اڳيرو نڪرندو، ته مهيني تي پهچي سگهندو. سمنڊ به ماٺو آهي، خدا ڪندو ته خير سان تڪليف کان سواءِ هليا ايندو. آگبوٽ پهچڻ ڏينهن آءٌ پاڻهي آگبوٽ تي ايندس. مگر تاڪيد ڄاڻي، انهيءَ ڏينهن روانا ٿجو. زياده سلام، سيني گهر جي ڀاتين کي سلام پهچن.
قلم تازو خميس واري آگبوٽ ۾ ضرور هن خط جو جواب لکجو، ته سومر واري آگبوٽ ۾ روانا ٿينداسين، ته مون کي تسلي ٿئي.
”علي رضا“
انهيءَ خط پڙهڻ ڪري زينت بانوءَ کي مڙس جي نه اچڻ کان ارمان ٿيو، مگر هن سان جلدي وڃي ملڻ جي ڪري خوشي ٿي. گهر جي ڀاتين کي خط جي مضمون مان واقف ڪيائين، ماءُ ۽ پاءُ کي ٻڌايائين، آخر سنبت ڪرڻ لڳا. جيتوڻيڪ کي سندن وڃڻ ۾

ناراض بہ هئا، پر زال کي مڙس ڏي وڃڻ تہ ضرور هو. ان موجب وڃڻ جو پڪو ٺهراءُ ڪري، خميس واري آگبوٽ ۾. زينت بانوءَ مڙس جي خط جو جواب هيئنءَ لکيو:

خط– ”شوهر مهربان، عزيز از جان سلامت. بعد تسليمات نياز آيات و اشتياق ملاقات محبت آثار عرض اوهان جو خط پهتو. جلد ملڻ جي خوشيءَ کان موئيءَ دل ۾ ساهہ پيو، اگرچہ اوهان جي پاڻ نہ اچڻ کان گهڻو ئي ارمان ٿيو. هيڏي وڏي سفر ۾ جڏهن اڳي ڪڏهن گهر کان مون ٻاهر پير بہ نہ رکيو هو، تڏهن اوهان جو مون سان گڏ هلڻ ضرور هو. پر خير، جيئن قسمت ۾ هوندو، ائين ٿيندو. جنهن ڳالهہ ۾ اوهين خوش، انهيءَ ۾ آءٌ بہ خوش. اوهان جي حڪم موجب اسين سومر واري آگبوٽ ۾ روانا ٿينداسين. مامي جن بہ هلڻ جو انجام ڪيو آهي. اميد تہ وقت تي اسان کي ملندو. زياده نياز. گهر جي سيني ياتين جا سلام پهچن–

”زينت“

خميس واري آگبوٽ ۾ خط روانو ڪري، هنن ٺهراءُ ڪيو تہ ڇنڇر جي ڏينهن حيدرآباد کان نڪرجي، آچر جي ڏينهن ڪراچيءَ ۾ رهجي، ۽ سومر جي ڏينهن صبح جو روانو ٿجي. ڪراچيءَ ۾ علي رضا جو ڪو واقف هو، انهيءَ ڏي بہ اڳواٽ انهيءَ بابت خط لکيائون.

نيٺ ڇنڇر جو ڏينهن آيو ۽ علي رضا جي گهر جا ياتي، يعني سندس ماءُ ۽ زال ۽ دائي اٿي سنبريا. انهيءَ ڏينهن حامد علي ۽ مائي شهربانو ۽ بختاور وٽن اچي رهيا هئا. انهن کان موڪلائڻ جي گهڙي بہ آئي. ڏاڍا روئڻ ڪيائون – نيٺ بہ تہ ويجها عزيز هئا. حامد علي بہ ساڻن ڪراچيءَ تائين وڃڻ جو ارادو ڪيو.

www.e-otaq.blogspot.com

نيٺ مو ڪلائي تو ڪلائيم گاڏيءَ تي چڙهي نڪتا. رات جو ڪراچيءَ پهتا. آچر جو ڏينهن اتي گذاري، سومر جي ڏينهن سوير اچي آگبوٽ تي چڙهيا ۽ حامد علي وري موٽي ڳوٺ ويو. هنن عمر ۾ اهو پهريون سفر ڪيو هو، تنهن ڪري ڏاڍا اٻاڻڪا ٿيا. پر لاچار دل ڏاڍي ڪري، خدا تي رکي ويهي رهيا. آگبوٽ هليو. هنن کي هڪڙي ڪنڊ ڪان جاءِ ملي، سو اتيئي پئجي رهيا. جيڪو گوڙ ماڻهن جي جاين وٺڻ تي ٿيندو آهي، سو جيڪو آگبوٽ تي چڙهيو هوندو، تنهن کي خبر هوندي. هي ويچارا اٻوجهه ماڻهو هئا، سي ڏاڪڻ تان لهندي ئي پاسو وٺي ويهي رهيا. آگبوٽ هلڻ ڪانپوءِ ته سيڪنهن جو مٿو ڦرڻ لڳو، ۽ قيون اچڻ لڳيون. هي ويچارا انهيءَ هنڌ تختي تي فراشي وڇائي ليٽي پيا.

پهريون ڏينهن ته ڏاڍو عذابن ۾ گذاريائون، نڪو کاڌو نڪو پيتو. رات جو به کاڌو نه کاڌي جهڙو، ننڊ ڪٽي وين. صبح جو اٿيا، تڏهن البت ساهه پيٽ ۾ پين، لوڏو مغز ۾ ويهي وين، اٿي ويهڻ لڳا. وري سگهوئي ٽپڙ ٽاڙي ڪٽايائون، جو خلاصي آگبوٽ کي ڌوئڻ ۽ صاف ڪرڻ لڳا. جڏهن صفائي ٿي رهي ۽ هنن وري پنهنجو هنڌ وڇايو، تڏهن البت لذت سان ٽڪر ٽيرو کاڌائون. انهيءَ هوندي به اجا موڳا ٿيا ويٺا هئا.

منجهن وري به زينت بانو سجاڳ ۽ چالاڪ هئي. سيني جي خدمت پئي ڪيائين. سندس مامو ته زالن کان به پري هو. موالين وانگي گوماٽيو پيو هو. زينت بانو ۽ سسٽس ته برقعو پهرئين ڏينهن لاهي ڇڏيو هو. اهڙي هنڌ پلا پردو ڪيترو هلي سگهندو؟ وري اتي ٻيو سڃاڻڻ وارو به ڪونه هو. ڪيترائي ٻيا مڙس زالون اوري پري ويٺا هئا. هي به پنهنجو منهن ڪوليو ويٺيون هيون، ويٺي هيڏي هوڏي جون ڳالهيون ڪيائون.

www.e-otaq.blogspot.com

زينت بانوءَ کي اتي مڙس جي ڳالھہ ياد آئي، جنھن چيو ھوس تہ پردو ھن دنيا ۾ گھٽن جاين تي ڪم نہ ايندو آھي، اٽلندو تڪليف ڏيندو آھي. ماڻھن جي وچ ۾ ڪلئي منھن رھڻ ۽ ڳالھائڻ ٻولھائڻ ڪري پاڻ ھن کي ھمت آئي، ۽ ھيٽرن جي وچ ۾ پنھنجي سنگت جي چڱيءَ طرح اتي ويٺي ڪندي ھئي. ڪڏھن ڪڏھن تہ سندن مٿان جا ڏاڪڻ جي جاءِ ھئي، اتي وڃي ٿڌيءَ ھوا ۾ ويھندي ھئي ۽ آسمان پاڻيءَ جو رنگ ڏسندي ھئي، مٿان بيٺي ھنن سان ڳالھيون بہ ڪندي ھئي.

ھي پاسي وارين ٻن ٽن زالن سان بہ واقف ٿيون، سو ڪڏھن ڪڏھن وري انھن سان ويھي ڳالھيون ٻولھيون ڪنديون ھيون. پھرئين ڏينھن تہ جان بيبي پنھنجي پٽ تي ڪاوڙي ھئي، چوڻ لڳي تہ ”يلو ٿئيس، ناحق رلائي، اسان جي پاڙ ڪڍي اٿس. ڪھڙي نہ آرام سان مڙس جي ڪکن ۾ ويٺي ھيس ’نبم نان، صحت جان‘ آٽي اسان کي ھتي رلايو اٿس.“ پر پوءِ وري ننھٽس دلاسا ڏيئي بس ڪرايس. انھيءَ طرح خير سان اھو ڏينھن گذريو، ۽ رات تي چنڊ بہ چڙھي سنئون ٿيو، سمنڊ بہ ماٺو ھو، ڏاڍو لذت جھڙو وقت ھو. ڪجھ رات تائين پاڻ ۾ ڪلي ڳالھيون ڪري سڀ سمھي رھيا.

رات جو ٻين ٽين بجي ڌاري زينت بانوءَ کي سجاڳي ٿي، ڏاڍي اُڃ لڳيس. ھيڏي ھوڏي ڏٺائين، سڀ سمھيا پيا ھئا، ڪنھن کي جاڳائڻ تي بہ دل نہ چيس. پاڻي پيئڻ جي لاءِ اٿي. پاڻيءَ جي ھڪڙي وڏي گگھري ساڻ ھين، سا سانجھن جو ڏاڪڻ جي پاسي کان رسي سان ٻڌل، ھوا ۾ ٺرڻ لاءِ رکي ڇڏي ھئائون. تنھن مان پاڻي پيڻ لاءِ وڃو ڪٽي ڏاڪڻ تي آئي.

ٻيو ڪو ڏڦ ڪونہ هوس، ماڻهن ڪان پري ڪين هئي. پاسي واري تختي کي ٽيڪ ڏيئي، گهگهريءَ مان پاڻي ٽي ڪڍيائين تہ اوچتو اهو تختو، جو لوهہ جي ڪڙي سان آگبوٽ جي پاسي واري ڪنهڙي سان ٻَڌل هو ۽ انهيءَ مهل شايد لوڏي جي ڪري نڪري پيو هو ۽ رکيو اشاري وهيٺو هو، سو ليٽي پيو ۽ زينت بانو وٽي سوڏي تختي سان گڏ ڏو وڃي سمنڊ ۾ پيئي. هن کي اچا پاڏيءَ اندران ڪي ٻاهر مس ڪڍيو تہ آگبوٽ پري وڃي نڪتو ۽ جهڙي جلديءَ سان هليو پئي آيو، اهڙي جلديءَ سان اڳتي هليو ويو.

اگرچہ ماڻهوءَ جي يا تختي جي ڪرڻ ڪري آواز بہ ٿيو، پر آگبوٽ جو ڏمچر اڳيئي گهڻو متل هو، ٻيو لهرن جو سٽڪو هو، تنهن ۾ اهڙو آواز ٻڌڻ ۾ ڪين آيو. وري مهل بہ ننڊ جي هئي. انهيءَ حادثي جي، رات سڄيءَ ۾ ڪنهن کي بہ خبر ڪانہ پيئي. هيڏي هوڏي نهاريائين، تہ بہ نظر نہ آيس. ياءُ کي اٿاريائين، مريم کي سڏ ڪيائين، سيئي سسا مسا ٿي ويا؛ هيڏي هوڏي ڳولڻ لڳس، پر هن جو پتو ئي ڪونہ پيو.

ڪپتان کي رپورٽ ڪيائون، جنهن چڱيءَ طرح جاچ ڪرائي: آخر ڏاڪي جي پاسي وارو تختو بہ ڪونہ ڏٺائون، ۽ هنن جو وٽو بہ ڪونہ لڌو؛ تنهن مان صاف معلوم ٿيو تہ گگهريءَ مان پاڻي پيئڻ ويئي آهي، تختي کي ٽيڪ ڏيندي ڪري پيئي آهي، پر رات جو الائجي ڪيڏيءَ مهل ڪري، تنهنڪري سمنڊ ۾ ڳولا ڪرڻ هنن اجائي ڄاتي. اگرچہ پريندي رپورٽ ٿيڻ مهل ڪپتان آگبوٽ ڪڙو بہ ڪرائي ڇڏيو هو، پر جڏهن ليڻ جو امڪان نہ ڄاتائين، تڏهن وري انهيءَ کي هلائڻ لڳو.

هھڙي ڪوڏن جهڙيءَ جوان زال جي هن رستي گم ٿيڻ ڪري، جيڪي رڙيون سندس عزيزن ڪيون، تن جو اسين هتي بيان ڏيئي نہ

سگهنداسين. شال ڪنهين انسان سان اهڙو واقعو نہ ٿئي؛ شال ڪنهن جي مٿان اهڙي اوچتي آفت نہ اچي. جان بيبي ويچاري منهن مٿو پٽي پٽي ساڻي ٿي پيئي. مريم جو بہ چرين جهڙو حال ٿي پيو؛ ۽ جان بيبيءَ جي ياءُ دلاور خان کي بہ افسوس حد کان گهڻو ٿيو، پر هن انهيءَ حال هوندي بہ زالن کي دلاسي ڏيڻ ۾ ڪين گهٽايو. اهو سڄو ڏينهن هنن روئندي ۽ اوسارينندي گذاريو. هنن جو روئڻ پٽڻ ڏسي، پاسي ۾ جيڪي ويٺل هئا، تن کي بہ پئي روئڻ آيو. وري جا رات آئي، سا بہ هنن روئڻ پٽڻ ۾ گذاري. پاڻ تہ ننڊ نہ ڪيائون، پر ٻين جي بہ ننڊ ڦٽايائون؛ آخر جهڪا ٿيا.

وري جو ٽيون ڏينهن ٿيو، تنهن تي سڀ ماڻهو تپڙ ٽاڙي ٻڌڻ لڳا، جو پري کان بمبئيءَ جا جبل پئي ڏٺا. سگهوئي شهر جي عمارتن منهن ڪڍيو ۽ بندر جا جهاز ڏسڻ ۾ آيا، آگبوٽ اچي ناري کي سٽائو لنگر ڪيو. ٻوڙندڙيون آگبوٽ کي وڪوڙي ويون؛ ڪي پئي لٿا، ڪي پئي چڙهيا، ڪي پنهنجن سنگتين ۽ عزيزن کي وٺڻ آيا، ڪي پنهنجي سامان جو سماءُ ڪرڻ آيا.

هڪڙي ٻيڙيءَ ۾ علي رضا مغل بہ چڱا خاصا ڪپڙا ڍڪيو، خوشيءَ منجهان مرڪندو هليو آيو. هو ڀلا پنهنجي پياريءَ زال کي هيترن ڏينهن جي وڇوڙي کان پوءِ ملڻ تي آيو، سو ڪهڙو نہ سرهو هوندو! آگبوٽ تي اچي چڙهيو، ۽ گوڙ ۾ هيڏي هوڏي جهوتون ڏيندو، ڪلها هڻندو، اچي پنهنجن عزيزن جي مٿان بيٺو. پري کان ماءُ کي ڏسي ڀانيائين تہ ٻوڙي وڃي پيرين پوانس، تہ ڪيس ڏسي هو سڀئي اڳيان اوڇنگارون ڏيئي روئڻ لڳا. هو ويچارو حيرت ۾ پئجي ويو، ڀلا اها ڪلڻ جي مهل هئي يا روئڻ جي؟ هن جي هانو ۾ ڌڪاءُ پئجي ويو، خبر پڇيائين، پر هنن جو روئڻ بيهي، تہ هن کي ورندي ڏين! گهر جا ڀيا

www.e-otaq.blogspot.com

سڀ ڀاتي ڏٺائين، زال نہ ڏٺائين سو هن کي پڪ ٿي تہ منھنجي زال سان خير ڪونھي.

خبر ملڻ کان اڳ ئي، هنن سان گڏ، هو ماءُ کي ڀاڪر پائي روئڻ لڳو. هنن جو اهڙو حال ڏسي، ٻين ماڻهن جي دل پئي ڳري. آخر جيڪا ڳالھہ هئي، سا سڏڪا ڀريندي هن کي ڪري ٻڌايائون. ”ابا، تنھنجي زينت سان ڏاڍو قهر ٿيو. ويچاري اوچتي وڃي سمنڊ ۾ پيئي.“ هيءُ ٻڌي علي رضا نئون سنئون روئڻ لڳو. ڀلا اوچتو سمنڊ ۾ ٻڏي مرڻ جو موت شال دشمن کي بہ نصيب نہ ٿئي.

آخر ٻيو چارو ڪونہ ٿيو. ماڻهو تہ ٻيا سڀ لهي ويا هئا، پوءِ هي بہ مرندا جهرندا، ٻتيلي تي چڙهي وڃي ڪناري تي پهتا، ۽ علي رضا هنن کي وٺي پنھنجي جاءِ تي آيو. جيڪي خوشيءَ جا سانباها ڪيا هئائين، سي هينئر ڏک ۽ عذاب ٿي پيا. ويچارو گذريون ڳالهيون ياد ڪيو پئي ڳريو، ۽ ذري ذري زال جي هٿ جا لکيل خط پئي پڙهيائين، ۽ واڪا ڪيو پئي رنائين. ڀا وري سندس ڪپڙا گنديون ڪنيو، منهن کي پئي ملڀائين ۽ هنجون پئي هاريائين.

www.e-otaq.blogspot.com

باب نائون
بچاءُ

زينت بانو جو سمنڊ ۾ ڪري سو پريندي نہ تختي سوڌو هيٺ هلي ويئي. ٻڏندي ماڻهوءَ کي جيڪي پهچ ۾ اچي تنهن کي سوگهو ڪري جهليندو آهي. هن کي تہ خدا تختي سان ڪيرايو هو، تنهن کي هن ساهہ جي ڊپ کان ڪٽي ٻڪ وڌا، انهيءَ سگهو ئي متي ڪٽي آندس. پر آگٻوٽ تان پاڻيءَ ۾ ڪرڻ ڪري، جو هن کي ڌڪو آيو، ۽ وري سمنڊ جو کارو پاڻي، جو اکين، نڪ ۽ وات ۾ پيس، تنهن هن کي موڳو ڪري وڌو، ۽ اڌ مئل وانگي تختي کي چنبڙيو پيئي هئي، پيو ڪوبہ سماءُ ڪونہ هوس.

صبح ٿيڻ ۾ باقي جيڪي ٻہ ٽي ڪلاڪ هئا، سي هوءَ پئي اتي پاڻيءَ ۾ ٿُلڪي، ۽ لهرن تي لڏي، جڏهن ڏينهن ٿيو، تڏهن البت سماءُ پيس. پر ڪيڏي هڪڙي نازڪ پردي ۾ پيٺل ضعيف زال، ۽ ڪيڏي هيڙو حادثو ۽ سمنڊ جون لهرون ۽ اڪيلائي! ساهہ مٺ ۾ ڪيو پيئي هئي. سيڪنهن لهر پئي پانيائين تہ اجها ٻڏيس، پر اجا ڏينهن هئس. هوءَ ڏاڍي نيڪ زال هئي،تنهن خدا تي ڪٽي توڪل رکي. ٻڏي مرڻ جي پڪ هيس، تنهن ڪري اها گهڙي فرصت جاڻي، الله کي ياد ڪرڻ ۽ ڪلما پڙهڻ لڳي.

جنهن هنڌ تي اهو اتفاق ٿيو، سو ڪڇ جي ڪناري کان گهڻو پري نہ هو، ٻيڙيون ۽ ڊونديون مڇي مارڻ لاءِ توڙي پاسي وارن بندرن کان انهيءَ هنڌان سمنڊ تي اينديون وينديون هيون. اهڙي هڪڙي ٻيڙي اوچتو

www.e-otaq.blogspot.com

آسپاس جي لنگهي، سا پري کان پاڻيءَ تي ڪا شي لٽڪندي ڏسي لڙي آئي، مهاڻن ويجهو اچي، همت ڪري هن کي ڇڪي ٻيڙيءَ تي آندو.

هوءَ پاڻي ۾ پچي پيئي هئي، ۽ ڏڪن ۾ ساڻي ٿي پيئي هئي، تنهن کي هڪڙي چادر ڏنائون ته ويڙهجي، پسيل ڪپڙا لاهي ڏئي. هن ائين ڪيو، پوءِ مٺي پاڻيءَ جو لوٽو ڏنائونس، جنهن مان هن گرڙيون ڪيون ۽ منهن ڌوتو. جڏهن بت سڪس ۽ سامت ۾ آئي، تڏهن هن سان مهاڻن ڳالهايو ۽ حال ورتائونس. وٽن مانيءَ جو ٽڪر پيو هو، سو ڳڙ سان ڏنائونس، جو هن کاڌو، البت ٻُود ۾ آئي.

انهيءَ ٻيڙيءَ تي چار مهاڻا هئا، هڪڙو ٻيڙيءَ جو مالڪ هو، اهو پير مرد هو ۽ تمام غريب ۽ رحمدل ماڻهو هو، انهيءَ جو نالو صديق هو. ٻيو سندس پٽ هو ۽ ٻه سندس نوڪر هئا، جي ٻيڙيءَ جا جوان ڪري رکيا هئائين، هن پيري مڙس زينت بانوءَ کي دڙ دلاسو ڏنو ۽ چيائينس "تون مون کي ڌيءَ وانگي آهين، ٻيو ڊپ نه ڪر، آءٌ تو کي ڪناري تي نيئي، پنهنجي گهر پنهنجي زال وٽ سکيو رکندس، پوءِ جيڪا تنهنجي مرضي هوندي، ائين ڪنداسين."

هوءَ ويچاري خوش ٿي. هن مهاڻي جي گهڻي شڪرگذاري ڪئي، جو هن ٻڏڻ کان بچايس، نيٺ هو اچي ڪناري تي پهتا، ڪناري کي ويجهو هڪڙو ننڍو ڳوٺ مهماڻن جو ڏسڻ ۾ آيو، جتي ڏهه پندرهن پونگيون ڏٺيون ٿي. انهن مان هڪڙيءَ ۾ زينت کي پير مرد مهاڻو ۽ سندس پٽ وٺي آيا.

انهيءَ ۾ ٻه زالون به هيون، هڪڙيءَ انهيءَ مهاڻي جي زال ۽ ٻي سندس پيڻ، جا وٽن مهمان هئي، هنن کي صديق زينت جي ڳالهه ڪري ٻڌائي، ۽ هنن کي پارت ڪيائين ته "هيءَ مون کي ڌيءَ وانگي آهي،

www.e-otaq.blogspot.com

تنهن جي چڱيءَ طرح خدمت ڪريو، هيءَ سڪر اشراف گهر جي ڏسجي ٿي.“ هنن زالن ٻه هن جي گهڻي آدر ڀاءُ ڪئي، وس پڄندي هن کي خوش ڪرڻ ۾ ڪين گهٽايائون ۽ جهڙو حال هون، اهڙو هن جي اڳيان رکيائون.

زينت بانوءَ کي لاچار ٿيو، هنن مهاڻن سان گذارڻ، هو هن جي پرگهور گهڻي ڪندا هئا، تنهن ڪري هن به پاڻ تي فرض ڄاتو ته هنن کي گهر جي ڪم ۾ مدد ڏئي، سو اوير سوير ٻهاري ڏيڻ، ماني پچائڻ،توڙي ان پيهڻ ۽ چرڻ ۾ هنن سان شامل ٿيندي هئي. انهيءَ ڪري هو هن جو مان رکندا هئا، ۽ جي هوءَ زور ڪري گهر جو ڪم ڪندي هئي، ته به هن کي منع ڪندا هئا. خاص ڪري پريو مڙس ته هن کي گهڻو ڀائيندو هو. ۽ وقت بوقت زال ۽ ڀيڻ کي هن جي پارت ڪندو هو. اگرچه هو سڀ جهنگلي ماڻهو هئا، ته به هن نئين ڀاتيءَ جي اچڻ ڪري هنن جو گهر سڄي ڳوٺ ۾ سڌري پيو، ۽ اڳي کان وڌيڪ صفا رهندو هو.

ڪڏهن ڪڏهن هوءَ ويهي گهر جي ڀاتين کي، يا ٻيون جيڪي پاڙي جون زالون اتي اينديون هيون، انهن کي قرآن ۽ حديث جون ڳالهيون ٻڌائيندي هئي، جنهنڪري هفتي ٻن جي اندر ڳوٺ ۾ اها ڳالهه مشهور ٿي ويئي ته صديق جي گهر ڪا وڏي اشراف ۽ نيڪ زال آئي آهي.

زينت بانوءَ کي بت تي سؤ سوا جا زيور به هئا، جن سوڌو هوءَ سمنڊ ۾ ڪري هئي، اهي پهرئن ئي ڏينهن پريي مڙس صديق مالڪياڻيءَ جي مرضيءَ پٽيان پنهنجي و سلن ۾ امانت طرح لڪائي رکي ڇڏيا هئا. انهن مان هڪڙو ٻه زينت خوشيءَ سان هنن کي ڏنو ٿي، چالاءِ جو هنن نه ورتا، چيائون ته ”تنهنجي شيءِ پلي توکي ڪم اچي.“

www.e-otaq.blogspot.com

هن پنهنجو سچو حال هنن کي ڏنو هو ۽ هو چاهيندا هئا ته هن کي پنهنجن وارثن ڏي وڃڻ جي گهڻي خواهش آهي، مگر جيسين ڪو اهڙو وجهه ملي، تيسين اتي رهڻ ۾ راضي آهي ۽ اتان نڪرڻ لاءِ اهڙي تڪڙي ناهي.

اهو مهاڻن جو ڳوٺ، ڪڇ جي وڏي شهر ڀڄ کان اٽڪل ويهه پاويهه ڪوهه پري هو. ڳوٺ جا ماڻهو ڪڏهن ڪڏهن ڪم سان اوڏي ويندا هئا ۽ ڪن جا مائٽ به اتي هوندا هئا، جن سان آمدرفت هوندي هين.

صديق جي ڀيڻ، جنهن جو نالو صفوران هو ۽ جا سندس گهر ۾ ڪن ڏينهن کان مهمان هوندي هئي، ۽ ڪڏهن ڪڏهن هتي مائٽن کي ملڻ ايندي هئي، هن ڀيري به ائين آئي هئي، سامهينو ڪن گذاري وري اوڏي سنبري، انهيءَ جو سانباهو ڏسي زينت جي به مرضي ٿي ته ساڻس گڏجي اوڏي وڃان، هڪڙو ته ههڙي سچي جنگلي ڳوٺ ۾ رهي ڪڪ ٿي پيئي هئي، ۽ ٻيو چاتائين ٿي ته وڏي شهر ۾ وري به بمبئيءَ ڏي وڃڻ يا ڪراچي موٽڻ جو شايد چڱو وجهه ملي ويندو. تنهن کان سواءِ صفوران به ڀڄ جون ڳالهيون ٻڌايون هيس ته ههڙو شهر آهي، هيڏو شهر آهي، ۽ دلاسو به ڏنو هئائينس ته "اتي تون هن کان وڏيڪ سکيو گذاريندينءَ، جو تون پاڻ وڏي شهر جي آهين" ايترو به ٻڌايو هئائينس ته "منهنجو گهر وارو فضل محمد لاڙڪن جي پاڙي جو نيڪ مرد آهي ۽ اشراف ماڻهو آهي، ۽ اسان کي خدا جو ڏنو سيڪي آهي، اسان وٽ هوندينءَ ته منهنجو گهر وارو تنهنجو ضرور ڪوبندوبست ڪندو، جو هن جي وڏن وڏن ماڻهن سان واٽ آهي."

نيٺ پڪو ٺهراءُ ڪري، هڪڙي ڏينهن سانجهيءَ جو ماني ٽڪي کاڌي کان پوءِ صفوران ۽ زينت کي ڏاندن جي گاڏيءَ تي چاڙهي روانو

ڪيائون. گاڏيءَ وارو بہ سندن راڄ مان هو، تنهن کي بہ صديق گهڻي پارت ڪئي. اميد هين تہ رات جو ٽڏ ۾ پنڌ ٿيندو، پئي ڏينهن سوير وڃي پهچندا.

هنن جي سنبرڻ مهل صديق کي زينت بانوءَ جي امانت ياد پئي، سو ڊوڙ پائي سڀ ڳهہ اڳڙيءَ ۾ ٻڌل ڪٽي آيو ۽ سندس حوالي ڪيائين، گاڏي هلي، رستو بربٽ مان هو؛ گهاڙو سڙڪ ڪانہ هئي، چارو هو، سو چارو ڏيو آهستي هلندا ويا. هڪڙي رات انڌاري، ٻيو گاڏيءَ جو پنڌ پنڪيون ڪائيندا هليا ويا، ڪڏهن تہ ٽيئي ڇٽا ننڊ ۾ پئجو ٿي ويا ۽ ڏاند پاڻهي ئي پئي هليا.

اڌ رات مهل گهوڙن جي ڪڙڪي ڪان هو ڇرڪ پري اٿيا. چار مڙس گهوڙن تي چڙهيل ڌڪا ۽ ترارين ڪٽي مٿن ڪاهي آيا. اهي ڌاڙي وارا چور هئا، جي اڪثر رستا ڦريندا هئا ۽ هاڻ گهمندي هي شڪار منهن پئجي ويو هون، يا تہ ڪا ڪنڪ هين، تہ انهي رات ڪي بہ زالون ڳهن ڳنن سميت هن واٽ سان ويندون، سو اڳ وٺي آيا هئن.

هنن ايندي سان گاڏيءَ واري کي ڌڪو مٿي وارو هنيو، جو گوماٽجي گاڏيءَ تان ڪري پيو ۽ ماندو ٿي ويو، پوءِ زالن تي هڪل ڪري آيا، چيائون تہ "مال ڪڍو".

هنن جون تہ ٻہ بہ وييون ٿي بہ ويوون. پهرين تہ ڪڇيائون ڪين، ڊپ ۾ اونڌيون ٿي پئجي رهيون؛ پر جڏهن هڪڙي چور لهي هٿ وڌن، تڏهن چيائون تہ "اسان وٽ جيڪي آهي سو وٺو، رب اسان کي جيئندان ڏيو". هنن پهرين صفوران جا ڳهہ لهرايا، جي هن کي بت تي پيل هئا، ويچاريءَ وٽ جيڪي ڳهہ پڳهہ هئا، سي ڍڪي مائٽن کي ملڻ آئي هئي، اهي سڀ هينئر لاهي هنن کي ڏنائين، ۽ زينت تہ پنهنجي هڙئي ٻڌل ڪٽي هنن کي هٿ ۾ ڏني؛ پر انهيءَ تي بہ هو راضي

نہ ٿيا. هنن کي گھڻي مال جي اميد هئي، يا ڏس هون، تنهن ڪري هنن کي دڙڪا تاب ڏيڻ لڳا.
نيٺ جڏهن ٻئي وسيلي جو آسرو ڪونہ رهين، تڏهن پاڻ ۾ صلاح ڪيائون تہ ”هن ڇوڪريءَ کي ڪٽي هلجي، هوءَ پاڻ بہ هڪڙو زيور آهي“ زينت بانوءَ کي جوڻ جماڻ ڏسي لڇا اڇي مست ٿيا، ۽ ڀانيائون هيٺري هلاڪي بہ ڪئيسون، ٿورڙي مال تي ڪيئن راضي ٿي ويهون. سو هن ويچاريءَ کي هڪڙي ڇٽي ڪنيي، ڪٽي پنهنجي پٺيان گھوڙي تي وڌو ۽ٺ گھوڙا ڊوڙائي جهنگ منهن ڏيئي اُٿي هليا.
چورن جي وڃڻ کان پوءِ گاڏي وارو بہ اُٿيو، الائجي سامت ۾ آيو هو، تہ اُٿيو، يا ڊپ کان چپ هنيو پيو هو، سو هنن کي ويندو ڏسي پوءِ اُٿيو، هنن کي پنهنجي ساهہ جي لڳي، سي گاڏي ڊوڙائي، رستو ڏيئي اُٿي هليا ۽ ويچاريءَ زينت جي پوئواري بہ ڪانہ ڪيائون.
هو ٻئي ڏينهن وڃي شهر رسيا، پنهنجي مائٽن مان رستي جي واقعي جو بيان ڪرڻ لڳا: هيڏي چور اڳيرو اچي ڪنهن کوهيءَ ڏاري لهي پيا، ۽ زينت بانوءَ کي بہ لاهي هڪ پاسي ويهاريائون. پاٽيءَ ڍڪ پي، پوءِ پاڻ ۾ ويهي مال ورهائڻ لڳا، گھڻيءَ ريڙهہ پيڙهہ کان پوءِ اهو ٺهراءُ ڪيائون، تہ مال جا ٽي حصا ٿين، جي ٽي ڄڻا وٺن، چوٿين پنهنجي پٽيءَ ۾ زينت جي ٻانهن قبول ڪئي. اتي سيڪو چور پنهنجو پنهنجو رستو ڏيئي هليو ويو ۽ منجهائن هيبت نالي، جنهن کي هيءَ زال پٽيءَ ۾ آئي هئي، سو هن کي لاڏ سان ٻانهن مان وٺي گھوڙي تي چاڙهي ڳوٺ هليو.
جيڪي زينت جي دل ۾ هو، سو پڙهندڙن کي پاڻ خيال ۾ اچي سگھندو، اسين بيان ڪرڻ ضروري نٿا چاڙون، ويچاري سور پيي،

www.e-otaq.blogspot.com

پنهنجي بجڙي قسمت تي افسوس ڪائي، صبر ڪري ويهي رهي ۽ پرهه ڦٽيءَ مهل چور هن کي پنهنجي گهر آڻي پهچايو.
هن کي هڪڙي زال اڳ ئي گهر ۾ هئي، تنهن کي ۽ پنهنجي سس کي هن اٿاريو ۽ زينت جي بابت ڏيئي چيائين ته هيءَ ”سوکڙي اوهان جي لاءِ آندي اٿم، تنهن جو بدو ڪريو.“ پوءِ پاڻ وڃي گهوڙي کي ٻڌي، هنو لاهي، گاهه ڏيئي، اچي ڦڙهه تي سمهي پيو.
زينت کان به هنن ٻه ٽي ڳالهيون هيڏي هوڏي جون پڇيون، پوءِ هن کي سمهڻ جي جاءِ ڏنائون، جا پئي رهي، چور رات جو جاڳيل هو، سو پهر سوا تائين ستو پيو هو. زينت کي ته ننڊ ڪانه هئي. سج ايرئي ڏاري اٿي ويهي رهي.
چور جي زال ۽ سس سمجهيو ته ڪٿان هيءَ بابت ڦر ڪري چورائي، پنهنجي لاءِ وٺي آيو آهي، سو هن کي غريب اشراف زال ڄاڻي مٿس ڪهل ڪيائون، ۽ سندس حال احوال پڇيائون، هن کي ٽڪڙ ٽيڙو ڪارايائون، پرهن ويچاريءَ جي دل ۾ الائجي ڪهڙي واويلا هئي، سو ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺي ڳري.
نيٺ چور اٿيو، هن جو اچي پاسو ورتائين هن کي دلاسو ڏنائين ته ”هاڻ گهڻو مٿو نه مار، وري ڪنهن پاسي توکي وڃڻو نه ڏيندو، آءٌ توکي سکيو رکندس، هزارن قسمن جا توکي مال کارائيندس ۽ ڪپڙا ڍڪائيندس.“ انهيءَ طرح هن نامراد ڪيترائي ٻيا ناشائستا لفظ سندس نسبت ۾ ڳالهايا، پر هن ورندي ڪانه ڏني، ڪنڌ هيٺ ڪيو وٺي ٻڌائين.
انهيءَ حال ۾ هن کي ڏينهن جا ادائي ڪي-ٽي پهرگذريا، پوءِ هڪڙا ٽي ڄڻا انهيءَ گهر ۾ آيا، جن سان هيبت چور گوشي تي ويهي ڳالهيون ڪيون. اهي هن جا راتوڪا سنگتي هئا، ڪالڪ اڌ

www.e-otaq.blogspot.com

تائين پاڻ ۾ ڳالهيون ڪري، ٽيئي ڄڻا سنبري هڪڙي پاسي اٿي هليا.

هنن جي ويئي ڪان پوءِ چور جي زال ۽ سس زينت سان وري وڏيڪ ڳالهيون ٻولهيون ڪرڻ لڳيون. اگرچه هن جي اچڻ ڪري ڏاڍو خوش ٿيون ۽ منجهانئس گهڻو راضي هيون، مگر هيءَ جا نئين پهاچ جا مٿان ٽي پيئي، تنهن ڪري هو ٻيئي هن جي نه هجڻ ۾ وڏيڪ راضي هيون، ۽ زينت به چين ته ”مائي، اوهين مون تي رنج نه ٿيو، آءٌ پنهنجي خوشيءَ سان هتي ڪين آئي آهيان، زور ظلم سان مون کي هتي اندو اٿس؛ آءٌ لاچار اچي بند ۾ ڦاٿي آهيان ۽ منهنجي جند ڇڏائڻ لاءِ جيڪا مدد پڇيو، سا ڪريو ته خدا اوهان کي اجر ڏيندو.“

هنن کي به اها صلاح آئڙي ته هن کي روانو ڪجي. زينت به اڳيئي ٻڌايو هون ته آءٌ شهر ڏي وڃڻي هيس، ۽ اهو شهر به انهيءَ هنڌان اٺ ڏهه ڪوهه مس هو، سو هن کي انهيءَ طرف جو رستو ڏيکاريائون، ۽ چور جي سس ڳچ تائين ساڻ به ٿيس.

زينت اگرچه وڃڻ ۾ خوش هئي، پر ڊني ته مٿان چور اچي مليم ۽ ماريم، مگر هنن پڪ ڏنيس ته ”هو هن پاسي ويا آهن، سو وري اڌ رات جو مس ايندا. انهيءَ جو تون ڪو ڊپ نه ڪر.“ سنئون پيچرو انهيءَ هنڌ کان ڏکڻ ڏي ويو، سو وٺي هليون، ڪوهه کن تائين چور جي سس به زينت سان ويئي، پوءِ هن کي دڳ لائي موٽي آئي.

هن کي سمجهائي ڇڏيائين ته ”سامهون هلي وڃ، ڏينهن ڏٺو آهي. شهر کان ٻه اڍائي ڪوهه اوري دڳ سان هڪڙي کوهي ۽ مڪان اٿئي، جتي هڪڙو فقير ۽ سندس زال رهن ٿا، اتي جي ٽڪجين ته لڙي پاڻي پيجئين ۽ ساهي کڻجئين.“

www.e-otaq.blogspot.com

انهيءَ ڏس تي زينت اُٿي هلي، اگرچہ جهنگ مان هيڪلي پئي وئي، پر ڏينهن ڏٺو هو، ڊارو لڳو پيو هو، ۽ وري آزاد ٿيڻ جي بہ خوشي هيس، تنهن ۾ پنڌ ڪرڻ سان گهٽايائين ڪين، ۽ سج لهڻ تي انهيءَ فقير جي اوتاري وٽ اچي پهتي.

هيءَ ويچاري ٿڪجي پئي هئي، سا لنگهي اوتاري ۾ آئي ۽ اچي مٽن مان پاڻي پيتائين ۽ منهن ڌوتائين،هنن پڇيس تہ "مائي ڪير آهين؟" هن چيو تہ "واٿهڙو آهيان، شهر تي وڃان."

فقير جي زال رات ٽڪڻ جي صلاح ڪيس ۽ چيائينس تہ "رات ٿي پوي تون هيڪلي آهين."زينت کي بہ اها صلاح پسند آئي، هڪڙو تہ هن کي اڳتي هلڻ جي طاقت بہ ڪانہ رهي، ٻيو رات بہ پئجي آئي هئي ۽ اڳيان شهر ۾ بہ سندس لاءِ جاءِ ٺهي ٺڪي ڪانہ پئي هئي، تنهن ڪري هن فقير ۽ فقرياڻيءَ جي مهرباني ڏسي رهجي پيئي.

هن کي ٺڪر مانيءَ جو ڏنائون، سو کائي، ٺڏو وڃائي، سندن پاسي ۾ سمهي پيئي، جيتوڻيڪ چور جي اچڻ جو ڊپ گهٽو هوس، پر لاچار ٿي خدا تي پاڙي سمهي رهي، هن چڱي موچاري ننڊ ڪئي، پر رات جو ٽي چار ڀيرا بڇڙا خواب ڏسي دانهن ڪري اٿي، وري ڪلمو پڙهي سمهي رهي.

نيٺ خير جو صبح ٿيو، هيءَ هٿ منهن ڌوئي نماز پڙهي، فقير ۽ فقيرياڻي کان موڪلائي، اٿي اهو ڏکڻ وارو دڳ ڏيئي هلي. ٿڌ جو پنڌ سولو لڳس، پهر ڏينهن جو مس ٿيو تہ اچي ڀڄ جي شهر کان نڪتي.

www.e-otaq.blogspot.com

باب ڏهون
پـڃ ۾

پڃ جو شهر ساري ڪڇ ۾ وڏو گهاٽو شهر آهي. اهو ڪڇ جي راءِ يعني راجا جي رهڻ جو هنڌ آهي، تنهن ڪري منجهس وڏا وڏا ماڻهو هندو توڙي مسلمان رهندا آهن، ۽ گهڻا شاهوڪار ۽ واپاري ڏنڌو هلائيندا آهن. انهيءَ جو واپار جهڙو سمنڊ جي رستي مڏئي بندر کان پين پاسي هلندو آهي، تهڙو خشڪيءَ جي رستي گجرات ۽ ٻين ڀاڱن سان، مڏئي جو بندر پڃ کان ارڙهن ڪوهه پري آهي ۽ وچ ۾ شاهي سڙڪ لڳي پيئي آهي، جنهن سان ڏاڍي وهڪ آهي. انهيءَ بندر تي ڪراچيءَ ۽ بمبئيءَ وارا آگبوٽ به اچي بيهندا آهن، ۽ مال لاهيندا چاڙهيندا آهن، انهيءَ ڪري مڏئي ۽ پڃ زور وٺندا وڃن.
زينت بانو شهر ۾ اچي پهتي ته سهي، پر هاڻ وڃي ڪيڏي؛ هن کي سڃهيو ڪين ٿي ته ڪيئن ڪريان. پهريائين ڀانيائين ته ڪنهن ڌرمسالا ۾ وڃي ويهان، پر هڙ ۾ ڪي ڪين هوس، جنهن سان ڪاڏي پيتي جو بلو ڪري. ساري شهر ۾ هن کي هڪڙو ماڻهو واقف سڃهيو ٿي اها هئي صفوران،صديق مهاڻي جي ڀيڻ، جنهن کي ساڻس گڏ رستي ۾ چورن اچي ڦريو هو. انهيءَ جي به پڪ خبر نه هيس ته ڪيڏي ويئي پر ڄاتائين ته ضرور اڌ ۾ پنڌ مان موٽي نه ويئي هوندي، ڳاڏيءَ تي هئي، سا پڃ آئي هوندي؛ ۽ سندس مڙس جو نالو به سڃهيس ٿي ته فضل محمد آهي ۽ لاڙڪن جي پاڙي جو چڱو مڙس آهي. في الحال دل ۾ اهو ٺهراءُ ڪيائين ته ”انهي کي پڇائي وڃي هٿ

www.e-otaq.blogspot.com

ڪريان، ۽ ڏينهن سڄو پيو آهي، خدا ۾ اميد آهي تہ ڳولي وجي لهنديسانس.
هيءَ اڳيرو هلي، تہ بازار ۾ هڪڙو سرڪاري سپاهي ترار سان مليس، جو شهر ۾ نظرداريءَ لاءِ پئي گهميو. ڀانيائين تہ ڀئي ڪان ڏس پچان، تنهن ڪان هيءُ سرڪاري ماڻهو آهي، هن کي وڏيڪ خبر هوندي. سو هن کي ويجهو اچي چيائين تہ "سائين، ڀلائي ڪري مون کي ڏس ڏي تہ لاڙڪن جو پاڙو کهڙي پاسي آهي؟"
سپاهيءَ پڇيس تہ "ڇو مائي! تون ڪا نئين آئي آهين ڇا؟"
زينت چيو تہ "هائو، آءٌ فضل محمد پريي مڙس جي مائٽياڻي آهيان، انهيءَ جي گهر وينديس."
سپاهيءَ چيو تہ "مائٽن مان پيو ڪو مڙس ماڻهو ساڻ نہ ڪنيئي؟"
زينت اڳ وٺي چيو تہ "هڪڙو مون سان هو، پر هتي ڪنهن پاسي مون کان ڇڄي جدا ٿيو آهي؛ ڳوليومانس پر هٿ نہ آيو، تڏهين اوهان کي سوال ڪيم."
انهيءَ گفتگومان سپاهيءَ ايترو سمجهيو، تہ هيءَ غير واقف زال آهي. وري جوان جماڻ، مهاندي جي چڱي ڏٺائينس، تنهن دل ۾ پيو ڪو پهہ پچائي، هن کي گمراهہ ڪرڻ جو ارادو ڪيو. هن کي چيائين"تہ مائي، اچ تہ آءٌ توکي فضل محمد جو گهر لهي ڏيان، هتان سٽائو آهي."
زينت بانوءَ دعا ڪيس ۽ چيائينس تہ "مهرباني اوهان جي، جو مون غريب کي رستي لايو ٿا."
سپاهي ٿيو اڳ ۾، زينت بانو ٿي پٺ ۾. پهہ ٿي گهٽيون ور وڪڙ ڏيئي، سپاهي هڪڙي در تي اچي بيٺو. زينت کي چيائين تہ "مائي، تون بيهہ، آءٌ سماءُ لمان." اندر وجي سگهوئي نڪري آيو. چيائين تہ "مائي،

اهو گهر آهي، تون اندر هلي وڃ“. سپاهي پاڻ اتان ئي موٽي ويو. زينت بانو اندر گهڙي وئي.
اهو گهر فضل محمد لاڙڪ جو نہ هو. اهو شهر جي فوجدارجو گهر هو، جنهن جو نالو سمندر خان هو. هو شهر جي سيني سپاهين جي مٿان داروغو ۽ عملدار هو ۽ وڏي حڪم وارو هو. مگر ڏاڍو ظالم ۽ بدچال ماڻهو هو. ٻاريچو ڪونہ هوس، گهر ۾ هڪڙو پاڻ رهندو هو، ٻيو نوڪر هوندو هوس، ۽ تنهن ڪانسواءِ ڪيترائي سپاهي سڙا هميشہ وٽس پيا حاضري ڀريندا هئا، ۽ اڪثر هن کي بدپيشي ۾ واهر ڏيو، خوش رکندا هئا. هن سپاهيءَ کي بہ هيءَ نڌڻڪي جوان زال هٿ لڳي ويئي، تنهن پنهنجي عملدار کي راضي ڪرڻ ۽ پنهنجي سرخروئي ڏيکارڻ لاءِ هن کي اتي آڏي ڪڍيو هو ۽ اڳ ۾ اندر وڃي سمجهائي آيس، پوءِ هن ويچاريءَ کي اندرروانو ڪري پاڻ هليو آيو.
زينت بانو اندر لنگهي ايوان ۾ آئي، سامهون جاءِ جا در کليا پيا هئا تن ۾ هلي ويئي. ا ندر جاءِ ڏاڍي ٺاهوڪي ڏسڻ ۾ آيس. ڏاڍا گلم غاليچا وڇايا پيا هئا، ۽ ٿي ڪٿون ٺهيون پيون هيون. سڀ شيءِ چڱي ڍول سان رکي هئي. هڪ ڀت جاين تي ڪي تراريون بندوقون بہ پيون هيون. هوءَ هيڏي هوڏي ڏسڻ لڳي. ڊپ بہ ٿيس پر پڪ هيس، تہ صفوران آسپاس هوندي.
ائين ڪندي پاسي واري در کان هڪڙو قداور مڙس ڪپڙن گندين ٺهيل نڪري آيو. زينت بانوءَ ڀانيو، نہ صفوران جو مڙس فضل محمد هوندو. هن ايندي سان چيس تہ ”ڀلي آئينءَ، خوش چڱي ڀلي آهين؟“
زينت بانوءَ حجاب سان پر ڊپ کان سواءِ جواب ڏنس تہ ”سائين، خير هجي، سلامت هجو.“
فوجدار چيو تہ ويهہ، خوش ٿي ويهہ. اها ڪٿ پئي اٿئي.“

زينت ويٺي ۽ هن کان پڇڻ لڳي ته ”سائين! مائي صفوران ته خير سان اچي پهتي؟ خوش چڱي ڀلي ته آهي؟“
فوجدار ڪوڙ ڪري چيو ته ”خوش چڱي ڀلي آهي، تنهنجي لاءِ ڏاڍي انتظار ۾ آهي؛ تون دلجاءِ ڪري ويهه، ته سيڪي توکي موجود ڪري ٿو ڏجي.“
ائين چئي فوجدار وري پاسي واري در کان نڪري ويو؛ وري سگهوئي چوڻ لڳو ته ”پياري! هي سيجون سڀ تنهنجي لاءِ وڇايون اٿم. هي سامان سڀ تنهنجي لاءِ تيار ڪرايو اٿم، تون هيءُ گهر پنهنجو ڄاڻ، منهنجا ماڻهو به تنهنجي خدمت ڪندا ۽ آءٌ به تنهنجي خدمت ۾ حاضر رهندس.“ ائين چئي، هو اچي زينت بانوءَ جي ڀر ۾ ويٺو.
اتي زينت کي به شڪ پيو ته مون سان ڪا دغابازي ٿي آهي، سا ڇرڪ ڀري پريرو رڙهي ويٺي، اصل منهن بڇڙو ڪري چوڻ لڳي ته ” تڏهن سائين تون فضل محمد ناهين، تڏهن مون سان دوهه ٿيو آهي!“
فوجدار محبت سان پنهنجون ٻانهون ڊگهيون ڪري چيس ته ” منهنجي جان! ڇو ٿي ڊڄين؟ تون ڊپ ڪونه ڪر. جيڪي تون طلبينديءَ سو توکي حاضر ڪري ڏيندس. جهڙو پنهنجي گهر ۾ سکي هونديءَ، انهيءَ کان به آءٌ توکي سکيو رکندس. توکي خبر ناهي ته آءٌ وڏو امير آهيان، شهر جا جيڪي سپاهي آهن، تن سڀني جو آءٌ سردار آهيان. مون وٽ رهڻ کان توکي عار ٿو اچي! سون رپي جا تو وٽ آءٌ ڍير ڪندس، پٽ پٽيهر تنهنجي مٿان وجهندس، تون ڇو پاسو ٿي ڪرين؟“ ائين چئي ٻانهون ڊگهيرري ڀاڪر وجهڻ جي ڪوشش ڪيائين، ته زينت دانهن ڪري وڃي پري بيٺي. فوجدار به اٿي ڪڙو ٿيو.

اتي ڪي ٻه سپاهي ٻيا به ٻاهران آيا، تن کي ڏسي، زينت بانوءَ کي پاڻ ڏپ ٿيو ۽ پڇڻ جو رستو بند ڏٺائين، جڏهن فوجدار ڏٺو ته هيءَ خوشيءَ سان راضي نه ٿي ٿئي، تڏهن دڙڪو ڏيئي چيائينس ته نادان رن، ماٺ ڪري ويهي رهه، نه ته ترار ڪڍي ٻه اڌ ڪري وجهندوسئين.“
زينت ڄاتو ته هي بيحيا ماڻهو ٿو ڏسجي، نه زبردستي ڪرڻ کان ڊڄندو، نه مارڻ کان. آءٌ هن سان ڪنهن به طرح پڄي نه سگهنديس؛ تنهنڪري في الحال ڪو حيلو ڪريان، پوءِ اويسلائيءَ ۾ نڪري هلي وڃان. سا ماٺ ڪري وري وڃي پنهنجي جاءِ تي ويٺي، ۽ منهن مٿي ڪري کلي چوڻ لڳي ته ”يلا سائين، آءٌ حاضر آهيان، منهنجي ڇا مجال جو آءٌ پاسو ڪنديس؟ اسين مهاڻا ماڻهو، اوهان جهڙن سردارن وٽ رهڻ کان اسان کي ڪهڙو عار هوندو، اسان جو ڪم اهو آهي. مون به رڳو انگل ٿي ڪيو، اسان جا انگل نيٺ اوهين امير ماڻهو ڪڍندو!“
هي مٺا لفظ ٻڌي ، فوجدار ڏاڍو خوش ٿيو. ڪاوڙ ڍري ٿيس، هن کي شاباس ڪيائين، پاڻ ماٺ ڪري پرڀرو وڃي ويهي رهيو ۽ نوڪر کي حڪم ڏنائين ته ”سگهوئي ماني تيار ڪرائي ڪڍي آءُ ته منهنجي لاڏلي کائي آرام وٺي.“
پوءِ ويهي زينت بانوءَ ساڻ پنهنجي وڏائيءَ ۽ حڪم جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو، ۽ جيڪي سامان اتي پيل هو تنهن جو ملهه ٻڌائڻ ۽ هن کي آئيندي جا دلاسا ڏڙا ڏيڻ لڳو. زينت بانوءَ ڪوڙ ڪري، مرڪندي منهن سان هائو هائو ويٺي ڪئي.
نيٺ ماني وڏائي آيا، فرش تي رکيائين. فوجدار زينت بانوءَ کي به سڏيو ته ”جاني، اچ ته ماني کائون.“

www.e-otaq.blogspot.com

هن ويچاريءَ دل ۾ اهڙن بيحيائيءَ جي لفظن ٻڌڻ ڪري هن کي گهڻو ئي ڏکيو ٿي، پر لاچار هئس، ڇوته ڪري پنهنجي آبرو بچائڻي هيس، تنهنڪري ٿپ ڏيئي اچي مانيءَ تي ويٺي. ٻيئي گڏجي ماني کائي اُٿيا.
زينت وري وڃي کٽولي تي ويٺي ۽ فوجدار ڪپڙا ڍڪڻ لڳو: زينت بانوءَ پڇيس ته "سائين ڪيڏي ٿا سنيرو؟"
هن چيو ته "ٻاهر ڪو سرڪاري ڪم آهي، سو لاهي جهٽ ۾ وري ٿو اچان."
زينت بانوءَ چيس ته " سائين، آءٌ هيڪلي ويٺي هونديس، پلائي ڪري سگها موٽجو."
هن چيو ته "پياري، دلجاءِ ڪجئين."
انهيءَ مهل سنيري، اُهي ٻيئي سپاهي ساڻ ڪري، سمندر خان فوجدار روانو ٿيو ۽ نوڪر کي پارت ڪري ويو ته مهمان جي سنڀال رکجئين.
هن جي وئي کان پوءِ، زينت بانو پنهنجي منهن گهڙيءَ تائين ويهي خيال پچائڻ لڳي. پهريائين ته گذريل ڏينهن ياد ڪري روئڻ لڳي، پوءِ خدا کي سوال ڪرڻ لڳي ته "يا الــهي! زماني جي گردش مون کي گهڻو ستايو آهي. اڳتي ڪنهن مصيبت جي ڪٽڻ جي طاقت ڪانه رهي آهي، پنهنجي فضل ۽ رحم سان مون کي يا پنهنجي مڙس وٽ پهچاءِ، يا موٽي وطن تي: نه ته ڪنهن اهڙيءَ امن واري جاءِ تي پهچاءِ، جتي عزت ۽ آبروءَ سان حياتي جا ڏينهن گذاريان. جي قسمت ۾ اجا به ٻيءَ طرح آهي ته مون کي موت ڏي، ته قبر جي ڪنڊ ۾ وڃي آسودي ٿيان."
پوءِ ٿوريءَ دير تائين ليٽي ڳڻتيون ڪرڻ لڳي، ته هن بند مان ڪيئن ڇٽان. دل ۾ چيائين ته "هن ماريي کي دلبو ڏيئي خوش رکيو اٿم، نه ته هو مون کي هينئرجو هينئر خرابي پهچائي ها؛ پر هاڻي پڪ اٿس ته

ڪميني ذات جي آهي، منهنجي سون رپي جي دلاسي تي ٺهي ويئي آهي، سا ويندي ڪين. سو رات جو ضرور ڪار منهون مون سان زبردستي ڪندو. تنهن کان جند ڇڏائڻ جو ڪو بلو ڪجي. هاڻي ڏينهن ڏنو آهي، جي سٺ پائي درڪان ٻاهرڙييس، ته بازار وهندي منهنجو ڪوبه نالو وٺي نه سگهندو، ۽ شهر به آڏو آهي، ڪنهن پاسي پڃي ويندييس، ۽ وڃي پڇا ڪري فضل محمد جو گهر هٿ ڪنديس، نه ته به ڪنهن مسيت ۾ وڃي ويهي رهنديس. بندي جي گهر کان وري به الله جو گهر چڱو آهي، پاڻهي لولو مانيءَ جو پيو ملندو!“

اهو پهه پچائي، هيڏي هوڏي ڏسي در ڏي هلي، ڏسي ته در کي اندران ڪلف ڏنو پيو آهي: فوجدارکي اگرچه پڪ هئي ته هيءَ ويندي ڪين، پر تڏهن به اڳ ڳڻتي ڪري نوڪر کي سوگهائيءَ جو تاڪيد ڪري ڇڏيو هئائين، تنهن اندران ڪلف ڏيئي ڇڏيو هو.

زينت بورچيخاني ۾ وڃي ڏسي ته فوجدار جو نوڪر تڏي تي سمهيو پيو آهي ۽ به ٽي ڪنجيون ڏاڳي ۾ ٻڌل بورچيخاني واري در جي ڪلف ۾ لڳيون پيون آهن، سي آهستي ڪڍي اچي ٻاهريون در پٽيائين ۽ وري در ورائي خدا کي سنڀالي، نڪري ٻاهر ٿي: ۽ ٻن ٽن گهٽين مان لنگهي اچي وڏي بازار ۾ پيئي.

ماڻهو گهٽائي پئي آيا ويا، وڃين وچين جي مهل هئي. زينت بانو به هٽن تي جيڪي ماڻهو ويٺا هئا، يا گهور ڪندا وتيا، تن کان لاڙڪن جي پاڙي جو ڏس پڇائيندي پڇائيندي، اچي انهيءَ پاڙي ۾ نڪتي، جو شهر جي اوڀرين پاسي کان هو.

اتي سٿون ڏيندي، فضل محمدجي گهر پڇائيندي، اوچتو اها اها ساڳي صفوران منهن پئجي ويس. انهيءَ کي ڊوڙي وڃي ٻانهن کان ورتائين.

هوءَ بہ هن کي ڏسي ڏاڍي خوش ٿي. پوءِ تہ اتي بيٺي هڪبہٺي کي حال احوال ڏنائون،نيٺ صفوران هن کي وٺي پنهنجي گهر ويئي.
اهو گهر بہ چڱو پڪو جڙيل ڏسڻ ۾ ٿي آيو. صفوران جو گهر وارو فضل محمد وينو هو، تنهن کي چيائين تہ "ميان! جنهن مائيءَجي نالي مون ڳالهہ ڪئي، سا اجها خدا ڪٺي آندي آهي." پوءِ هن کي ڏسي گهر جا جيڪي بہ چار ڀاتي هئا، سي اچي گڏ ٿيا.
اگرچہ زينت ويچاري ڏکن سورن ۾ گهڻوئي لٽڙي هئي، تڏهن بہ سنديس شڪل وڏ گهراڻي پئي ڏٺي، تنهن کي گهڻي تعظيم ڏنائون، ويهاريائونس ۽ دلاسا ڏنائونس. هنن جي آدرياءَ ڏسي، زينت بانوءَ کي پيٽ ۾ ساهہ پيو، جيئن نہ پنهنجن مائٽن جي گهر آئي هجي. پوءِ تہ دلجاءِ ڪري اتي ويهہ رهي ۽ گهر جي ڀاتين سان ڳالهيون ٻولهيون ڪري ٿهي ويئي.
فضل محمد لاڙڪ هن پاڙي جو نيڪ مرد هو، وسعت وارو ماڻهو بہ هو. سندس ڪيترين ئي ٻيڙين مڏئيءَ وٺ سمنڊ ۾ هلندڙ هيون ۽ واپار ۾ بہ هٿ هوس، تنهنڪري هلنديءَ وارو بہ هو. کيس اولاد ڪونہ هو، مگر ساڻس گڏ سندس ننديو ڀاءُ ۽ ڀاڄائي رهندا هئا، جن کي ٽي ننڍا ٻار هئا. ٻہ ڌيئون ۽ هڪڙو پٽ. اهو ڀاڻس بہ ڪم ۾ ساڻس ڀائيوار هو. هن پنهنجي نندي ڀاءُ کي پٽ وانگي پالي وڏو ڪيو هو، ۽ پرڻايو هئائينس، تنهن ڪري هن سان گهڻي محبت هوندي هيس، هن جي اولاد کي پنهنجو اولاد ڪري ڄاڻندو هو،
انهيءَ گهر ۾ زينت کي البت چڱي وندر ٿي. هيءَ وري هتي بہ وقت سر نماز ۽ قرآن پڙهڻ لڳي ۽ سگهوئي سڄي پاڙي ۾ مشهور ٿي ويئي. فضل محمد هن کي گهر ۾ ٻيو ڪم ڪرڻ نہ ڏيندو هو. هن کي چيائين تہ "مائي، تون اسان جن ٻارن کي قرآن پاڙهيندي وڃ." سو هن کي پاڻ

www.e-otaq.blogspot.com

اهو شغل سڀ کان وڌيڪ پسند آيو، سا هاڻي مُلياڻي تي ويٺي ٻارن کي پيئي پڙهائيندي هئي.
انهيءَ هنڌ هن کي آرام مليو، ته ٻه هن پنهنجا مائٽ وساري نه ڇڏيا هئا. هن ٻه خط لکي ٽپال ۾ وڌا، هڪڙو پنهنجي مڙس ڏي بمبئيءَ ۾، ٻيو پنهنجي ياءُ جي نالي حيدرآباد ۾. مڙس جو پتو ڦول گليءَ ۾ هوس، سو لفافي تي ٻه ائين لکيائين. باقي ياءُ واري لفافي تي حيدرآباد لکي ڇڏيائين.
انهن خطن ۾ هن پنهنجو حال لکيو ۽ پڇاڙي ۾ لکيائين ته "جي تي سگهيو ته منهنجو سماءُ لهجو، ۽ جي نه، ته ٻه جيسين ساهه پيٽ ۾ هوندم، تيسين اوهان جي تانگ رکنديس ۽ جنهن مهل وجهه ملي سگهيم، تنهن مهل اچي اوهان وٽ نڪرنديس."
اهي خط ويا ته سهي، مگر بمبئيءَ واري کي ڦول گليءَ ۾ رلائي رلائي بيٺا ته ميان علي رضا هٿ ڪونه لڳو، جو اتان لڏي وري ڪنهن ٻئي هنڌ وڃي ويٺو هو، ۽ حيدرآباد وارو خط سو وڃي حيدرآباد دکن کان نڪتو، جو انهيءَ تي سنڌ جو لفظ لکيل نه هو. انهيءَ کي ٻه اتي رلائي ڦاڙي ڦٽو ڪيائون.
ٽورا ڏينهن ڏٺائين، جڏهن ڪو پوئواريءَ وارو ڪونه پيدا ٿيو، تڏهن وري مڙس ڏي ٻيا خط لکڻ لڳي، پر انهن جي پهچڻ جو ته امڪان ئي ڪونه هو، جو علي رضا ڦول گوليءَ مان لڏي، الائجي ڪهڙي هنڌ وڃي ويٺو هو. ياءُ ڏي وري هن ٻيو خط ڪونه لکيو، جو ڄاتائين ته هو اڃا ڇوڪر آهي، شايد منهنجي پٺيان اهڙا جاکوڙا ڪدي اچي نه سگهيو ۽ خط پهچڻ کان پوءِ ٻه ماٺ ڪري ويهي رهيو آهي. ماءُ ته زال ماڻهو ڪين ايندي، انهيءَ پاسي جو خيال ڇڏي، رڳو علي رضا ڏي پئي لکيائين.

www.e-otaq.blogspot.com

انهيءَ طرح ويچاريءَ جي وچڙيءَ جي خبر نہ هن پاسي مائٽن کي پهتي، نہ هن پاسي. نہ ڪو ڪڏهن انهن جو جواب هن کي آيو، نہ ڪو ماڻهو آيو. ڀائيائين تہ وساري ويهي رهيا يا خط نہ پهتن، يا ڪو ٻيو سبب هوندو.

فضل محمد جي گهر ۾ زينت بانوءَ کي ڇهہ مهينا گذري ويا. انهيءَ وچ ۾ هن کي ٻارہ چائو، چالاڪ جو مڙس کان جدا ٿيڻ مهل هن کي پيٽ هو. ويچاريءَ هيترا ڏکا پيٽ سان پئي ڪاڍا، پٽ ڄمڻ ڪري زينت توڙي فضل محمد جي گهر جا ڀاتي ڏاڍا خوش ٿيا.

زينت چاتو تہ وري بہ مڙس جي ڪا نشاني مون سان ٿي، ۽ پرديس جي ڏکن ڏوجهرن ۾ ڪا سنگت، ڪا وندر تہ ٿي. انهيءَ جو نالو محبوب علي رکيائين. هو ڏاڍو ملوڪڙو ٻار هو، جنهن ٿي ڪنيس، تنهن کي هن جي شڪل شباهت ۽ هن جي يتيمي ڏسي مٽس ڪهل پئي آئي.

ويم ۾ بہ زينت بانوءَ کي انهيءَ گهر جي ڀاتين چڱي مدد ڏني، جهڙي ڪو مائٽ مائٽ کي ڏئي. هن ويچاريءَ سندن گهڻي شڪرگذاري ڪئي ۽ هنن سان ملي رهندي آئي ۽ هنن جي ٻارن کي پڙهائيندي هئي.

اسان مٿي چيو آهي تہ فضل محمد جو شهر ۾ سکر سکرن سان رستو هو، انهيءَ طرح سندس زال صفوران جو بہ سکرن جي گهرن ۾ اچڻ وڃڻ جو رستو هو. شهر ۾ هڪڙو ميمڻ سيٺ حاجي ڏوسل نالي هوندو هو. انهيءَ جو بمبئي ۽ ٻين ولايتن سان واپار هلندو هو، ۽ هزارن جو خاوند هو. هن جون جايون مڏئيءَ ۾ بہ گهڻيون هونديون هيون، جتي ڪڏهن ڪڏهن هو مهينن جا مهينا وڃي رهندو هو.

هو وڏو نمازي ماڻهو هو، ۽ ٻہ حج بہ ڪيا هئائين. هن کي ڪا پورهيت گهربي هئي. هڪڙي ڏينهن اهڙي ڳالهہ انهيءَ سيٺ جي گهر ۾ مائيءَ صفوران جي آڏو چوري، هن چيو تہ ”اسان وٽ هڪڙي زال آهي، پر ڏاڍي اشراف نمازڻ ۽ لکڻ پڙهڻ جي هوشيار آهي. اسان جي ٻارن کي پڙهائيندي آهي. ننڍڙو ٻار بہ ساڻ اٿس، جي راضي ٿي تہ انهيءَ جي ٻانهن اوهان کي آٽي ڏينديس، پوءِ اوهان کان جيڪي پڇي سگهي، سو هن جي حق ۾ ڪجو.“ هنن قبول ڪيو.

صفوران گهر اچي زينت بانوءَ سان ڳالهہ ڪئي ۽ سيٺ جي گهر جي تعريف ڪرڻ لڳي. زينت بانو هن جي گهر ۾ نهي ويئي هئي، ۽ ٻيو اهنج بہ ڪونہ هوس. اهائي جاءِ هئي، جتي مائٽن جي ڏار ٿيڻ کان پوءِ بہ ٿي ڏينهن آرام ورتو هئائين، تنهنڪري اتان نڪري وڃڻ بہ پسند نہ هوس. مگر جڏهن معلوم ٿيس تہ هتي آءٌ وڌيڪ آسودي بہ رهنديس، ۽ سيٺ جي معرفت سگهو چرڪو بمبئي يا ڪراچيءَ وڃڻ جو بہ وجهہ لڳي ويندم، تڏهن صفوران واري رٿ قبول ڪيائين.

صفوران بہ زينت مان ڪڪ نہ ٿي هئي، جنهن ڪري هن کي اهڙا ڏس ٿي ڏنائين، پر انهن کي بہ پڪ هئي تہ هيءَ سگر گهر جي آهي، اتي وڌيڪ سکي رهندي ۽ نيٺ وجي مطلب کي بہ رسندي، تنهنڪري اها صلاح ڪئي هئائين.

پوءِ تہ ٻئي ڏينهن زينت کي سيٺ حاجي ڏسول جي گهر وڍي ويئي. سيٺ توڙي سندس گهر جا ڀاتي هن کي ڏسي خوش ٿيا ۽ سندس ڳالهين مان سهي ڪيائون تہ هيءَ بيشڪ اشراف آهي، نتهنڪري هن جي گهڻي خاطرداري ڪيائون. هن کي ڇهہ روپيا پگهار پيٽ جي ماني، ڪپڙو گندي ٻڌي ڏنائون. اتي بہ هن کي ٻارن پڙهائڻ جي ڪم تي رکيائون، جو گهر ۾ ٽي چار ڇوڪريون هين، انهيءَ کان

سواءِ ٻيو ٻہ اٽي ويٺيءَ جو هلڪو ڪم هيءَ پاڙهي پيئي ڪندي هئي، جهڙو پاٽي پيارڻ، ٻارن جا ڪپڙا سبڻ، ٻارن کي وهنجارڻ.
انهيءَ ۾ شڪ ڪونهي تہ فضل محمد جي گهر کان زينت بانو هتي سکي هئي ۽ جهڙي هن گهر ۾ محبت ملندي هيس، انهيءَ کان گهٽ هتي بہ نٿي مليس. ڏينهن پئي هنن سان بہ ٺهي ويئي، سندن گهر ياتي ٿي ويئي.

www.e-otaq.blogspot.com

باب يارهون
جيل ۾

سيٺ ڏوسل جي گهر ۾ زينت بانو تقريباً ٻارهن مهينا رهي. هن کي اگرچه سک ۽ مشغولي گهڻي هئي ۽ پنهنجي اولاد جي وندر ٻه ججهي هئي، انهيءَ هوندي به پنهنجن مٽن عزيزن کي وساريو ڪين هئائين. پئي انهن ڏي وڃڻ جا وجهه ڳوليندي هئي. ٻه ٽي ڀيرا ته سيٺ پاڻ به هن کي چيو ته "مائي! جي تنهنجي مرضي هجي ته توکي بمبئي يا ڪراچيءَ روانو ڪري ڇڏيون، جو مڏئي وٽان آگبوٽ لنگهندا آهن." پر زينت بانو پئي چيو ته "اجا ته اوهان سان منهنجي روزي لکيل آهي، ڪنهن ڏينهن اوهان کي آءٌ پاڻيهي عرض ڪنديس."
هن جو مطلب هو ته جڏهن في الحال خير سان وقت پيو گذري، تڏهن ڀلي ساه پٽي، ٻه ٽي پئسا به گڏ ڪريان، متان ڪا ويل نه ڪنهن جهڙي! سو هينئر پنهنجي پگهار مان ئي سٺ ستر رپيا گڏ ٿيا هئس، ڇالاءِ جو ڪپڙو گندي، کاڌو پيتو ڌار هنن کان ملندو هوس. نيٺ هڪڙي ڏينهن مائٽ اچي ياد پيس ۽ مڙس جي محبت اچي دل تي چڙهيس، روئي روئي اکيون ڳاڙهيون ٿي پيس.
انهيءَ اباڻڪي حالت ۾ سيٺ جي زال کي اچي عرض ڪيائين ته " مائي هاڻي مون کي موڪل ڏيو ته آءٌ پنهنجن مائٽن ڏي بمبئيءَ وڃان ۽ سيٺ کي ٻارت ڪر ته مون کي اوڏي روانو ڪري." هن مائيءَ سيٺ کي سمجهايو. سيٺ ته اڳيئي انهيءَ ڪم لاءِ تيار هو. هفتي کن جي اندر هڪڙو ڪناري وارو آگبوٽ ڪراچيءَ کان هليل اچڻو هو.

مڏئي يا جنهن کي ماندوي ۾ سڏيندا آهن، سو وڏو بندر آهي، جتي آگبوٽ اچي بيهندا آهن. جيئن مٿي چيو ويو آهي، ته اهو پڇ کان ارڙن ڪوهه پري آهي، ۽ وچ ۾ شاهي سڙڪ لڳي پيئي آهي ۽ انهيءَ مڏئيءَ ۾ سيٺ جون جايون جڳهيون هيون ۽ سندس ماڻهو رهندا هئا.

زينت بانوءَ کي سيٺ پنهنجي ڪنهن مائٽ سان مڏئيءَ ڏي موڪليو ۽ ان کي سمجهايائين ته " هن مائيءَ کي ٽڪيٽ وٺي چاڙهي، پيو ڪو سڃاڻ چاڻ ويندڙ هجي ته ان کي پارت ڪري پوءِ اچجئين."

زينت بانو سنيري، سيٺي کان موڪلائي پار ڪڇ تي ڪري هلي. هلڻ مهل گهر وارن ساڻس ڏاڍيون ڀلايون ڪيون، ڏهه پندرهن رپيا روڪ ۽ ٻه ٽي وڳا ڪپڙن جا به انعام طور ڏنائونس. هيءَ انهيءَ ئي ڏينهن اچي مڏئيءَ پهتي. سڀهوئي آگبوٽ به آيو، هن کي اُٺي آگبوٽ تي چاڙهيائون. پيا به ڪي ڪڇي مهاڻا سيٺ جا واقف اتان چڙهيا، تن کي سيٺ جي طرفان سندس مائٽ هن مائيءَ جي گهڻي پارت ڪئي. نيٺ آگبوٽ لنگر کڻي روانو ٿيو، ۽ سيٺ جو مائٽ، زينت بانوءَ کي اماڻڻ آيو هو، سو موٽي ڪناري ڏي ويو.

ٻئي ڏينهن ٻنپهرن کان پوءِ آگبوٽ اچي بمبئيءَ پهتو. گهڻائي ماڻهو آگبوٽ تي چڙهي آيا ۽ پنهنجن چاڻن سڃاڻن کي ڳولي هٿ ڪيو پئي لاٿائون. ويچاريءَ زينت کي به دل ۾ آيو ته "جي منهنجي مڙس کي خبر هجي ها ته جيڪرمون کي به وٺڻ اچي ها." وري چيائين ته "اڳئين ييري هنن ماڻهن وانگي آيو هوندو، مون کي نه ڏسي گهڻو ارمان ٿيو هوندس. هاڻي الائجي ڪٿي هوندو، ڇا ڪندو هوندو؟ يا موٽي حيدرآباد ويو هوندو." پر انهيءَجي گهڻو ڪري پڪ هيس ته موٽي نه ويو هوندو، ڇالاءِ جو مڙسس کي بمبئيءَ ۾ ڪن ورهين تائين گهر

www.e-otaq.blogspot.com

ڪري رهڻ جو ارادو هو. سو هيئنئر خدا تي ڪم رکي، توڪل ڪري اچي اتي نڪتي هئي.
آگبوٽ ۾ جيڪي رفيق هئس ۽ جن کي سنڌس پارت ڪئي هئائون، تن هن کي پاڻ سان گڏ بتيلي تي چاڙهي آڻي بندر تي لاٿو.
زينت بانوءَ کي ڦول گليءَ ۾ وڃڻو هو ۽ هنن ماڻهن کي ميمڻ محلي ۾ لهڻو هو، سو هڪڙي گاڏي پاڙي ڪري ميمڻ محلي تائين ته گڏ آيا، پوءِ هو لهي پيا ۽ گاڏي واري کي اڳواٽ پئسا به ڏيئي ڇڏيائون ۽ چيائونس ته "هن مائيءَ کي ڦول گليءَ جي منهن وٽ لاهي ڇڏجئين."
گاڏيءَ واري اڳيرو وڃي، هڪڙي گهٽيءَ جي منهن وٽ زينت بانوءَ کي لاهي ڇڏيو. هن کي چيائين ته "ڦول گلي اها اٿئي." حقيقت ڪري ڦول گلي اجا پري هئي، پر بمبئيءَ جي گاڏيءَ وارن سان خدا شال ڪنهن جو پلو نه اٽڪائي، ڏاڍا لُچا ٿيندا آهن، هن ڏٺو ته مون کي پنهنجا پئسا ملي ويا آهن ۽ زال به غير واقف ٿي ڏسجي. چالاڪ ايترو هلاڪ ٿيان." اتيئي لاهي ڇڏيانس.
هو ته گاڏي هڪلي هليو ويو. زينت بانو ٻار ڪڇ تي ڪري لهي پئي. هوءَ پاڻ به بُکي هئي ۽ ٻار به بکيو هوس، تنهنڪري ٻه ٽي آنا ڪڍي ڪنهن گهورڙيي کان ٿورا ڪماند جا ڇليل ٽڪر ۽ ڪيوڙن جون ڦريون ۽ ڪتل وٺي جهوليءَ ۾ ڪنيائين. هڪڙي ڦري ڪٽي ٻارجي هٿ ۾ ڏنائين، جو کائيندو هليو ۽ پاڻ ڪماند جا ٽڪر کائيندي هلي.
هن گهٽيءَ جي پهرئين ٻن هٽن تان پڇا ڪئي. اتان جواب مليس ته ڦول گلي ڀينڊي بازار جي وچ ڌاري آهي. سو هٽان هيءَ گهٽي ڏيئي وڃي ڀينڊي بازار ۾ پئي، پوءِ سڌي هلي وڃ. هن ويچاريءَ ايئن ڪيو. گهٽي وٺي اچي بازار ۾ پيئي.

www.e-otaq.blogspot.com

ڪند تي پهچڻ کان اڳي هڪڙو اتفاق ٿيو، جو ڪند واري هٽ تي ميوو ۽ ٻيو وکر ڪاڏي جو رکيو هو، تنهن مان ڪال زال گوڙ ۾ هلندي جهٽ ڏئي ڪيوڙي جو ڇڳو ۽ مٽ ڪتل جي ڪٽي اتي پيگي هئي. هٽ وارو ڪم سان اندر ڪوٺيءَ ۾ هو، ننڍڙو ڇوڪر سندس هٽ تي هو، تنهن دانهن ڪئي، تنهن تي اندران هٽ وارو ٻه نڪتو،سو هٽ تان لهي هيڏي هوڏي ڊوڙڻ لڳو.

اها زال ته گوڙمان ڪسڪي، ٻي ڪا گهٽي ڏيئي هلي ويئي، پر زينت بانوءَ جا هاڻي ورڪائي اڇي پيندي بازار ۾ پئي هئي، ۽ پاسو ڏيو هلي ائي، تنهن کي آڏي هن ٻانهن کان ورتو، پانيائين ته اها آهي. هن کي چيائين ته ”تون چور آهين.“ هن چيو ته ”آءٌ غريب مسافر آهيان.“ هٽ واري کي ڪيوڙو ۽ ڪتل ڏسي پڪ ٿي؛ ”فرياد فرياد“ ڪيائين ته هڪڙو ٻه پوليس جو سپاهي اچي نڪتو. جهولي پٽي سندس ڪيوڙو ۽ ڪتل هٽ ڪيائون؛ پڇيائونس ته ”هي ڪٿان آندا اٿئي؟“ هن چيو ته ”ملهه ورتا اٿم.“ پڇيائونس ته ”ڪنهن کان ورتا اٿئي، هلي ڏيکار.“ پر هو ته گهور وارن مان هو، جي هلندي وڪرو ڪن، سو الائجي ڪيڏي ويو.ويچاري لاجواب ٿي؛ ٻيو وري هندستاني برابر ڳالهائڻ نه پئي اچيس، نه هنن جي ٻولي برابر سمجهي سگهي، گوڙ ۾ موڳي ٿي ويئي.

هن کي توڙي فرياديءَ کي پوليس وارن پاڻ سان ڪنيو؛ ويجهي ٿاڻي تي وٺي آين، اتي هن کان پڇاڳاڇا ٿي. هٽ واري پنهنجو ڇوڪر ۽ هڪڙو ٻيو شاهد ڏنو، جن چيو ته اسان انهيءَ زال کي ڪٽندو ڏٺو، جنهن قسم جو مال چوري ٿي ويو هو، سو ٻه هن زال وٽان ۽ هيءَ وري هئي ٻه ننڍڙڪي، ۽ غير واقف، سو پانيائون ته فقيرياڻي آهي، جا ڪنهن ظاهري گذر اپاءُ کان سواءِ گهمندي وتي. وري وٽانئس ستر اسي روپيا

ٻہ ليي پيا. هيڪاري پڪو شڪ پين تہ هيءَ ڪا خراب چال واري آهي، جهلي ڪورٽ ۾ رجوع ڪيائونس.
ٻئي ڏينهن مقدمو هليو. فريادي جا شاهد گواهہ پچيا ويا. هن ويچاريءَ جو خدا کان سواءِ نڪو شاهد نڪو گواهہ، نڪو واقف نڪو سڃاڻو. گهڻوئي ٻچاءَ ۾ دانهون ڪيائين، حجت دليل ڏنائين، پر هڪڙو تہ سندس ٻولي پوريءَ طرح نہ سمجهن، ٻيو وري قاعدي موجب ٻچاءُ جو شاهد ڪونہ هوس، تنهنڪري هڪ مهينو قيد ملي ويس. روپيا، شڪ ۽ چوريءَ جا چاٽي ضبط ڪيائون ۽ ڪيوڙو ۽ ڪتل فرياديءَ کي ڏياريائون. ويچاريءَ منهن مٿو پٽيو، پر ڪنهن ڪان وڌي، ٻار سوڌو وڃي جيل ۾ وڌائونس.
جيل ۾ زنانو گهر مڙسن کان ڌار هو. هتي اڳيئي پنج ڇهہ قيدياڻيون پيون هيون، تن سان زينت بہ وڃي گڏي. سندس ڪپڙا لهرائي قيدين جا ڪپڙا ڍڪايائونس. پهريائين چار پنج ڏينهن سخت پورهيو ڪرايائونس، جنهن ڪري هٿ ئي لڦن سان ڀرجي پيس. پوءِ هلڪي هلڪي ڪم تي رکيائونس. سندس ٻار جي سنڀال بہ سرڪار جي طرفان ٿيندي هئي. مگر هو اڪثر ساڻس رهندو هو، تنهن ڪري هن جي هانو کي وري بہ ڪو ڏڍ هوندو هو.
ويچاريءَ پنهنجي قتل نصيب تي پئي رُنو. چوندا آهن تہ هن دنيا ۾ ڏک ايندا آهن، تہ هڪبئي پٺيءَ ڪاهي اچي ڪنڌ تي ڪڙڪندا آهن؛ سو سچ آهي. اجا هڪڙيءَ بلا مان مس ڇٽي، تہ ٻيءَ ۾ اچيو ڦاسي. وري بہ شاباس هجيس، جو سڀ مصيبتون سر تي ڪٽي صبر ۽ تحمل سان ڏينهن ڪاٽيو آئي.
هن ويچاريءَ پئي ڏينهن ڳڻيا، تہ ڪڏهن بند مان نڪرنديس. آخر مهينو پورو ٿيو ۽ زينت جي ڇٽڻ جو ڏينهن آيو. پنهنجا ڪپڙا

www.e-otaq.blogspot.com

ڊڪيائونس ۽ موڪل ڏنائونس. انهيءَ ساڳئي ڏينهن هڪڙي ٻي قيدياڻي ٻه ڇٽي. جيل ۾ رهي زينت هن سان واقف ٿي وئي هئي. هوءَ ته بمبئيءَ جي تر جي هئي. ڪا هندستانڻ ٿي ڏٺي، تنهن هن کي چيو ته "آءٌ توسان گڏجي هلنديس، هلي توکي قول گلي ڏيکارينديس." سي هاڻ ٻيئي گڏجي اٿي هليون.

گهڙيءَ ۾ اچي قول گليءَ جي منهن وٽ نڪتيون. اتي هن کي ڇڏي هوءَ ٻي زال هلي ويئي، جا قيد مان ڇٽي هئي ۽ گهر موٽڻ لاءِ تڪڙي هئي. زينت بانوءَ وري ٻه ٻن ڇئن دڪانن وارن کان پڇي پڪ ڪئي، ته قول گلي برابر اها آهي. پڪ ڪري پوءِ هوءَ پنهنجي مڙس علي رضا جي پڇا ڪرڻ لڳي.

قول گليءَ جي منهن وٽ پهريون هٽ جيڪو هو، سو هڪڙيءَ سرهاڻن وڪڻڻ واريءَ زال جو هو. انهيءَ جو نالو چاند بيبي هو. اها مرداني ۽ چڱي زال ڏٺي ٿي، تنهن کان وڃي زينت پڇيو ته "مائي، هن گهٽيءَ ۾ هڪڙو ماستر علي رضا نالي سنڌ جو ماڻهو رهي ٿو، تنهن جي گهر جو پلائي ڪري ڏس ڏينديءَ؟"

هن چيس ته "هائو مائي، اهو مون کي سجهي ٿو، هتي برابر رهندو هو، پر گهڻا ڏينهن ٿيا، جو لڏي ويو ۽ وڃي ڪنهن ٻئي هنڌ جاءِ ورتي اٿس، سندس اصلوڪو گهر به پري ناهي، او اهيو پريان هن ماڙيءَ تي هوندو هو. پر هينئر منجهس ٻيا ماڻهو ويٺا آهن."

وري پڇڻ لڳيس ته "چو مائي، تون انهيءَ جي واقف آهين ڇا؟"

زينت بانوءَ چيو ته "هائو مائي، آءٌ به سنڌ جي آهيان. هڪڙي پاڙي جا ويٺل آهيون. منهنجو هتي اچڻ ٿيو، تڏهن ارادو ٿيم ته هن وٽ وڃان، جو هتي منهنجو ٻيو واقف ڪونهي."

www.e-otaq.blogspot.com

زينت بانوءَ چاٽي واٽي سچي ڳالھ نہ ٻڌايس. ڀانئيائين تہ منھنجو مڙس ھتي آبروءَ سان ھلندو چلندو ھوندو، متان ھي ماڻھو ڄاڻن تہ آءٌ سندس زال ندڙڪي گھمندي ڦرندي وتان، ۽ ھن جي خواري ٿئي، تنھن ڪري بدلائي ايئن ڳالھ ڪيائين.

پوءِ تہ پاڻ ۾ ھيڏي ھوڏي جون ڳالھيون ڪري ٿي ويون. زينت بانوءَ کي ھينئر ڪي بہ ڪين ٿي سجھيو تہ ڇا ڪريان! ھھڙي وڏي شھر ۾ پلا مڙس جو پتو ڪيئن پئجي سگھندو! دل ۾ ٺھرايائين تہ في الحال ڪٿي گذارڻ جو بندوبست ڪريان، پوءِ جيڪا خدا گھري ھوندي، سا ٿيندي.

چاند بي بي بہ چڱي زال ھئي ۽ موچاريءَ وسعت واري ھئي، تنھن، جو زينت کي ھھڙي حال ۾ ڏٺو، ۽ ڄاتائين تہ ھيءَ پرديس ۾ غير واقف آھي، تنھن کي مٿس ڪھل آئي. وري ھن کي ڏٺائين بہ اشراف ۽ غريب، تنھن سج لٿي تائين اُتيئي پاڻ وٽ ويھاريس ۽ پوءِ دڪان بند ڪري، ھن کي ٻار سوڌو پاڻ سان وٺي پنھنجي گھر آئي، جو سندس ھٽ کان گھڻو پري نہ ھو.

چاند بيبيءَ جي گھر ۾ رڳو ھڪڙي پاڻ رھندي ھئي، ٻيو سندس پٽ، جو ڏينھن جو ڪنھن ڪارخاني ۾ ڪمائڻ ويندو ھو ۽ ٿين ھڪڙي پورھيت ھين ماني پچائڻ واري. پٽس پرڻيل ھو، پر مھينو ڏيڍ ٿيو ھو جو سندس زال ھڪڙي ننڍڙي ڌيءَ ڇڏي مري ويئي ھئي، سو اڃا انھيءَ جي سوڳَ ۾ ھو. انھن ڀاتين سان زينت بانوءَ جو ھاڻي اچي گذر ٿيو.

ھن وٽ ھڙ ۾ پئسو ڪونہ ھو، تنھن ڪري ھو ماني ڪارائيندا ھئس، ۽ پاڻ ھنن جي گھر جو جيڪو پورھيو مناسب ڄاڻندي ھئي اھو ڪندي ھئي، ۽ ھن ٻئي ننڍڙي ٻار جي سنڀال بہ ڪندي ھئي،

www.e-otaq.blogspot.com

جنهنڪري چاند بيبيءَ جو پٽ هن پنهنجيءَ مهمانڻ جو گهڻو شڪرگذار هوندو هو.

هفتي ٻن جي آزمودي مان چاند بيبيءَ کي زينت جي اشرافت ۽ نمڪ حلالي چڱيءَ طرح معلوم ٿي ويئي، سا هاڻ هن کي پاڻ سان مدد لاءِ هٿ تي وٺي نيئي ويهارڻ لڳي. بعضي وقت ته پاڻ ڪنهن پاسي هلي ويندي هئي ۽ زينت پيئي سودو ڏيندي هئي، جو هوءَ ڏسي ڏسي واقف ٿي ويئي هئي.

پاڙي جي هڪڙي ٻي به زال چاند بيبيءَ جي ذات جي هوندي هئي، جا اڪثر وٽن اچي رهندي هئي. اها شهر جي البت واقفڪار هئي، ۽ چڱن چڱن گهرن ۾ پورهيت ٿي ته ڪمايو هئائين. تنهن هڪڙي ڏينهن ڳالهين ڪندي زينت بانوءَ کي چيو ته "مائي، هتي تون رڳو پيٽ تي پيئي ڪمائين، چو نه ڪٿي پورهيت بيهين؟ ٻه ٽي روپيا مهيني ۾ نڪري پوندءِ" بمبئيءَ جهڙي شهر ۾ پنهنجي پئسي کان سواءِ مڙئي ڪوڙ آهي."

زينت بانوءَ چيو ته "مائي، سچ آهي، مگر منهنجو هتي واقف ڪونهي. تنهن کان سواءِ اڄ ملڪ ۾ اشرافت ڪانه رهي آهي، ڪو سکر گهر هجي ته جيڪر چو نه بيهان."

هن مائيءَ چيو ته " منهنجي هڪڙي ساهيڙي آهي، اها آياجو ڪم ڪندي آهي، تنهن ٽيون ڏينهن مون کي چيو هو ته " ڪنهن سکر ماڻهوءَ کي اشراف پورهيت گهرجي، سو ڪا هٿ لڳيئي ته مون کي ٻڌائج. پڪهار چڱو ملندس."

زينت بانوءَ چيو ته "مائي، جي اهڙي ڳالهه آهي ۽ گهر سکرن جو آهي، ته آءٌ خوشيءَ سان پورهيت بيهنديس."

www.e-otaq.blogspot.com

هن مائي ورندي ڏني تہ ”چڱو مائي، سپاڻي صبح جو آءٌ هتي سوير ايندس، تون سنيري ويٺي هججئين تہ آءٌ توکي وٺي پنهنجي ساهيڙيءَ وٽ هلنديس.“

اهو ڏينهن تہ خير جو گذريو.

رات جو زينت بانو، چاند بيبيءَ سان اها ڳالهہ ڪئي، تنهن ڏوراپو ڏنس تہ ” مٺان اسان وٽ بڪ هيٺي تنهن کان پڳي آهين؟“ پر هن چيس ”آءٌ تہ اوهان وٽ ڏاڍي سکي هيس. اوهان جو گهر پنهنجو گهر ٿي ڄاڻان؛ پر آخر اوهين پنهنجن ٻارن ٻچن وارا آهيو. گهڻائي ڏينهن مون ندڻڪيءَ سان اوهان پلائي ڪئي. هاڻي جڏهن پاڻيهي حق- حلال جي پورهيي جي آچ ٿي آهي، تڏهن ڇو نہ اُهو هٿ ڪريان؟“

انهيءَ طرح رات جو هنن کان موڪلائي ڇڏيو هئائين. صبح جو سوير اها مائي هٿ تي آئي، تنهن سان گڏجي پنهنجو ٻار ڪڇ تي ڪڻي هلي. ٻہ ٽي گهٽيون لنگهي ٻيئي ڄڻيون هڪڙي گهر ۾ گهڙي ويون، اتي هوءَ ٻي مائي آيا ويٺي هئي، ٻي هڪڙي ڇوڪري ٻہ وٽس هئي، ٻيو ماڻهو اتي ڪونہ هو. هن زال انهيءَ کي چيو تہ ”ادي، پورهيت تو پڇي ٿي، سا اِجها“ هن چيو تہ ” ادي، چڱو جو تون آئينءَ آءٌ بہ تنهنجي دلاسي لڳي ويٺي هيس، نہ تہ ويس ٿي هلي. هاڻ مائي تڏهن اُٿ تہ هلون.“

هي ٻيئي اُٿيون ۽ هوءَ اڳين زال موڪلائي هلي ويئي.

www.e-otaq.blogspot.com

باب ٻارهون
ميلاپ

آيا ۽ زينت بانو پاڻ ۾ ڳالهيون ڪنديون بازار ڏيئي هليون. پهريائين ته هڪٻئي جو حال ڏنائون ورتائون، پوءِ زينت بانوءَ پڇيس ته "مائي، اهو ڪنهن جو گهر آهي، جتي پورهيت گهرجي ٿي؟"
آيا چيو ته "مائي، هڪڙو ماستر آهي، هتي اچي ورهيه ٻن ڪان رهيو آهي، هو ٻارن پڇن وارو آهي. زال اٿس، ڌيءَ اٿس، ماءُ اٿس ۽ هڪڙي پورهيت اٿس. وڏا اشراف ٿا ڏسجن ۽ پنهنجيءَ وارا به آهن. اڄ سندن گهر ويندي آهيان، جو سندس زال سان منهنجي ڏيٺ آهي. ٿورا ڏينهن ٿيندا جو ٻار جي لاءِ هڪڙي پورهيت رکي هئائون، پر اها سگهوئي ڇڏي وين؛ ٻيءَ جي ڳولا ۾ آهن. مون کي به منت ڪئي هئائون ته اسان کي ڪو اشراف ماڻهو ڳولائي ڏي."
زينت پڇيو ته "ٻار ڪيڏو آهي؟"
آيا چيو ته "ننڍڙو آهي؛ ڄائي چار- پنج مهينا مس ٿيندس."
زينت وري پڇيس ته "مائي، انهيءَ ماستر جو نالو ڇا آهي؟"
آيا ورندي ڏني ته "مائي، نالو ته مون کي نٿو اچي، باقي سندس زال جو نالو عزت بي آهي."
زينت چيو ته "پوءِ ادي! اها مائي ڪهڙي هنڌ جي آهي؟"
آيا جواب ڏنو ته "اها مائي هتي جي رهاڪو آهي. سندس پيءُ هڪ اشراف دڪني آهي، ذات جو شيخ آهي، تنهن سان ماستر جو رستو هو، پوءِ ته نيٺ پاڻ ۾ مائٽي ٿي وين."

www.e-otaq.blogspot.com

اهي ڳالهيون ٻڌي زينت بانوءَ پنهنجي دل ۾ اهو ويچار ڪيو ته ” لاشڪ اهو ماستر منهنجو مڙس علي رضا آهي، جو مون کي مئو ڄاڻي هتي پرڻيو آهي ۽ ڏيءَ به ڄائي اٿس.“ انهيءَ ڪري هن کي دل ۾ نهايت گهڻي خوشي به ٿي، جو ڄاڻائين ته جنهن مڙس سان منهنجي هيتري دل هئي، ۽ جنهن لاءِ هيتري جاکوڙ پيئي ڪييم، تنهن سان نيٺ ملڻ جو وقت نزديڪ اچي ٿيو آهي. پر پوءِ هيءُ ڏک به ٿيس ته ”جڏهن ٻي ازال پرڻيو آهي، تڏهن الائجي مون سان خاطر ٿئيس يا نه. ٻيو ته ساڳئي گهر ۾ ۽ ٻهاڄ سان گڏ رهڻ ڏاڍو مشڪل ٿيندو. تنهن کان سواءِ آءٌ جو هيترا ڏينهن ڪانئس ڌار رهي آهيان ۽هو ٻڌندو ته آءٌ کهڙن ڪهڙن خراب ماڻهن جي چنبن ۾ پئي رهي آهيان ۽ وري اتان نڪتي آهيان ته شايد هن کي منهنجي پاڪدامنيءَ ۾ شڪ پيو ته عجب ڪونهي. تنهنڪري يا ته مون کي پاڻ وٽ رکندو ئي ڪين يا جي رکيائين ته به محبت ڪانه ڏيندو رڳو عذاب سهڻو پوندو.“

نيٺ اهي ڳڻتيون ڳڻي، دل ۾ ٺهراءُ ڪيائين ته ”آءٌ پاڻ ظاهر نه ڪريان، پورهيت ٿي وڃي وٽن ٻيهان.ا گرچه ٻهاڄ جي اڳيان ڪمائڻ ڏکيو آهي، پر تڏهن به مون کي پنهنجي مڙس ڏي ڏسڻو آهي. جڏهن ڪو مناسب ۽ سٺائو وجهه ڏٺم، تڏهن ڪٿي ظاهر ٿينديس. تيسين پنهنجو نالو زينب ڪٿي رکنديس، جو زينت جي نالي کي ويجهو به آهي. آءٌ ڳالهائينديس به ڪٿي هندستاني، جو هتي گهڻا ڏينهن رلڻ پنڻ ڪري مون کي چڱي موچاري اچي به ويئي آهي ۽ هن جي زال به دکنڻ آهي، سو گهر ۾ اڳيئي هندستاني ڳالهائيندا هوندا.“ ائين ڪندي هي ٻيئي ڄڻيون اچي ماستر علي رضاجي گهر وڏان نڪتيون.

www.e-otaq.blogspot.com

حقيقت جي ڳالهہ بہ ائين هئي، جيئن زينت بانوءَ انهيءَ ماستر بابت دل ۾ سمجهي هئي: اهو گهر برابر علي رضاجو هو، مائٽ جي آئي ڪان پوءِ ويچارو پهريان ڏينهن تہ زال کي ياد ڪري پيو ڳرندو هو، ڏينهن جا ڏينهن هنن جي گهر ۾ ماتم هو، مهيني ڪن جي اندر هنن ڦول گليءَ وارو گهر ڇڏي ڏنو، جو ماڻس چيس تہ ”اهو گهر نياڀو آهي، جنهن ۾ روئندي اچي داخل ٿيا آهيون.“ سو نڪري، وري اچي بازار جي هن پر بابلا تلاءَ جي پاسي ۾ هڪڙي جاءِ ياڙي ڪري ويٺو، جا اڳي کان بهتر هئي.

ماڻس تہ پريندي شرط گهڻا زور ڪيس تہ موڙي وطن هلون. چيائينس تہ ”ابا، هيترن ماڻهن ٿي چيئي تہ آرام سان، گهر ويٺي الله ٽڪر پيو ڏئي، سو ڇڏي، گهٽي جي لالچ تي پرديس ۾ نہ وڃ: پر تون نہ رهئين، نہ تہ هڙي جٽ نہ ٿئي ها. پيو تہ اوهين نئين پوچ پيدا ٿيا آهيو، سي ڏاڍا ڏنگا آهيو. شاديءَ جا سڳڻ ساڻ بند ڪرائي ڇڏيو، رڳو دهل جو بہ ڏونڪو نہ لڳو. گهڻن مون کي چيو تہ نياڳي، خراب ڪم ٿي ڪرين، سوڻن سڳڻن جي ڳالهہ اٿئي، سنڀالج، پر مون نہ سنڀاليو: اوهان جي انگلن ڏي ڏنم. هاڻ اها ساڳي بدسوڻي پيش آئي!“

علي رضا تہ ماٺ ڪري اها ڪاوڙ سٺي، جواب ڪونہ ڏنائين، جو اها ڏک جي مهل هئي. پئي گهر ۾ بہ ٻہ چار مهينا رهيا، نيٺ ٿورو ٿورو ڪري زينت کي وساري، سهسائي ويهي رهيا. زماني جود ستور بہ ائين آهي، پارو هي ڪنهن لاءِ ڏک ڪين ٿو رهي. جيترو ڪالهہ هو، اوترو اڄ ناهي، جيترو اڄ آهي، اوترو سڀاڻي نہ هوندو.

علي رضا جو ڪم چڱيءَ طرح پئي هليو، گهٽي معرفت شهر ۾ ٿي ويئي هيس. پئسو بہ چڱو مورچارو گڏ ڪيو هئائين، تنهنڪري

پنتي موٽڻ جو ارادو في الحال بند ڪري، هتي جو رهاڪو ٿي رهڻ لڳو.
هڪڙي دکني ماڻهوءَ شيخ شهاب الدين نالي سان رستو ٿي ويو هوس. هو چڱو ماڻهو هو: بمبئيءَ جو رهاڪو هو، ڪنهن ڇاپخاني ۾ پائيوار هوندو هو، جنهن مان چڱي پيدائش هوندي هيس. انهيءَ کي ڌيءَ عزت بي نالي هئي، تنهن سان شاديءَ جو بندوبست ڪيو هئائين. هوءَ به جوان ۽ خوبصورت ۽ نرم سڀاءَ واري ڇوڪري هئي. هندستاني چڱي طرح لکي پڙهي ڄاڻدي هئي. تنهن مان هڪڙي ڌيءَ به ڄائي هيس، جنهن جو نالو آمرازادي رکيو هئائين.
علي رضا جو مامو، جو سندس پار پهچائڻ آيو هو، سو به ڇهه مهينا ساڻس گڏ رهي، وري ڳوٺ هليو ويو، باقي سندس ماءُ جان بيبي ۽ سندس دائي ساڻس هيون. مريم ماني ٽڪيءَ جي ڪم تي هئي،تنهن کري هنن ٻي هڪڙي پورهيت رکي هئي، جا اٽيءَ وٽيءَ جي ۽ گهر جو ٻيو ڪم ڪار به ڪندي هئي ۽ پوءِ جڏهن پار گهر ۾ ٿيو، تڏهن پار به سنڀاليندي هئي. پر اُها هاڻي ڇڏي وئي هين، هو ٻيءَ جي تلاش ۾ هئا، مٿين آيا شيخ شهاب الدين جي گهر جي واقف هئي، پوءِ سندس ڌيءَ جي خاطر هن گهر جي به واقف ٿي، تنهن کي ڪنهن پورهيت لاءِ سوال ڪيو هئائون، سا هاڻ زينت بانوءَ کي هٿ ڪري سندس گهر ٿي آئي.
جڏهن هي ٻيئي اندر ويون، تڏهن گهر جا ڀاتي سڀ حاضر هئا. آچر جو ڏينهن هو. علي رضا به گهر ۾ هو، پر مٿي ماڙي تي پنهنجي جاءِ ۾ هو: لکڻ پڙهڻ جو ڪم تي ڪيائين. مائي هيٺ آئي. آيا مائيءَ کي چيو ته ”هيءَ پورهيت اوهان جي لاءِ آندي اٿم. مون کي به هن جي ٻانهن ڪنهن ٻيءَ سهيليءَ ڏني آهي. پر جهڙي اوهان تي ڳولي، اهڙي

آهي. رهندي بہ اوهان وٽ. پنهنجي پار واري آهي، سا اوهان جي پار جي سنڀال بہ چڱي ڪندي ۽ ٻيو جيڪو ڪم ڪار چوندس اهو بہ پئي ڪندي. هاڻي پنهنجو پگهار ٻولائي ڇڏيوس.

مائيءَ هن ڪان مختصر خبرچار ورتي. پگهار پنج روپيا ۽ پيٽ جي مانيءَ ٺهرايائين. علي رضا کي خبر ڪيائون، سو بہ لهي آيو. تنهن بہ هنن جي ڳالهہ ٻڌي قبول ڪيو. پوءِ آيابہ ستت ئي موڪلائي هلي ويئي.

زينت بانوءَ سان گهر جا ياتي اوپاريون لهواريون ڳالهيون ڪرڻ لڳا. پار بہ ساڻس هو، تنهن جو پڇيائونس، هو تمام وڻندڙ ٻار هو، جهڙو نالو محبوب هوس، اهڙو محبوب هو؛ تنهن ڪري ويجهو اچي انهيءَ سان کيڏڻ لڳا. هو کلڻ ۽ ڏانهن اهلرون ڪرڻ لڳو، تنهن کي علي رضا ۽ ٻين ڪنيو، چميون ڏنائونس ۽ ٿول هٿ ۾ ڏنائونس ۽ پورهيت کي جس شاباس ڪري سندس ڪم ڪار سمجهائي ڇڏيائون، سا انهيءَ مهل وڃي مريم وٽ ويٺي.

زينت بانوءَ جي نڪا سونهن نڪا جواني گم ٿي وئي هئي، جدا ٿئي بہ ورهيہ ڪن مس ٿيا هئس، پر هيترا ڪشالا ۽ هيڏا جاکوڙا جي ڪيڍيائين، پنڌ ڪاٽيائين، جنڊ ڪيڍيائين، ڏک سٺائين، تنهن ڪري بيشڪ سندس شڪل جهڪي ٿي ڦري وئي هئي ۽ هينئر ٻيو نالو هوس، ٻي ٻولي هيس، ٻي حالت هيس، تنهن ڪري جن ساڻس گڏ گذاريو هو، سي بہ پلجي ويا. وري هنن هن کي مئو سهسايو هو، پڪ هين تہ ٻڏي ويئي؛ هنن جي وري ڏسڻ جي اميد ئي ڪانہ هين؛ تنهن ڪري امڪان ڪونہ هو تہ هن کي سڃاڻن.انهيءَ هوندي بہ هنن کي هن جا ڪي مهاندا پئي دل ۾ لڳا، جيئن تہ هي ماڻهو ڪٿي ڪو ڏٺو هجين، پر ياد نہ پوين؛ پر ماڻهو ماڻهن جهڙا، انهيءَ پاسي ڏي ڪنهن کي گمان بہ ڪونہ پيو.

www.e-otaq.blogspot.com

آخر زينت بانو، ”زينب“ جي نالي هيٺ پنهنجي مڙس ۽ پهاڄ ۽ سس جي اڳيان پورهيت ٿي ڪمائڻ لڳي. مهيني ڪن جي اندر هن جي چالاڪي، نمڪ حلالي، اشرافت ۽ چڱي هلت ڏسي هن کي آفرين ڪرڻ لڳا. خاص ڪري هن جي نماز ۽ قرآن جي شغل ڪري منجهانئس خوش هئا. پر هن جي لکپڙهه ڄاڻڻ جي خبر ڪانه هين، نڪو زينت بانوءَ کي انهيءَ ڳالهه ظاهرڪرڻ جو في الحال ارادو ئي هو.

جيئن وڏيڪ ڏينهن پوندا ويا، تيئن سيني جي محبت هن سان وڌندي ويئي. خود علي رضا به هن جي افعالن ۽ اخلاقن تي عاشق ٿي رهيو هو ۽ هن کي گهڻو ڀائيندو هو. ڪنهن مهل ته انهيءَ پورهيت کي ڏسي، هن کي پنهنجي زال به ياد پوندي هئي ۽ به ٿي ڀيرا انهيءَ بابت پنهنجي نئين زال سان ذڪر به ڪيو هئائين، جنهن تي هن چرچو ڪري چيس ته ”ڏيان ڪر، متان پلجي وڃين ۽ چڱي ڪري وڃي مٿس هٿ رکين! هن جي گهڻي تعريف ٿو ڪرين، تنهن ڪري مون کي ٿو شڪ پوي.“ هن ٻار جي به گهر جي ڀاتين سان، خاص ڪري علي رضا سان ڏاڍي دل ٻجهي وئي، سو گهڻو ڪري هن سان ڪلندو ڳالهائيندو هو. ڀلا رت جي ڇڪي ڪٿي ٿي لڪي سگهي؟

جان بيبيءَ ته هڪڙي ڀيري اُئين به چيو هو ته ”هن نينگري جو نڪ ۽ اکيون ۽ ڳل ساڳيا اهڙا آهن، جهڙا علي رضا جا نَنڍي هوندي هئا.“ ۽ هن سان چرچو ڪري چوپندي هئي ته ”مائي، متان ڪا تو ۾ اسان جي لڄ به گڏيل آهي؟“ هوءَ جواب ڏيندي هئي ته ”مائي، ڪا هوندي ته خدا کي خبر!“

انهيءَ طرح هن کي اٺ مهينا گذريا. عزت بي پيٽ سان هئي، تنهن جي مدت به اچي پوري ٿي هئي، تنهن کي ويم جا سور اچي ٿيا، دائي

www.e-otaq.blogspot.com

گهرايائون، پر سور سخت ٿيڻ لڳا. ۽ ڏينهن لنگهي ويا، ته به ڇوٽڪارو نه ٿيو. ڊاڪٽر کي آندائون، انهيءَ مٿا هنيا ٻار آ مهاڙو اچڻ لڳو نيٺ هيلن سان ڪديائون مٿل نڪتو. عزت بي ويچاري ٽي ڏينهن سانده. تمام خراب حالت ۾ هئي، نيٺ رضا خدا جي، دم ڏنائين. هن جي مرڻ ڪري وري اچي هن گهر ۾ واويلا ٿي. ويچارا روئي پٽي ماٺ ڪري ويهي رهيا.

ننڍڙي ڌيءَ عزت بيءَ جي ويچاري ڇوري ٿي، تنهن کي ٻاٽليءَ سان کير پيارڻ، توڙي ٻي سنڀال ڪرڻ ۾ زينت بانوءَ ڪين گهٽايو. پنهنجي ٻار کان به وڌيڪ خدمت ڪرڻ لڳس. جي زال جي جيئري ئي علي رضا کي هن پورهيت جو ڪپ هو ته هاڻي زال جي مئي کان پوءِ پاڻ وڌيڪ ٿيو؛ سو هوءَ ماءُ وانگي هن کي پاليندي هئي ۽ جان بيبي، جان سوڻ سڳڻ ڳنڍڻ واري هئي ۽ جنهن وري هن گهر کي به نياڳو ٿي سمجهيو، سا به هن جي رهڻ ۾ گهڻو راضي هئي، تنهن ڪري زينت بانو ساڻن ڳنڍي آئي.

انهيءَ طرح پنج ڇهه مهينا گذري ويا. جا محبت ۽ الفلت گهرجي ياتين جي، خاص ڪري علي رضا جي زينت بانوءَ سان اڳي هئي، تنهن کان هاڻ وڌيڪ ٿي ويئي. عليءَ رضا کي هينئر زال جي رنڊڪ ڪانه هئي، جوان پورهيت گهر ۾ موجود هئي، جنهن جي لڇڻن جي چڱي خبر هيس. هيترا ڏينهن پاڻ ٻارن ٻچن سان رهيو هو، تنهن ڪري هاڻ ڇڙو رهڻ تي دل نٿي چيس،زينت بانوءَ کان اڳيئي ڳالهين ڪندي هن کي معلوم ٿيو هو ته هيءَ هينئر رنڙ آهي. هوءَ اگرچه پورهيت هئي، پر گهر ۾ زال ئي وانگي ٻار جي سنڀال ڪندي هئي، توڙي جو ٻيو ڪم ڪار سندس حوالي هوندو هو. تنهنڪري علي رضا کي هن ڏي گهڻو خيال ٿي بيٺو. ماءُ سان صلاح ڪيائين، تنهن

ڪي به اها ڳالهه وڻي. مريم به ڪلي چيس ته ”ابا، توکي ڪنواري ڪانه تي ڦبي، من رنڙ ڦبئي!“ نيٺ ماءُ کي سمجهايائين ته ”وجهه ڏسي انهيءَ باب ۾ هن کي چوءِ ڏس ته ڇاٿي چوي.“ ايتري پڪ هين، ته اسان سان ٺهي ويئي آهي، ظاهري ڪري ڏسجي به نٽڪي ٿي، تنهن ڪري پورهيت جي درجي کان گهر جي ڌياڻي ٿيڻ ۾ گهڻو خوش ٿيندي.

هوڏي وري زينت بانوءَ دل ۾ پئي ويچارڪ يو ته عزت بي جي مرڻ کان پوءِ پاڻ ظاهر ڪرڻ جو چڱو وجهه آيو آهي. ۽ اهو به خطرو هوس ته متان ڊرائي ڪريان، ۽ هو وري ڪنهن ٻئي هنڌ شاديءَ جو بندوبست ڪري ڇڏي، پر اڳوڻو ڊپ به دل تان نٽي ويس ته متان منهنجي پاڪ دامنيءَ ۾ شڪ اچيس ۽ انڌندو هن حالت کان به خراب ٿيان.

نيٺ مڙس جي جا محبت هاٹي پاڻ ڏٺي هئائين، تنهن جي ڏڍ تي دل ۾ اهو ٺهراءُ ڪيائين ته پوءِ ظاهر ٿيڻ کان هينئر ظاهر ٿيڻ بهتر آهي. انهيءَ رٿ ۾ هئي، ته ڪو خلاصو وقت ڏسي ڪنهن ڪاغذ تي پنهنجو ڏک پريو احوال لکي ڪٽي ڏيانس. پوءِ جڏهن خبر پيس، تڏهن ضرور مون سان ڳالهئين پوندو، پوءِ آءٌ پاڻهي خاطري ڏينديسانس.

پر هيڏي قصي لکڻ لاءِ به وقت ۽ وجهه گهرجي. گهر جي ڪم کان جيڪو ٿورو گهڻو فرجو ملندو هوس، سو پيئي لکندي هئي. انيهءَ ۾ هن کي ست اٺ ڏينهن ليگ ويا، ۽ اجا پنهنجو داستان لکي پورو نه ڪيو هئائين، ته هڪڙي ڏينهن جان بي بي سڏي چيس ته ”زينب! هڪڙي ڳالهه چوئين، جي چڙين نه؟“ زينت بانو چيو ته ”مائي، تون منهنجي سائڻ آهين، ڀلي چئو.“ جان بيبيءَ چيو ته ”زينب! توکي خبر آهي، ته منهنجي پٽ جي زال مري ويئي آهي، هوءَ ڇورو ٻار ڇڏي ويئي

آهي، جو تنهنجن هٿن ۾ آهي. تون هن کي ماءُ وانگي آهين ۽ اسان سان به ٿهي ويئي آهين. تون غريب اشراف ڏسجين ٿي، ۽ اسين پاڻ به اشراف آهيون. هن جو ٿهيو ٽڪيو گهر هلندي ڊهي پيو، جي تون ڪٽي هائو ڪندينءَ ته سندس گهر وري آباد ٿي پوندو. پاڻ سڀ گڏ خوش پيا گذاريندا سين. اها مسلماني پر آهي، ڪا مهڻي جي ڳالهه ناهي، سڀ مسلمان ڀائر آهيون، تون اسان وٽ پورهيت ٿينءَ ته چا ٿيو" تنهنجا لڇڻ موچارا آهن، سو اسان کي مائٽن کان به پياري آهين."

ائين چئي هن ذري تائين بس ڪئي، ڀانيائين ته هوءَ ڪو جواب ڏيندي، زينت بانو ته پڪي هئي، دل ۾ ته گهڻوئي خوش هئي، ۽ پئي چيائين "انڌو گهري الله ڪان ٻه اکيون" پر شڪ لاهڻ لاءِ پڪائي ڪري ماٺ ڪٽي ڪيائين. جان بيبيءَ وري چيس ته "مائي، تڏهن منهنجي ڳالهه وٺيئي؟ مون کي رنج ڪندينءَ؟صاف جواب ۾ شرم ڇو ٿي ڪرين؟ آءٌ توکي به ماءُ وانگي آهيان، مون کان ڪهڙو حال ٿي لڪائين، ڪڇ ته سهي." ائين چئي ٻانهن ڊگهي ڪري، منهن مٿي ڪرڻ لڳس. زينت چيو ته "مائي، آءٌ هينئر چا چوان، آءٌ پاڻيهي ڳالهه ٻڌي ڏينهن ٻن ۾ اوهان کي جواب ڏينديس." جان بيبيءَ چيو ته "مائي شابس جس اٿئي!"

ڏينهن ٻن ۾ زينت بانو به وٽ پچ ڪري پنهنجو دفتر پورو ڪيو. آچر جي ڏينهن صبح جو پهريون پهر هو. علي رضا مٿي جاءِ ۾ هو، هوتيئي زالون ٻن ٻارن سان هيٺينءَ جاءِ ۾ گڏ ويٺيون هيون، ويٺي ڳالهيون ڪيائون. ڇوڪري جان بيبي ج هنج ۾ هئي، محبوب مريم جي اڳيان ويٺي راند ڪئي. ائين ڪندي زينت ڪنهن ڪم پٺيان اُٿي، سگهوئي هڪڙو بند ڪيل لفافو هٿ ۾ ڪٽي آئي، ۽

www.e-otaq.blogspot.com

مريم جي هٿ ڏئي چيائين ته ”ادي،هيءَ ٻاهران آيو آهي، پلائي ڪري مٿي پهچائي اچ، آءٌ وري ٿي اچان.“
اهو خط زينت بانوءَ جي حال جو هو، جو هن پنهنجي مڙس لاءِ لکي تيار ڪيو هو، مريم خط ڏيئي وري اچي پنهنجي جاءِ تي ويهي رهي، ۽ زينت بانو به ذري ڪان پوءِ وري اچي سندن اڳيان ويٺي.
انهيءَ وچ ۾ علي رضا لفافو کولي پڙهيو. هن ۾ زينت بانوءَ اول کان آخر تائين اهڙي چڱي ۽ ڏک ڀريءَ عبارت ۾ پنهنجو احوال لکيو هو، جو پٿر جي دل واري ماڻهوءَ کي به روئڻ اچي وڃي. هيءُ به هنجو هاريندو پڇاڙيءَ تائين پڙهندو ويو. پنهنجي زينت جا اکر به صاف سڃاتائين.
جيڪا محبت هاڻ تازي منجهس ڦٽي هئي، تنهن ڏهوٽون زور رکيو، هو ٽپ ڏيئي اٿيو، مٿان ڏاڪڻ تان دڀ دڀ ڪندو تڪڙو لٿو، ۽ پري کان ” منهنجي جان، منهنجي پياري!“ ڪندو، ڳوڙها ڳاڙيندو، جيئن زينت بانو سامهون ويٺي هئي، تيئن هن کي وڃي ڀاڪر وڌائين، ۽ بي حجاب ٿي هيٺرن جي اڳيان هن کي چميون ڏيڻ لڳو. پوءِ ٻيئي هڪٻئي کي چنبڙي ويا ۽ اوچنگارنو ڏيئي روئڻ لڳا.
هي زالون ويچاريون ڀريائين ته علي رضا کي مٿان تڪڙو لهندو ڏسي ڊڄي ويون. پوءِ جو هو دانهن ڪري وڃي زينت کي چنبڙيو ۽ چميون ڏيڻ لڳو، تنهن تي ڇاتائون ته هيءُ الائجي ڇريو ٿيو آهي، يا ڪينءَ! مطلب ته هي اوچتو رنگ جو ڏٺائون، سو حيران ٿي ويون.
سگهو ئي علي رضا زينت کي ڳچيءَ ۾ ٻانهون وجهي اچي ماءُجي اڳيان ويٺو ۽ چوڻ لڳو ”امان، هيءَ منهنجي پياري زينت“ ۽ محبوب عليءَ کي ڪٽي چميون ڏيئي چيائين ته ”هيءُ منهنجو پيارو پٽ!“ سڀ اچرج ۾ پئجي ويون.

www.e-otaq.blogspot.com

زينت وجي جان ٻيٻيءَ جي پيرن تي ڪري، جا ڀاڪر پائي ملڻ لڳيس ۽ چوڻ لڳي ته ”ابا، مون سان ته ڳالهه ڪر، هي ڪهڙو رنگ؟ آهي ته بيشڪ زينت، مون کي اڳيئي شڪ پئي پيو. هن نينگر جا مهاندا ٻه مون کي پنهنجن جا پئي لڳا، امان زينت! ٻڌاءِ ته سهي، ته تون ٻڌي ڪيئن بچينءَ؟ هيترا ڏينهن ڪٿي ڪيئن پئي گذاريئي ۽ هتي ڪيئن اچي پهتينءَ؟“

مريم جا اتي وجي زينت کي چنبڙي، تنهن چيو ته ”وري ٻه خدا جا لک شڪرانا، جنهن وڇڙيا ته ملايا!“

علي رضا ماءُ کي چيو ته ”امان! اهو ڪاغذ جو مون کي مريم مٿي آڻي ڏنو، تنهن ۾ زينت پنهنجو سڄو حال لکيو هو. اهو مون پڙهيو آهي، آءٌ ٿو توکي ٻڌايان؟“ پوءِ هن ويهي اتي ماءُ کي اهو قصو ٻڌايو، جو ٻڌي سيني کي ڏاڍو ڏک ٿيو، پر پڇاڙيءَ ۾ وري ٻه سيني خدا جو شڪرانو ڪيو ۽ اهو سارو ڏينهن خوشيءَ ۾ گذاريائون.

ٻئي ڏينهن علي رضا خيرات جي ماني ڪئي ۽ پنهنجا دوست گڏ ڪري، انهن کي ٻه کارايائين ۽ غريب غربي کي ٻه ڏيءُ ڪرايائين، پوءِ جيئن اصل گهر جا ڀاتي هئا، تيئن گڏ رهڻ لڳا ۽ هندستاني ٻولي، جا ڪن ڏينهن کان اچي سندن وچ ۾ پئي هئي، سا اڏامي ويئي، وري اچي ويچاري سنڌي پيئي.

علي رضا زينت جي ماءُ ۽ پاءَ ڏي هن خوشخبريءَ جو ٿي لکيو، پر جان ٻيٻيءَ جهليس ته ”ابا، تڪڙ نه ڪر، منهنجي صلاح آهي ته هاڻ اسين اڳتي هتي نه رهون. جيڪي هتي ٿو توکي ملي، سو الله بيشڪ هُتي ٻه پيو ڏيندو، پنهنجو جڙيو جيڪو گهر ڦٽو ڪيو، پرديس ۾ پراون گهرن ۾ رهندا وتون! گهڻوئي جلاوطني ڪاٽيسين، گهڻائي ورهيه جدا رهياسين، هاڻ هلو ته هلون.“

www.e-otaq.blogspot.com

جان بيبيءَ جي ڳالهہ کي مريم پشتي ڏني. زينت بانو گهڻن ڏينهن کان مائٽن جي منهن لاءِ پئي سڪي، جي هن کي مئو سهسائي ويٺا هئا، تنهن بہ چيو تہ ”هميشہ لاءِ نہ هلجي، تہ بہ في الحال تہ ڪي ڏينهن هلي پنهنجي وطن گذاريون.

هيٺرن جي مرضي ڏسي علي رضا بہ قبولدار ٿيو. پاڻ ۾ صلاح ڪيائون تہ جي هلجي تہ اڳ ۾ ڪنهن کي خط نہ لکجي، ماٺ ماٺ ڪري اوچتو هلي نڪرجي، تہ پلي اڳين جي خوشي وڌي.

پوءِ تہ سڀ سانباهو ڪرڻ لڳا. علي رضا جو تہ هٿ ٻن چئن صاحبلوڪن سان اٽڪيل هو، تنهنڪري يڪدم هنن کي ڇڏي وڃڻ مناسب نظر نہ آيس. پهريائين هڪڙو هوشيار منشي سڃاڻپ وارو ڳولي هٿ ڪيائين تہ ”مون کي ڪنهن ضروري ڪم لاءِ پنهنجي وطن ڏي وڃڻو آهي، پنهنجي جاءِ تي ٻيو عيوضي اوهان کي رکي ڏيو ٿو وڃان. جي آءٌ موٽي آيس ۽ اوهين هتي هوندو تہ آءٌ وري بہ اوهان جو نوڪر آهيان، نہ تہ معاف ڪجو.“

هنن لاچار ڇاٽي موڪل ڏنيس، پر انهيءَ هوندي بہ علي رضا مهيني جي پڇاڙيءَ تائين ساڻ رهيو. پوءِ هنن کان پڳهار وٺي موڪلايائين، هفتي جي اندر هي سڀ گهر جا ڀاتي آگبوٽ ۾ چڙهي روانا ٿيا ۽ پنجين ڏينهن صبح جو اچي ڪوٽڙيءَ کان پهرئين پور ۾ پتڻ لنگهيا.

اسان چيو آهي تہ هنن جو گهر حيدرآباد جي ڪچي ۾ هو، جو مائٽن جي حوالي ڪري آيا هئا. علي رضا جو مامو بہ اڳيئي موٽي آيو هو، سو بہ اتي هو، پر ڪنهن کي بہ هنن جي موٽڻ جي اميد ڪانہ هئي. هي گاڏيءَ تان لهي پنهنجي اصلوڪي گهر گهڙي آيا. جيڪي ٻہ ٽي ماڻهو سندن عزيز اتي رهندا هئا، سي ٽپ ڏيئي اٿيا. هنن کي مليا، ڏاڍا خوش ٿيا.

پڇڻ شرط علي رضا هڪڙي کي سمجهائي، سرائي فتح خان جي گهر ڏياري موڪليو ته ”حامد عليءَ کي ۽ سندس جاءِ تي خبر ڏي، ته فلاڻا اڄ صبح جو بمبئيءَ کان آيا آهن.“ پر هيترو تاڪيد ڪري ڇڏيو هئائيس ته ”زينت بانوءَ جي هنن سان بلڪل خبر نه ڪجئين.“

هن وچي اهو پيغام ڏنو. هو هنن جي اچڻ جي خبر ٻڌي ڏاڍا خوش ٿيا، مگر جڏهن پنهنجي نياڻيءَ جي ساڻ وڃڻ ۽ ٻڏي مرڻ جي ڳالهه ياد ڪيائون، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿين، هو سٽت ئي تياري ڪري، اچي علي رضا جي گهر جي در تي لٿا.

اڳيان هنن وري هيئن ڪيو، جو زينت بانوءَ کي ڪنهي ڪوٺيءَ ۾ لڪايائون. پڪ هين ته هو اچي اسان کي روئي ملندا، پوءِ زينت اوچتو نڪري ايندي ته ڏاڍا خوش ٿيندا ۽ هڪڙو وڏو ڇرچو ٿيندو. ٿيو به ائين، مائي شهر بانو ۽ حامد علي روئندا اوڇنگارون ڏيندا اندر گهڙي آيا ۽ اچي هنن کي ڀاڪر پائي گڏيا. هنن به ڪوڙ ڪري منهن هيٺ ڪري هنن سان رنو. ٿوري دير کان پوءِ ماٺ ڪيائون، ويهي گذريل حال جون ڳالهيون ڪرڻ لڳا.

پر مائي شهربانوءِ وري به پنهنجي ڌيءَ جي ٻڏڻ جي ڳالهه ۽ سندس هٿن جون شيون، جي هاڻي ڪڏي ٻاهر ڪيون هئائون، سي ڏسي نئين سر ڏک ڪرڻ ۽ زينت جو نالو وٺي دانهون ڪري روئڻ لڳي. اوچتو ڪوٺيءَ جو در ڪليو ۽ زينت جيئري جاڳندي ٻاهر نڪري، ڇوڻ لڳي ته ”جيجل امان! تون نه رو، آءٌ جيئري آهيان، ٻڏي ڪين مئي آهيان.“ ائين چئي ڊوڙي اچي ماءُ کي ڳراٽڙي پاتائين.

هن کي ڏسي، سندس ماءُ پاءُ ۽ دائي، سڀ خوشيءَ کان ڪپڙن ئي ۾ نه ماپي سگهيا. اعتبار نه آين ته ڪا سچ پچ هيءَ زينت آهي. ڀانيائون ته گهڻي روئڻ ڪري متو ڦري ويو اٿئون ۽ هيءَ ڪا خيالي شڪل

www.e-otaq.blogspot.com

آهي. پر نيٺ جڏهن معلوم ٿين ته نه، ساڳي اها زينت بانو آهي. تڏهن سڀ اٿي انهيءَ سان گڏجڻ لڳا ۽ هڪٻئي کي ڏاڍا پيار جا ڀاڪر پاتائون.

علي رضا واري پهر وري هنن جو چرچو ڏسي، خوشيءَ کان کلڻ ۽ تاڙيون وڄائڻ لڳي. گهڙيءَ ۾ ماتم مان منجي شادي ٿي ويئي ۽ ڏک مان منجي سک ٿي پيو. انهيءَ ڏينهن سڀني گڏجي خوشي ڪئي ۽ هڪ هنڌ ويهي ماني کاڌائون. جيڪي واقعات زينت تي ٿي گذريا هئا، سڀ هن پنهنجن مائٽن کي ڪري ٻڌايا، جي ٻڌي هنن کي ڏک ۽ ارمان ٿيو.

شهربانو ۽ حامد علي به ڏينهن ٻيا به هنن جي گهر ۾ ٽڪي پيا، پوءِ وري زينت بانوءَ کي پاڻ سان وٺي ويا ۽ نيئي هفتو کن پنهنجي گهر رهايائونس. اوري پري جا ماڻهو، جي هنن جا واقف هئا، سي اهو احوال ٻڌي، ڏاڍا حيرت ۾ پيا ۽ خوش ٿيا ۽ مائي شهربانوءَ کي اچي مبارڪون ڏيڻ لڳا.

www.e-otaq.blogspot.com

باب تيرهون
خانہ بربادي

علي رضاجن جي سندؤ مان لڏي وڃن کان پوءِ سرائي فتح محمد خان جي گهر کي گهڻي شڪست پهچي ويئي هئي. تنهن جا ٻہ ٽي سبب هئا: پهرين تہ هنن جي اٺ ويهہ جيڪا وڃي رهي هئي، سان علي رضا جن سان ۽ ڪن ٿورن ٻين ماڻهن سان: مائٽن ۽ عزيزن سان تہ رستو گهڻو ڪري بند ٿي ويو هئن، جيئن اسان مٿي بہ ڏيکاريو آهي. سو هنن جي وڃڻ ڪري هي ڏاڍا اڪيلا ٿيا. هنن کي اڪيلو ڏسي، سندن عزيزن جي مٿن اڳيئي ڪاوڙيل هئا، سي هنن کي هر طرح ستائڻ لڳا. هڪڙي ٻيري تہ ڪوڙي سوڙي معاملي ۾ حامد ۽ سندس ماءُ کي ڪورٽ ۾ بہ آڻائڻ جي ڪوشش ڪئي هئائون، جو سندن اٻهڻت ظاهر هئڻ ڪري هو انهيءَ تڪليف کان ڇٽي ويا. ٻيون تہ سندن ايماندار ٻانهي بختاور، علي رضا جن جي وڃڻ کان اٺ نو مهينا پوءِ مري ويئي هئي، هوءَ مائي شهربانوءَ جي صلاحڪار ۽ مددگار سنگتياڻي هوندي هئي. هن کي ٻانهي تني ڄاتائون، پر گهر جو وڏو ڀاتي ڪيو ٿي ڄاتائون. هوءَ سرائيءَ جي اولاد کي پنهنجو اولاد ڄاڻندي هئي، ۽ هو بہ کيس پنهنجي ماءُ ڪري ڄاڻندا هئا. هنن سان ايتري خاطري هوندي هيس، جو مرڻ مهل بہ زينت بانوءَ کي ياد ڪيو پئي رنائين، ۽ سيني کي دعائون ڪندي دم ڏنائين.

هن جي مئي کان پوءِ پوءِ مائي شهربانوءَ هڪڙي پورهيت رکي، پر ڪيڏانهن نمڪ حلال ٻانهي جو منهن، ڪيڏانهن پورهيت جو

منهن. سگهوئي هڪڙي ڪڏي ٻي رکيائين، ٻي ڪڏي ٽين رکيائين. ڪا پاڻيهي چڏي هلي ويئي، ڪا گهر جي شيءِ شڪل چورائي پڇي ويئي. مطلب ته ٿوري ئي عرصي ۾ هنن وٽ ڪيترين ئي زالون آيون ويون، پرجا لذت هنن کي اڳي بختاور مان ايندي هئي سا نه آئي.

نڪا وري زينت جي جهڙي ٻي ڏيءَ گهر ۾ هئي، جا هن کي رڌڻ پچائڻ يا ٻئي ڪم ۾ مدد ڏئي، تنهن ڪري مائي شهربانو ويچاري ڏکي ٿي هئي، پاڻ کان به رڌڻ پچائڻ جو توڙي ٻيو ڪم ڪار نٿي ٿي سگهيس، لاچار ڏکيو سکيو گذران پيئي ڪندي هئي.

ٽيون جنهن ڏک هن کي سڀ کان وڏيڪ ماري وڌو هو، سو وچئون پٽيو هو، اهو هيءُ ته سندس پٽ حامد، جو اڳي هڪڙو سڌريل چوڪرو هوندو هو، سو هاڻي ڪري ٻهر ٿي پيو هو. علي رضا جو هتي هئڻ هن جي لاءِ وڏي ڳالهه هئي، جو اڪثر هن کي هن جي صحبت ۾ رهڻو ٿيندو هو، گهر ۾ ته هن کي پيٽس زينت بانوءَ جهڙو ماڻهو هوندو هو، جنهن سان گڏ پڙهڻو لکڻو ۽ ٻيو اهڙو شغل ڪرڻو ٿيندو هوس، ۽ ٻاهر شهر ۾ علي رضا وٽ ويندو هو ۽ هو وٽس ايندو هو، ۽ هن جي معرفت چڱن چڱن ماڻهن وٽ اچ وڃ هيس، تنهن ڪري پاڻ به سڌري پيو هو. پر هن کي شڪار جو شوق اچي ٿيو، انهيءَ چوس تي هي پلٽڻ جي سپاهين سان واقف ٿيو، تن سان گڏ اڪثر آچر جي ڏينهن شڪار تي پيو ويندو هو. پوءِ ٿورو ٿورو ڪري پاڻ به بندوق هٿ ڪيائين، ۽ هنن جو پڪو سنگتي ٿي ويو. اهو آچر جو ڏينهن ئي ڪونه ٿي آيو، جو هن ٻاهر نٿي گذاريو.

انهن سنگتين جي معرفت هن کي ٻين لچن سان گڏ اٿڻو ويهڻو پيو، سگهوئي حقو پيئڻ سکيو. پهرين لڪي لڪي چڪيندو هو، پوءِ ته هڪڙو خلاصو حقو گهر ۾ جوڙي رکيائين.تنهن کان پوءِ چرس پيئڻ

www.e-otaq.blogspot.com

۾ پيو. سگهوئي انهيءَ جي پٺيان پنگ جو سواد وٺڻ لڳو ۽ اوبر سوبر جو چڪو پي پي اچي ٻانڌاٽي ٿيو ۽ ڏهاڙي پنهنجي پنگ گهوٽيندو هو يا ڪو اوتارو ۽ دائرو چتائيندو هو.

اتي وچڻ مان وري نون نون سنگتين جو واقف ٿيو. انهن سان گڏ ڳائڻ وڄائڻ جو شوق جاڳيس. ڪافيون ۽ راڳ پيو ٻڌندو هو. گهر ۾ پنهنجو يڪتارو ٺاهي رکيائين، رات جو پيو اها وندر ڪندو هو. انهيءَ شغل مان ڦري وري رنن جي صحبت پيدا ٿيس، پهريائين پلٽڻ جي سپاهين ۽ ٻين سان ڪيرين ۽ رنگيلين جي حاضري ڀرڻ لڳو، پوءِ ٿورو ٿورو ٿي اچي رنڊيٻازيءَ جي عادت پيس، سونهن ڪاري چٽيءَ نه ڪمري چٽي. ڳچ وقت تائين ٻاهر جو ٻاهر اهو ڌنڌو هلائيندو هو، پوءِ ته نيٺ هڪڙي مهاڙي وٺي آڻي ويهاريائين، رات ڏينهن انهيءَ سان خوش رهندو هو.

مطلب ته علي رضا جي بمبئيءَ لڏي وڃن کان پوءِ ورهيه ٻن جي اندر هن جي حالت ئي ڦري ويئي، جهڙو اڳي چڱو هو، اهڙو هاڻ بڇڙو ٿيو، هن کي منع ڪرڻ وارو ٻيو ڪو وڏو مائٽ ڪونه هو، رڳي ماءُ هئي، تنهن جي هن ٻه پرواهه ڪانه رکي. هوءَ ويچاري گهڻوئي چوندي هيس، رئندي پٽيندي هئي، پر هو ليکيندو ٻه ڪين هوس. نڪو وري هنن جو ٻيو ڪو وڏو هو جو هن کي سمجهائي، جيڪي دشمن هئس سي ته پاڻ هنن جي خراب حالت ڏسي حسد کان خوش ٿيندا هئا.

اهڙن ڪنن ڪمن ڪري حامد ۾ پڙهڻ لکڻ جو شوق گهٽبو ويو ۽ لچائيءَ جو خيال وڌندو ويو. اسڪول ۾ هي چڙهي چڙهي اچي مٿئين درجي کي پهتو هو، سو هاڻ پٺتي پوڻ لڳو. ماستر سندس ڪم کان ناراض رهيا ۽ مٿس ڪاوڙ ڪرڻ لڳا. ڪي ڏينهن ته هي اسڪول

www.e-otaq.blogspot.com

جي وچڻ ڪان پيو گسائيندو هو. ڪڏهن ڪڏهن بيماريءَ جي عذر تي غير حاضر رهي، پنهنجي منهن يا پنهنجن سنگتين سان پيو گذاريندو هو. جي ڪو جهڙالو ڏينهن آيو ته اسڪول ڪان رهي پوندو هو: ۽ سنگتين سان باغن ۾ وڃي پيالا پاٽي ڪندو هو. نيٺ ٽورو ٽورو ڪري اسڪول به ڇڏي ڏنائين.

اهڙن ڪمن ۾ جيڪو لڳندو آهي تنهن کي پئسي جي تهڊ گهرج ضرور ٿيني آهي. ماڻس کي جيڪا پينشن ملندي هئي، سا هنن جي لاءِ ٿوريندي هوندي هئي. پيوته سرائي فتح محمد خان جي پوري بندوبست ڪري هي قرض کان به ڇٽل هئا. تنهنڪري هنن جي حالت پاڙي وارن کان بهتر هلندي آئي، جيئن مٿي به اشارو ڏنو ويو آهي، جيڪي ٿورو گهڻو گڏ ڪيو هئائو، تنهن ۾ پريندي ئي حامد آٽي هٿ ڳنديا. ماڻس کي سندس شاديءَ جي ڳڻتي هئي: انهيءَ لاءِ پئي پئسو پنجڙ چل چتر گڏ ڪندي هئي، سو به هاڻ هن جي هٿ ۾ آيو ۽ انهيءَ تي پنهنجو حق ڄاڻي، ڪپائڻ لڳو. رنديبازيءَ ۾ ٽوڙي سنگتين جي پيالي پاٽيءَ ۾ هن جي ضرورت وڌي ته قرض ڪڻڻ لڳو: پينشن وٺڻ لاءِ ماءُ جي پاران آفيس ڏي هي پاڻ ويندو هو، سو اڌ ٻاهران ڪائي، ڪپائي باقي آٽي ماءُ کي ڏيندو هو. هوءَ گهٽيون دانهون ڪندي هئي، پر سندس وس ڪونه ٿي هليو.

نيٺ جڏهن انهيءَ رستي به پورت ڪانه ٿيس، تڏهن ڪنهن نوڪريءَ جي ڳولا ۾ رهيو. جهڙا افعال هئس، تن ۾ ٻي ڀلا کهڙي نوڪري هن کي ملي! پوليس کاتي ۾ گهڙڻ جي خواهش ڪيائين، جو اها نوڪري سندس پيٽ تي هئي. هن ڄاتو ته ڳاڙهو پٽڪو ٻڌي، ترار چيلهه سان ٻڌي حڪم هلائيندو وتندس ۽ مزي مزي جي جاين تي گهمندو وتندس.[2] سکر ماڻهوءَ جو اولاد هو، تنهنڪري هن کي

هڪڙي جاءِ جمعداريءَ جي پندرهن روپين پگهار واري ملي ويئي، سو هاڻي پنهنجي پئسي وارو به ٿيو، ٻي مدد ماءُ جي پئسن جي به سجهيس ٿي. رن ته اڳيئي گهر ۾ آڻي ويهاري هئائين، جا پرينديءَ نٽي آئي ۽ چيائين ٿي ته ” مون کي نڪاح ڪري گهر ويهارين ته ويهنديس، نه ته ائين هلي بند ۾ ڪين پونديس.“ انهيءَ ڪري هن کي لاچار ٿيو، پنج روپيا خرچي، مُلي کان ظاهر ظهور نڪاح پڙهائي، سنگتين ۾ ڪارڪون ورهائي، آڻي گهر ويهاريو هئائينس، جا هينئر ڪپڙا گنديون ۽ ڳهه ڳٺا گهرڻ لڳي، تنهن جي پورائي پيو ڪندو هو. هن رن کي ڪا هن سان محبت ڪانه هئي. هن کي هو ڦڙٿو ڪائڻو، جو ڇاڻندي هئي ته ڦري ڪائي هڪڙي ڏينهن هلي وينديس.

هي نئون ڀاتي جو گهر ۾ آيو، تنهنڪري مائي شهربانو ويچاريءَ جو بڇڙو حال ٿيو، جو هوءَ اڳي مالڪياڻي ٿي ويٺي. هن جي جا ساڻس نه پيئي، تنهنڪري سنجهه- صبح جهيڙا ٿيڻ لڳا. مهاڻي، حامد وٽ ماڻس تي چغليون هڻڻ لڳي، جنهن تي حامد اويل سويل ماءُ سان معاملا ڪرڻ لڳو ۽ اجايو سجايو ڳالهائڻ لڳو. ويچاري مائي شهربانو گذريل ڏينهن ياد ڪيو ۽ پٽ جو هاڏوڪو حال ڏسي رت پئي روئندي هئي. نڪي نڪري ڪنهن ٻي پاسي وڃي سگهندي هئي؛ لاچار سوس پيو پيئي گذاريندي هئي.

حامد عليءَ جو ۽ سرائي فتح خان جي گهر جو اهو حال هو، جو علي رضا جن بمبئيءَ کان موٽي آيا. آئي کان پوءِ سگهوئي هنن کي معلوم ٿيو ته حامد جو تمام خراب حال آهي ۽ مائي شهربانو ڏاڍي ڏکي آهي. هنن جي اچڻ ڪري انهي ويچاريءَ جي هانو تي وڏو ڇنڊُ پيو، جو ڄاتائين ٿي ته منهنجي ڌيءَ اگرچه هاڻي ڌارين آهي، پر وري به اولاد آهي ۽ صالح ته آهي ۽ علي رضا کي به پٽ وانگي ڄاڻندي هئي ۽

www.e-otaq.blogspot.com

سندس صحبت ۾ حامد جي وري ٻه سڌرڻ جي اميد هيس. پر هنن جي اچڻ ڪري حامد کي ڪا گهڻي خوشي ڪانه ٿي. ٻچڙائي هن جي دل تي ايترو اثر ڪري ويئي هئي، جو جنهن صحبت مان اڳي هن کي لذت ايندي هئي، تنهن کي هي هينئر ڌڪارڻ لڳو؛ تنهن ڪري اها اڳوڻي آمد رفت ڇڏي ڏني هئائين. وري پنهنجي نوڪريءَ ۾ ٻه قابو هو. نڪي حقيقت ڪري هاڻي خود علي رضا جي مرضي هئي ته ههڙو ماڻهو سندس گهر ۾ آمد رفت ڪري. پنهنجيءَ زال کي ٻه علي رضا هن جي گهر ڏي وڃڻ کان روڪي ڇڏيو، جو هينئر سرائي فتح خان جو گهر نه هو، حامد ۽مهاڻيءَ جو گهر هو. مائي شهربانوءَ کي هنن سان ملڻ جي خواهش ٿيندي هئي، ته اچي وٺائنس ٿي ويندي هئي. هوءَ جيڪر علي رضا جن وٽ ويهي رهي ها، پر ڄاتائين ته ماڻهو ڪلندا ۽ چوندا ته مڙس جا ڪک ڇڏي، ناٺيءَ جي در تي وڃي ڪري آهي؛ تنهن ڪري جيتوڻيڪ علي رضا انهيءَ لاءِ زور ٻه ڪندو هوس، ته ٻه هوءَ پئي نٽائيندي هئي.

علي رضا جن جي آئي کي ڇهه مهينا مس گذريا ته حامد علي، جو هينئر پوليس جي نوڪريءَ ۾ هو، سو اچي ڪنهن معامل ۾ ڦاٿو؛ سندس حد ۾ هڪڙو خون ٿيو. ڪنهن شاهوڪار جي گهر کي رات جو ڪاٽ لڳو؛ ٿي چار چور هئا، جي ڪاٽ هٽي اندر ويا ۽ قريباً ٽن هزارن رپين جيترو مال، زيور ۽ زريءَ جا ڪپڙا ۽ نقدي چوري ڪري ڪنيائون، نڪرڻ مهل گهر جو مالڪ جاڳيو، شاهوڪار کي ڌڪ هٽي ماري وڌائون ۽ پٽس کي ڦٽي ڇڏيائون ۽ پاڻ مال سوڌو ڀڄي ويا. ڳولا ڦولا ۽ تپاس هلي، ڪن ڏينهن تائين ڪوبه پتو ڪونه پيو. پوليس جا وڏا عملدار انهيءَ جاچ ۾ هئا ۽ جاسوس ڦٽا ڪيل هئا، آخر شهر کان ٻاهر ڪنهن ڳوٺ ۾ هڪڙي ماڻهوءَ وٽ چوريءَ واري

www.e-otaq.blogspot.com

مال مان ڪا شيءِ ڏسي، شڪ چوريءَ ۾ جهليائون. جاچ ڪرڻ سان مالڪ جي پٽ اها شيءِ سڃاتي. هن کي پڪڙيائون. پوليس جي اڪ ڏيکارڻ سان هن سچي ڪري وڌي، پيا ٻي سنگتي به ڏسيائين ۽ جيئن پتيون ڪري مال ورهائيو هئائون، سو به ظاهر ڪيائين. هن اهڙي به ڳالهه ڪئي ته حامد علي جمعدار جي صلاح سان اسان اها چوري ڪئي ۽ هو انهيءَ رات اسان کي آڏي، انهيءَ شاهوڪار جي جاءِ ۾ اُماڻي ويو هو. هونءَ به چيائين ته چورايل مال جو هيترو ڀاڱو حامد عليءَ کي مليو آهي.

انهيءَ چور جي ڏسڻ تي پيا ٻي چور ڳولي وجي جهليائون ۽ انهن جي خانه تلاشيءَ مان چوريءَ جو ٿورو گهڻو مال مليو. حامد کي اچي جهليائون.سندس گهر جو جهاڙو ورتائون ته وٺائنس به ٿوريون گهڻيون شيون مليون. هن چاتو هو ته آءٌ وڏو ماڻهو آهيان ۽ پوليس جو عملدار آهيان: مون ۾ ڪنهن جو شڪ ڪونه پوندو، سو جيڪي زيور پتيءَ ۾ مليا هئس، تن مان ڪي ته سندس زال مهاڻيءَجي بت تي هئا. پيا ڪي لڪائي رکيا هئا. هن کي گرفتار ڪيائون ۽ پنجن ئي ڄڻن تي مقدمو هليو. هنن چئن چورن مان ٻن کي ڦاسي ملي ۽ ٻن کي ڪارو پاڻي آيو ۽ حامد کي پنج ورهيه سخت قيد مليو.

حامد عليءَ جي قيد ٿيڻ ڪري سندس دشمنن کي گهڻي خوشي ٿي.

هن گهڻن اشرافن کي ڪڪ ڪري ڇڏيو هو ۽ پوليس جي نوڪريءَ ۾ رهي ڪيترن ئي سڪرن کي آزاريو هئائين. علي رضا به هڪڙي ڪري خوش ٿيو، جو چاتائين ٿي ته هي ٻنهي گهرن تي ڪوڙهه جو چٽو هو. پر سندس زال جو پاءُ ٿهو، تنهن ڪري البت ارمان ٿيس. معاملي هلندي جيڪا قاعدي موجب واجبي مدد پڄي سگهيس، سا به ڏنائين، پر ان مان حاصل ڪي ڪين ٿيو.

www.e-otaq.blogspot.com

ويچاري مائي شهربانوءَ کي ﺑﻪ انهيءَ پٽ جا سور گهڻا هئا، پر هاڻي ته انهيءَ ساڳيءَ لاءِ پئي رنائين. سذريل، جي ڪريل، ته ﺑﻪ نيٺ اولاد مائٽ لاءِ وڏي وٿ آهي؛ تنهنڪري ويچاريءَ روئي پٽي پنهنجو حال وڃائي ڇڏيو، هڪڙي ٻيري، ٻيا وري ڏکن تي ڏک آيا هئس تن هن کي اڳهين نبيري ڇڏيو هو، هاڻي وري هي جو تازو ڏک لڳس، تنهن سبب ڪري پيئي ۽ انهيءَ معاملي کي ﭔﻪ مهينا ﺑﻪ ڪين گذريا ته ويچاري مري ويئي. هن ويچاريءَ پنهنجي عمر پنهنجي اولاد تان صدقي ڪئي. هوءَ تمام نيڪ زال هئي، جنهنڪري جيڪي سندس خير خواهه هئا، تن کي ڏاڍو ارمان ٿيو. سڀ کان گهڻو افسوس علي رضا ۽ سندس زال کي هو. ويچارا روئي روئي ماٺ ڪري ويهي رهيا.

حامد ﺑﻪ قيد ۾ گهڻو نه جاليو، هن کي جو سخت پورهيو ڪرڻو پيو ۽ جنب ڪيڏا پيا، سو انهن جي سٽ جهلي نه سگهيو، پلا، هن سڄي عمر سکن ۾ گذاريو هو، هتي ته رڳو سندس ٻچڙن ڪمن جي ڪري خراب قسمت آڻي ڦاسايو هوس، سو ڇئن مهينن کان پوءِ مري ويو.

انهيءَ طرح سرائي فتح خان مرحوم جو گهر سڄو ويران ٿي ويو. باقي پوٽي اهڙو ڪونه بچيو، جو سندس نالو نشان ظاهر ڪري. زينت بانو سندس صالح ڌيءَ هئي، پر سا ﺑﻪ هاڻي ٿي پرائي گهر ۽ پرائي وس. جنهن گهر ۾ ڪن ڏينهن ڇهچٽو لڳو پيو هوندو هو، سو خدا هن طرح بند ڪري ڇڏيو.

www.e-otaq.blogspot.com

باب چوڏهون
نئون اسڪول

جڏهن علي رضا بمبئيءَ کان موٽي آيو، تڏهن هن اچي پنهنجو گهر وسايو هو. مٿان مونا هٽي هڪڙو ٻه صاحبلوڪ هٿ ڪيائين، جنهن ڪري سندس پڙهائڻ جو ڪم وري شروع ٿيو. مگر هو جو هيترن ڏينهن کان پوءِ آيو هو، تنهن ڪري سجاٽپ ۽ جا پيدائش اڳي هوندي هيس، سا هاڻي ڪانه ٿيس. ٻيو وري سرائي فتح خان جي گهر جو حال، حامد جي گبدچاليءَ ڪري خراب ڏٺائين، تنهنڪري اڪثر دل شڪستو گذاريندو هو. جڏهن مائي شهربانو ٻه مئي ۽ حامد قيد ٿي ويو، تنهن هنن کي اتي گذارڻ بلڪل ڏکيو لڳو. سگهوئي وري حامد جي مرڻ جي خبر پيئي، تڏهن هيڪاري هتي ڪک ٿي پيا ۽ پير ٽپي آين. ٺهراءُ ڪيائون ته وري وڃي بمبئي وسائجي، جتي هو هيترن ڏينهن ڪري ٺهي ٻه ويا هئا. علي رضا کي ٻه پنهنجي ڪم جو چڱو سانگو هو، سو حامد جي مرڻ کان پوءِ مهينو اڌ گذاري، هنن وري ٽپڙ ٻڌا ۽ اچي بمبئيءَ کان نڪتا.

بمبئيءَ ۾ ته علي رضا پنهنجو ڪارخانو مٿل ڇڏي ويو هو. جنهن منشيءَ کي پنهنجو عيوضي ڪري ڏئي ويو هو، سو اچا انهيءَ ڪم ۾ رڌل هو. هن کي هن جي جلد موٽڻ جي اميد هئي، پر هن جو زياده ڏينهن لڳايا، تنهن ڪري هو پاڻ زياده خوش ٿيو، ۽ هن جو شڪرگذار رهيو. آخر هن پنهنجو ڪم وري هٿ ڪيو. هن جا صاحبلوڪ شاگرد هن کي ڏسي خوش ٿيا. اگرچه انهيءَ وچ ۾ هڪڙو ٻه چٽا

www.e-otaq.blogspot.com

بدلي ٿي ويا هئا، تڏهن ٻه اهڙا ٻيا وري سگهوئي هن کي هٿ لڳا، جنهنڪري هن جي پيدائش ۾ گهٽي حرڪت ڪانه رهي.
علي رضا جو خانگي بندوبست ٻه اڳي جهڙو چڱو پئي هليو. هن کي پنهنجي پياري زال زينت بانو گهر ۾ هئي.سندس ماءُ جان بيبي ساڻس هئي، سندس پورهيت مريم اڃا وٽن هئي، هڪڙو پٽ محبوب علي هئس، جو هينئر ٻن اڍائن ورهين جي ڄمار جو هو ۽ هڪڙي ڌيءَ عظمت بانو (يا جنهن کي عظمت بي ٻه ڪري سڏيندا هئا) هندستاني زال مان هيس، جا زينت بانوءَ جي سنڀال هيٺ هئي ۽ جا هينئر ورهيه ڏيڍ جي هئي.
زينت بانو وري ٻه پيٽ سان هئي ۽ بمبئيءَ ۾ آئي ٿي مهينا مس گذرين ته ويائي ۽ پٽ ڄائس، جنهن جو نالو منصور علي رکيائون. سو هينئر خدا جي مهربانيءَ سان علي رضا جو گهر اڃي چڱو آباد ٿيو هو. هنن کي هڪڙي پورهيت وري ٻه رکڻي پيئي، جا رکيائون. انهيءَ طرح هنن جو خانگي بندوبست عام چڱي دستور پئي هليو ۽ خوشيءَ ۽ سک ۾ پئي گذاريائون.
علي رضا کي ههڙي پڙهيل ۽ سڌريل زال گهر ۾ هئي، سو انهيءَ کان وڏيڪ فائدي وٺڻ جي اميد پيو رکندو هو. زماني جو اٿليل پٿليل ماڻهو هو، وڏن وڏن شهرن ۾ ڏٺو ٻڌو هئائين ته هاڻوڪي زماني ۾ زالون اهڙا عجيب عجيب ڪم ٿيون ڪن، جي مڙس کان ٻه مشڪل ٿي سگهن. هن جي زال کي چڱي تعليم ته اصل مليل هئي، ٻي وري پاڻ ڏني هئائينس، سا بلڪل چالاڪ ٿي ويئي هئي.
جڏهن اڳي بمبئيءَ ۾ آيو هو ۽ پنهنجي زال ٻه ٿي آندائين، تڏهن سندس خاص مطلب اهو هو ته ڌارئين ملڪ ۾ رهڻ ڪري جا بندش وطن ۾ رهندي آهي، سا ڪانه رهندي، آءٌ زال کي علم ۽ هنر

جو چڱو فائدو وٺارائيندس ۽ جي ٿي سگهيو ته ٻيئي گڏجي ڪنهن رستي پنهنجي قوم وارن کي فائدو رسائيندا سين. پر تڏهن ته خدا جي مرضي ائين نه هئي. سندس زال جي سمنڊ ۾ ڪرڻ جو اتفاق ٿي پيو، جنهن ڪري هوءَ ويچاري ڪيترا ڏينهن دربدر هئي.

وري جڏهن بمبئيءَ ۾ اچي ٻيئي گڏ ٿيا، تڏهن به ڀريائين ته هو هڪٻئي کي نه سڃاڻندا هئا، جڏهن سڃاتائون، تڏهن خوشيءَ کان وطن ڏي موٽي آيا. حيدرآباد ۾ ته هن پنهنجي دل جي مطلب پوري ڪرڻ لاءِ مناسب وجهه نه ڏٺو، نڪي اتي وري گهڻا ڏينهن خوش گذاريائون. پر هاڻ جڏهن هو وري بمبئيءَ ۾ آيا ۽ خدا جي فضل سان اندر ٻاهر آرام سان رهڻ لڳا، تڏهن علي رضا کي وري پنهنجو اصلوڪو خيال دل ۾ جاڳيو.

هن کي پرينندي کان اهڙي قسم جي سڌاري جي لاءِ پردي جي وڏي اٽڪ ڏسڻ ۾ آئي. پر سندس زال جي گم ٿيڻ جي اتفاق اها اٽڪ لاٿي ۽ هن جي لاءِ رستو صفا ڪيائين، جو حجاب ۽ دل جي مونجهه پهرين ڏينهن ۾ زينت بانوءَ کي هوندي هئي، سا هاڻ نه هيس. هوءَ ڌارين مڙسن ۽ ڌارين ملڪن ۾ رلي هئي، تنهن ڪري دل جي همٿ يڌڪ هيس. دنيا ۾ جدا جدا قسمن جي ماڻهن سان هلت چلت ڪهڙيءَ طرح ڪجي، تنهن ۾ چڪي ٿي هئي. هوءَ اڃا عمر جي وڏي نه هئي، تنهن ڪري علي رضا ٺانئيو ته اهڙو ڪو بندوبست ڪريان، جنهن ڪري منهنجي زال جو به زياده سڌارو ٿئي، منهنجي اولاد جي به تعليم جو بندوبست ٿئي، منهنجي پيدائش به وڌي.

انهيءَ بابت هن پنهنجي زال سان صلاح ڪئي. آخر پاڻ ۾ پهي، هيءُ ٺهراءُ ڪيائون ته هڪڙي چڱي پوشيده جاءِ وٺي، انهيءَ ۾ هڪڙو زنانو اسڪول وجهجي، جنهن ۾ اڪثر سکرن مسلمانن جون ڌيئون

www.e-otaq.blogspot.com

پڙهائجن. انهيءَ ۾ هنن جي آسائش لاءِ آبروءَ جهڙو بندوبست رکائجي. س يکارڻ واري زينت بانو پاڻ ٽئي ۽ جيئن ڇوڪرين جو تعداد وڌندو ويو، تيئن جاچ ڪري پگهار تي ٻي هڪ ٻه پڙهيل زال اشراف گهر جي مدد لاءِ هٿ ڪجي. تعليم فارسي، هندستاني ۽ انگريزيءَ ۾ ڏجي؛ انهيءَ سان گڏ سبڻ، پرڻ ۽ ٻيو انگريزي سئي ۽ ڪُنڊيءَ يا اُن جو ڪم سيکارجي. تنهن کان سواءِ قرآن پڙهائڻ ۽ ديني علم جي به ضروري تعليم ڏيڻ ۾ اچي. انهيءَ پورهئي جي بدران هڪ هڪ ڇوڪريءَ کان ٺهرايل پگهار يا في درماهو وٺجي.
اها مٿين رٿ هنن تفصيلوار لکي تيار ڪئي ۽ ان سان لاڳو ڪي مناسب قانون ٺاهي ڇاپيائون ۽ جيڪي شهر جا سکر سکر مسلمان هئا، جن مانگهٽن سان علي رضا جي معرفت هئي،تن ڪي ورهائي ڏنائون. علي رضا وٽ پنهنجي بچت جا پئسا گهٽائي هئا، جنهن ڪري اهڙي بندوبست ڪرڻ ۾ دير ڪانه ٿي. هڪڙي چڱي هوادار جاءِ پاڙي تي ورتائين،انهيءَ ۾ ضروري سامان ڪرسين، ميزن ۽ بينچن جو وجهارائين ۽ ٻارن جي آسائش لاءِ ڪي ڪوچ به وجهارائي ڇڏيائين، پاڻ ۾ ٺهراءُ ڪري ڇڏيائون ته ڏسندي مهيني جي پهرينءَ تاريخ کان وٺي اهو ڪم هلڻ لڳندو.
انهيءَ کان اڳي، گهٽن سکرن وٽ علي رضا پاڻ به انهيءَ ڪم لاءِ ويو ۽ هنن سان گفتگو ڪيائين ۽ هنن کي خاطري ڏنائين ته جنهن قسم جو بندوبست اڳيئي هلندڙ آهي، تنهن کان اشراف پردي وارن مسلمان ماڻهن جي لاءِ هيءُ بهتر بندوبست آهي، جتي خاص ڌيان ڏيڻ ۾ ايندو؛ تنهنڪري ٺهرايل تاريخ تي يڪدم ويهارو ڇوڪريون اچي نڪتيون، زينت بانو هنن ڇوڪرين جو گهڻو آڌرڀاءُ ۽ خاطري ڪئي. مريم جا هاڻ اسڪول جي پٽيوالي ٿي، تنهن به انهيءَ ڪم

www.e-otaq.blogspot.com

۾ پنهنجي بيبيءَ کي چڱي مدد ڏني. انهيءَ طرح هن زناني اسڪول جو ڪم تمام چڱيءَ طرح شروع ٿيو. پوءِ ته مهيني سر ڇوڪرين جو ٿورو گهڻو تعداد وڌندو ويو. زينت بانوءَ کان جيترو پڇي ٿي سگهيو، اوترو ٻارن کي تعليم ڏيڻ ۾، هنن کي ادب اخلاق سيکارڻ ۾، هنن کي پيار ڏيڻ ۾، هنن جي سنڀال ڪرڻ ۾، ڪين ٿي گهٽايائين. ڇوڪرين جي به هن سان اهڙي دل ٻڌجي ويئي، جو هن کي سڳي ماءُ کان گهٽ نه ڄاڻنديون هيون. هن کي سيکارڻ جي اهڙي طرز ياد هئي، جو سگهوئي ڇوڪريون چالاڪ ۽ سمجهه واريون ٿي ويون.

جڏهن اهڙي رت ڪئي هئائون ته ٻه ٽي ٻوليون پڙهائڻ ۾ ايندا، تڏهن زينت بانوءَ کي ضروري ٿيو ته گهر ۾ پاڻ به انهيءَ جو وڏيڪ محاورو رکي؛ تنهنڪري هوءَ پاڻ ڪشالو ڪري، گهر ۾ انگريزي توڙي فارسي ۽ هندستاني پڙهڻ لڳي ۽ علي رضا هن کي انهيءَ ڪم ۾ گهڻي مدد ڏني. هيءَ اصلي هوشيار هئي، ويتر هينئر جو شوق رکي سکڻ لڳي، سو ويئي روز بروز خبردار ۽ پڙ ٿيندي.

ڇوڪرين جي حالت سڌرندي ڏسي، سندن ماءُ پيءُ ڏاڍا خوش ٿيا. هنن کي ٻين هنڌن جي تعليم جي چڱي خبر هئي، جو هو معتبر وڏا وڏا ماڻهو هئا؛ تنهنڪري هو آسانيءَ سان مقابلو ڪري سگهيا ته هتي نهايت چڱي ۽ پسنديءَ جهڙي تعليم ڏيڻ ۾ ٿي اچي.

جڏهن انهيءَ بندوبست کي ٻارهن مهينا گذريا، يعني جڏهن اهو ساڳيو ڏينهن موٽي آيو، جنهن ڏينهن اسڪول کليو هو، تڏهن علي رضا اسڪول ۾ هڪڙي مجلس گڏ ڪئي، جنهن ۾ ڇوڪرين جا پيءُ ۽ ٻيا وڏا وڏا ماڻهو دعوت ڪري گهرايائين. انهن جي روبرو انهيءَ اسڪول جي شروعات ٿيڻ ۽ ڪم هلڻ جو بيان، جو لکي تيار ڪيو هئائين، سو مفصل ڪري ٻڌايائين.

www.e-otaq.blogspot.com

پوءِ ڇوڪرين جو امتحان ورتائون. تنهن کان پوءِ سڀيئي چاءِ پي گلدستا وٺي، موڪلائي ويا. اسڪول جي انهيءَ بيان ٻڌڻ ڪري ۽ حال ڏسڻ ڪري، ماڻهو نهايت خوش ٿيا ۽ علي رضا کي ۽ سندس بيبيءَ کي اهڙي چڱي بندوبست ڪرڻ تي آفرين چيائون.

انهيءَ طرح مڪتب سال بسال بهتر ٿيندو ويو. جن اشراف مسلمان خاندان جون ڇوڪريون پوري بندوبست نہ هئڻ ڪري ٻاهرئين ڪنهن اسڪول ۾ پڙهنديون هيون، سي هينئر هتي اچڻ لڳيون ۽ جيڪي پڙهي اُٿيون، سي بلڪل خبردار، لياقت واريون ۽ نيڪ ڏسڻ ۾ آيون؛ تنهنڪري سگهوئي هن اسڪول جو نالو مشهور ٿيو ۽ علي رضا ۽ زينت بانوءَ جا سکر ماڻهو واقف ٿي ويا.

ڪن ورهين کان پوءِ تہ مڪتب جو اهڙو زور هو، جو ساليانو مجلس ۾ علي رضا گورنر صاحب ۽ ٻين وڏن وڏن صاحبلوڪن ۽ منډمن کي بہ سڏڻ لڳو. جن هن زناني اسڪول جي بهتريءَ جو ذڪر پنهنجن ڪنن سان ڪائنن توڙي ٻين بيئلن ماڻهن کان ٻڌي، ڏاڍو خوش ٿيا. هنن کي وڏي خوشيءَ جي ڳالهہ اها نظر آئي تہ سڪرن مسلمانن جي زالن ۾ پردي جي هئڻ سبب تعليم جو استعمال بلڪل مشڪل هو، اها مشڪلات علي رضا جن حل ڪئي، جوا هڙو مناسب بندوبست رکيائون، جنهنڪري علم بہ حاصل ٿئي ۽ ديني توڙي دنيوي اعتراض بہ برطرف ٿين.

هيترن وڏن ماڻهن جون ڌيئون هن مڪتب ۾ پڙهنديون هيون، تن جي سک سهنج تي هنن وقت بوقت پئسو زياده پئي خرچيو، تڏهن بہ اپت خرچ کان گهڻو متي ٿي آين. هيڏي وري خود زينت بانو گهر ۾ مڙس کان پڙهڻ ۽ پنهنجي منهن محاوري ڪرڻ ڪري ڏاڍي هوشيار ٿي ويئي. انگريزي ٻولي، جا هن جي لاءِ ٿوري اهنجي هئي، تنهن ۾ بہ

هن ڏاڍو سڌارو ڪيو ۽ پڙهڻ لکڻ توڙي ڳالهائڻ ۾ بلڪل چالاڪ ٿي. ڪيترين ئي وڏن وڏن صاحبلوڪن جون منڍمون هن جون واقف ٿيون، جي وقت بوقت اسڪول ۾ ايندڙيون هيون، تن سان هيءَ گفتگو ڪندي هئي ۽ هنن کي خوش ڪري ڪيندي هئي.

هن بندوبست ڪري، خود علي رضا کي به پنهنجي ڪم ۾ فائدو پهتو. نالي مشهور هئڻ ڪري، هن جي وڏن وڏن ماڻهن سان واقفيت ٿي، تنهن ڪري هن وٽ به وڏا صاحبلوڪ پڙهڻ وارا ٿيا. ڪي ته پاڻيهي سندس گهر سبق وٺڻ ايندا هئا، پاڻ هنن وٽ ويندو به ڪين هو. هن جي پيدائش هر طرح وڌڻ لڳي. هي هينئر ايتري وسعت وارا اچي ٿيا، جو تمام چڱي بنگلي ۾ رهندا هئا. گهوڙا گاڏيون رکيائيون، ڪيترائي نوڪر اڳيان ڪمائيندا هئن ۽ انهيءَ هوندي به ڪجھ جيتري رقم بچت ٿي پيئي هين.

علي رضا پنهنجا ٻيئي پٽ محبوب علي ۽ منصور علي به هاڻ بمبئيءَ جي هڪڙي وڏي اسڪول ۾ پڙهڻ ويهاريا ۽ سندس نياڻي ته ماءُ جي هٿ هيٺ سندس مڪتب ۾ پڙهڻ لڳي. اهي ٽيئي هاڻ تعليم جهڙي چمار جا هئا. جو هنن کي بمبئيءَ ۾ رهي ۽ انهيءَ مڪتب جاري ڪئي ته ڇهه ست ورهيه گذري ويا هئا، اهڙا ڇه ست ورهيه پيا به هنن کي اتي گذريا. جهڙا هي پاڻ، تهڙا هنن جا ٻار تعليم ڪري سڌرندا به ويا ۽ سُکي حال ۾ به ايندا ويا. مڪتب به روز بروز ويو يڪ زور وٺندو ۽ مشهور ٿيندو.

علي رضا کي دل ۾ هو ته في الحال پنهنجي وڏي پٽ کي ولايت موڪلي. اهو هينئر سورهن سترهن ورهين جو هو ۽ انهيءَ چمار ۾ انگريزي، فارسيءَ ۾ بلڪل هوشيار ٿيو هو. علي رضا هلندڙ زماني جي وڏن وڏن ماڻهن سان اٿليو- پٿليو- هو- ۽ ڀيو- وري ڪيترن

www.e-otaq.blogspot.com

صاحبلوڪن به اها صلاح ڏنيس، تنهنڪري هن انهيءَ ڪم تي ڪمر ي. سانگائتو هڪڙو وڏو آفيسر ولايت ويو ٿي، سو هن جو چڱيءَ طرح واقف هو، تنهن انجام ڪيو ته هن جي لاءِ آءٌ چڱو بندوبست ڪندس.

علي رضا هينئر پئسي وارو به هو ۽ اهڙي قسم جو خرچ هو آسانيءَ سان ڪري به سگهيو ٿي، تنهن ڪري هن جو ارادو ٿيو ته محبوب علي کي لندن موڪليان ته پهريائين به چار ورهيه اتي وڃي علم حاصل ڪري، پوءِ قاعدا پڙهي باليسٽريءَ جو امحان ڏئي. محبوب علي پاڻ به انهيءَ لاءِ گهڻو خواهشمند هو، جو چاتائين ته انهيءَ رستي جهڙو هاڻي آهيان، تنهن کان بهتر ٿيندس. نيٺ اهو ٺهراءُ ڪري، علي رضا پنهنجي پٽ کي روانو ڪيو ۽ سندس لاءِ اڳواٽ پئسا بئنڪ ۾ رکي ڇڏيائين. ته هن کي ماه بماه ٺهرايل وقت تي رقم ملندي رهي، جنهن ڪري هن کي ڌارئين ملڪ ۾ ڪابه تڪليف يا تنگي نه ٿئي.

آخر اها صلاح ڪري علي رضا پنهنجي پٽ کي لندن ڏي موڪليو. اهو صاحبلوڪ، جنهن سان هي هتان گڏ روانو ٿيو هو، تنهن هن کي اتي رهڻ جي لاءِ چڱو بندوبست ڪرائي ڏنو ۽ پڻ معرفت به ڪرائي ڏنائينس. تنهن کان پوءِ محبوب علي اهڙي آرام سان پنهنجي ڪم کي لڳو. جهڙو پنهنجي وطن ۾.

www.e-otaq.blogspot.com

باب پندرهون
بغداد ۾

محبوب علي جي ولايت وڃڻ کان پوءِ سگهوئي علي رضا کي سندس ڌيءُ عظمت بانوءَ جي سڱ لاءِ بمبئيءَ جي هڪڙي ٻن وڏن ماڻهن چورايو. هوءَ هينئر سورهن ورهين جي جوان زال هئي ۽ حسن واري ٻه هئي. ماءُ واري ڪتب ۾ هندستاني، فارسي ۽ انگريزي پڙهي موچاري هوشيار ٿي هئي، نه رڳو لکڻ - پڙهڻ ۾، پر ڳالهائڻ ۾ ٻه. جيئن هن جا ماءُ پيءُ مشهور ٿي ويا هئا، تيئن هيءَ پاڻ ٻه نيڪيءَ، خوشخلقيءَ ۽ هوشياريءَ ڪري مشهورٿي ويئي هئي.

علي رضا جي ڪن مسلمانن خاندان سان اُٺ ويهه هئي، تن مان هڪڙي ماڻهوءَ پنهنجي پٽ لاءِ اها ٻانهن گهري. اهو پٽس جوان هو ۽ وڪالت جو ڪم ڪندو هو ۽ هر طرح اهڙيءَ ٻانهن جو لائق هو. ٻيو وري هڪڙو واپاري سيٺ هو، تنهن کي پنهنجي پٽ لاءِ طمع هئي. پر علي رضا کي ٻنهي مان هو جوان وڪيل پسند آيو، جو خزسندانيءَ ڪري بهتر ماڻهو ٻه هو ۽ سندس پيءُ پئسي وارو ٻه هو. اگرچه هن چاتو ٿي ته اجا عظمت ننڍير آهي، شادي ڪرڻ لاءِ ٽي-چار ويهه ٻيا ٻه گهرجنس، پر جڏهن هن خيال ڪيو ته زال ذات جي جواني گهڻو جتاءُ نٿي ڪري ۽ وجهه چڱو ٻه لڳو آهي، تڏهن اهڙي مائٽي ڪرڻ ۾ حرڪت ناهي. ماءُ سان ۽ زال سان ٻه صلاح ڪيائين. هن ٻه چاتو ته انهيءَ ڪم ڪرڻ ۾ عيب ڪونهي.

پر انهيءَ بندوبست ڪرڻ جو ٻيو ٻه هڪڙو سبب هو: علي رضا کي هڪڙي چڱي نوڪريءَ جو دلاسو مليوهو. اگرچه هو تمام خوش هو ۽ سندس ڪم ڪار چڱو پئي هليو ۽ خود مختاريءَ ڪري

www.e-otaq.blogspot.com

بيپرواھہ ٿيو ويٺو ھو، تڏھن بہ اصل ڪان وڏن وڏن صاحبلوڪن ڪي ڪنھن آبروءَ واري نوڪريءَ لاءِ پيو چوندو ھو: سو ھاڻ ھن ڪي بغداد ۾ انگريز سرڪار جي ريزيڊنٽ جي نائبيءَ جي جڳھہ ملي.

ھن ڪي پوليٽيڪل ڪاتي ۾ نوڪري ڪرڻ جي گھڻن ڏينھن ڪان خواھش ھئي، جو چاتائين ٿي تہ پنھنجي چالاڪي ۽ ايمانداريءَ ڪري پاڻ ڪي مشھور ڪري سگھندس. پڻ تن صاحبلوڪن ڪيس انھيءَ جاءِ تي وجڻ لاءِ صلاح ڏني ۽ اميد بہ ڏيکاريائونس تہ شايد ورھيہ-پڻ جي اندر ڪنھن پاسي نائب ڪانسل ٿي ويندين. سو ھن ڪي انھن مسلماني حڪومتن ڏسڻ جو بہ گھڻو شوق ھو.

ھي ڪيترين زبانن ۾ ھوشيار ھو، ۽ پاڻ مسلمان ۽ سڪر ماڻھو ھو ۽ بمبئيءَ جھڙي شھر ۾ بہ سندس نالو ھو، تنھن ڪري اھڙيءَ نوڪريءَ لاءِ ھن جھڙو لائق ماڻھو في الحال سرڪار ڪي ھٿ ڪونہ لڳو. وڏي ڳالھہ تہ ھن جي سفارش بہ گھڻي ٿي.

ھي انھيءَ پاسي وڃڻ لاءِ تيار ٿيو، ڏيءَ جھڙي شيءِ ڪي پرڏيھہ رلائڻ ھن ڪي مناسب نہ آيو. جيسين ھڪ ھنڌ ويٺو ھو، تيسين پرواھہ ڪانہ ھيس، پرھينئر ٿيو نوڪر پرائي وس، ڪڏھن ڪٿي ڪڏھن ڪٿي. ۽ ڏيءُ جو نيڪال بہ نيٺ ضروري ھو ۽ ھوءَ بہ ھاڻ اچي زال ٿي ھئي، تنھن ڪري ھن دل ۾ خيال ڪيو تہ پرڏيھہ ۾ وري ڪو اھڙو چڱو بندوبست ٿئي نہ ٿئي، ھاڻي جڏھن پاڻيھي ڪو وجھہ مليو آھي، تڏھن انھيءَجو فائدو وٺڻ گھرجي.

انھيءَ خيال سان ھن انھيءَ جوان وڪيل جي نالي وارو چوڻ قبول ڪيو. ھن جو نالو فضل علي ھو، ھو علي رضا جو واقف ھو ۽ وٽس ايندڙ ويندڙ ھو ۽ زينت بانوءَ جي مڪتب ۾ بہ ھڪ ٻہ پيرا سندس اچڻ ٿيو ھو، جتي ھن عظمت ڪي ڏٺو ھو.

www.e-otaq.blogspot.com

آخر سگھوئي شاديءَ جو بندوبست ٿيو. ٻيئي طرف دولتمند ۽ اشراف ماڻھو ھئا. تنھن ڪري ھنن جي شادي وڏي تجمل سان ٿي. نہ رڳو بمبئي شھرجا مسلمان ۽ ھندو ھنن جي مجلس ۾ آيا، پر وڏا وڏا صاحبلوڪ ۽ منڊمون بہ اچي گڏ ٿيون، جو ھنن سان ھنن جي سڃاڻپ ھئي.

اگرچہ علي رضاپنھنجي شادي زينت سان مختصر بندوبست سان ڪئي ھئي، پر تڏھن بہ ھينئر ھن کي لاچار ٿيو اھڙو وڏو بندوبست ڪرڻ؛ جو وڏي شھر ۾ ھو، پئسي وارو ھو ۽ وڏن وڏن ماڻھن سان رستو ھوس. جيتوڻيڪ شاديءَ جون اجايون رسمون اڳئين وانگي ھن ڪم نہ آنديون، جو ٻئي طرف سڌريل ماڻھو ھئا ۽ نئين زماني ۾ پيدا ٿيا ھئا.

ڏيءَ جو ڪم اُڪلائي ۽ سندن سک سنڀال جو پورو بندوبست ڪري، علي رضا سنبت ڪرڻ لڳو. ڏيءَ جي نسبت ھن کي ٻي بہ خاطري ھئي، عظمت جي ماءُ عزت بہ اصل بمبئيءَ جي ويٺل ھئي، تنھن جا مائٽ بہ اُتي ھئا ۽ عظمت کي ملڻ لاءِ علي رضاجي گھر ايندا ھئا. سي بہ ھن جا ويجھا مائٽ ٿيا، تنھن ڪري ھنن کي ھيڪلائيءَ جو گھڻو ڊپ ڪونہ ٿيو. جو ڇاتائون تہ پنھنجن مان بہ ڪي آھن، جي ھن وٽ پيا ايندا ويندا.

وڃڻ کان اڳي ھنن کي ھڪڙو وڏو ڪارخانو ڦٽائڻو پيو. علي رضا کي تہ آسان ٿيو، جو جن صاحبلوڪن کي پڙھائيندو ھو، تن کي چيائين تہ خدا جي مھربانيءَ سان ۽ اوھان جي مدد سان، مون کي ٻاھر آبروءَ جھڙي نوڪري ملي آھي، سو آءٌ اوڏي وڃان ٿو، اوھين پنھنجي لاءِ ڪو ٻيو بندوبست ڪريو. پر زينت بانوءَ کي تہ ھڪڙي وڏي

www.e-otaq.blogspot.com

ڪارخاني ۾ رولو وجهڻو ٿيو. اگرچه ڏک ٿي ٿين ته ههڙو بندوبست ڦٽي وڃي! پر فائدي جي اميدتي ائين ڪرڻ لاچار ٿاٿائون.

سو سيٺني ڇوڪرين جي مائٽن کي اطلاع ڏنائون، جنهن تي ٿهرايل ڏينهن سيٺي اچي گڏ ٿيا. انهن کي سچو احوال ٻڌايائون. هنن کي گهڻو ارمان ٿيو ته اهڙي اشراف ۽ ۽ پڙهيل زال کيئن هٿ لڳي، جا انهيءَ مٿل ڪارخاني کي هلائي،مٿان گهڻائي هنيائون، پر في الحال هٿ ڪانه لڳين، تنهن ڪري لاچار اهو اسڪول بند ڪيائون. سيٺ کو پنهنجي ٻار جو بندوبست پاڻ ڪرڻ لڳو.

جڏهن علي رضا جن جي رواني ٿيڻ جو ڏينهن آيو، تڏهن آگبوٽ تي چڙهڻ ڪان اڳي بندر تي ڪيترين ئي گاڏيون اچي گڏ ٿيون. ڪيترا مسلمان، هندو ۽ يورپين، جي هنن جا واقف هئا، سي هنن کي موڪلائڻ ۽ هنن کي اُپرائڻ لاءِ آيا. سڀ ڪنهن پئي افسوس ڪيو. سيٺي پئي هن جي تعريف ڪئي ۽ هنن کي آئندي جي بهتريءَ لاءِ دعائون پئي ڪيائون ۽ اهي اُميدون پئي رکيائون ته شل وري به موٽي هتي ايندا. گهڻا ته هنن سان آگبوٽ تائين به آيا. پوءِ سڀ موڪلائي هليا ويا ۽ آگبوٽ روانو ٿيو.

انهيءَ طرح جنهن بمبئيءَ شهر ۾ علي رضا پهرين هڪڙو بي نام بي نشان ماستر ٿي آيو هو، جنهن ۾ سندس زال زينت بانو ڪيترا ڏينهن دربدر ٿيو پئي رلي، جنهن ۾ هن قيد ڪاٽيو هو؛ تنهن ۾هي اهڙا مشهور ٿي ويا هئا، جو وڏا وڏا ماڻهو هنن جي تعريف مان ڍاوائي نٿي. اهو سڀ هنن جي سرجوشي ۽ محبت، علميت، ايمانداري اشرافت ۽ چڱي انتظام جو ڦل هو.

www.e-otaq.blogspot.com

درياه جو سفر چڱي آرام سان ڪاٽي، نيٺ علي رضا پنهنجي زال زينت بانو، پنهنجي ماءُ جان بيبي، پنهنجي ننڍي پٽ منصور علي ۽ پنهنجي دائي مريم سان اچي بغداد ۾ وارد ٿيو.
انهيءَ پٽ کي علي رضا چاڙهي واڙهي پاڻ سان ڪٽندو هو. پهرين دل ۾ آيو هوس تہ متان بغداد ۾ يا ٻئي پاسي هنن جي پڙهڻ جو بندوبست نہ ٿئي، تنهنڪري هن کي بمبئيءَ ۾ ڇڏي وڃجي، جتي سندس ماٽي جي ڀيڻ بہ هوندي ۽ ٻيا بہ سڄاڻپ وارا هوندا ۽ جتي هن جو پڙهڻ چڱيءَ طرح پيو هلندو ، پر ڏٺائين تہ اهڙي سفر ۾ زال کان سواءِ هڪڙو ٻيو سنگتي بہ مڙس ماڻهن مان ضروري آهي ۽ پٽ جو ساڻ هئڻ دل جي لاءِ وڏو ڏڍ آهي ۽ اوکي سوکي ڪم ۾ وڏي مدد آهي. رٿ ڪيائين تہ جيستائين ڪو ٻيو بهتر بندوبست ٿئي، تيستائين آءٌ پاڻ پيو پڙهائيندو سانس. انهيءَ طرح گهر جا ڀاتي اچي بغداد جا رهاڪو ٿيا.
علي رضا وڃي پنهنجي عهدي جي جاءِ تي قابو ٿيو. لکپڙهہ سڀ وٺي هٿ ڪيائين. رهيا کهيا ڪاغذ جيڪي هئا تن جو پڇي ڳاڇي نيڪال ڪيائين ۽ جيڪي ڪم ڪرڻا درپيش هئا، انهن جي پورائيءَ جو بندوبست ڪيائين. ٿورن ئي ڏينهن ۾ هن جي هوشياري، چالاڪي ۽ ايمانداري سندس بالا آفيسر کي معلوم ٿي، جنهن جو ساڻس گهڻو پيار پڄهي ويو. هن کي هن جا سفارش ناما بہ گهڻا پهتا هئا، سو هن کي خاطري ٿي تہ برابر هي هر طرح اهڙن ملڪي ڪمن جو لائق آهي.
ڌارينءَ حڪومت سان ٺاهہ- ٺوهہ رکڻ البت مشڪل ڪم آهي. هڪڙو ٻہ ڪم انگريز سرڪار ۽ سلطان جي سرڪار جي وچ ۾ هو، جنهن جو فيصلو ڪرڻو هو ۽ هن کان اڳي گهڻا مٿا هنيا هئائون،

www.e-otaq.blogspot.com

پر فائدي ۾ نبيرو نتي ٿيو. علي رضا، جنهن سلطان جي ڪامورن سان دوستيءَ جو رستو رکيو هو ۽ پيو وري پاڻ مسلمان ۽ قابل تجويز وارو ماڻهو هو، تنهن هنن سان سگهوئي اهڙو ناهه ڪيو، جنهنڪري ريزيڊنٽ صاحب نهايت خوش ٿيو ۽ هن جي تعريف مٿي سرڪار ۾ لکيائين، جو علي رضا جي نالي آفرين نامو آيو.

مطلب ته انهيءَ عهدي تي علي رضا کي هڪڙو ورهيه مس گذريو ته هن جو نالو پنهي طرفن ۾ مشهور ٿي ويو. هن جي اهڙي عجيب هلت هئي، جو هو هر دلعزيز ٿي ويو.

سگهوئي حڪم پهتو ته استنبول ۾ انگريز سرڪار جو جيڪو ڪانسل رهي ٿو، تنهن جي هيٺان نائب جي جاءِ تي علي رضا وڃي. پگهار به تمام چڱو ۽ درجو به وڏو هو، تنهنڪري علي رضا گهڻو خوش ٿيو.

اگرچه بغداد جي ريزيڊنٽ هن کي ڇڏڻ نٿي گهريو ۽ دفعي ته انهيءَ بدلي مهل رکڻ لاءِ به لکيو هئائين، پر جڏهن هن پاڻ کي لياقت ڪري اضافي جو حقدار ڪيو هو، تڏهن سرڪار هن جي هڪدم بدلي ڪئي؛ سو اوڏي وڃڻ لاءِ تيار ٿيو. هن کي انهيءَ پاسي وڃڻ ملڪن گهمڻ جو هوس اڳيئي گهڻو هو، جو خوشي هيس ته قومن- قومن جي ماڻهن سان واقفيت ٿئي ۽ زماني جو آزمودو به حاصل ٿئي، سو پاڻ گهڻو خوش ٿيو.

اهو هڪڙو سال،جو علي رضا بغداد ۾ رهيو، تنهن ڪري سندس پٽ منصور عليءَ جي تعليم ۾ گهٽي رنڊڪ ٿي. اگرچه پاڻ هن کي پيو پڙهائيندو هو، تڏهن به پوليٽيڪل ڪم ايترو گهڻو هو، جو هن کي پوريءَ طرح تعليم ڏيڻ لاءِ وقت ڪونه ٿي مليس، سو پئي خيال ڪيائين تنهن کي وري بمبئيءَ موڪليان، يا ولايت ڏي روانو

www.e-otaq.blogspot.com

ڪريان ته پلي پاءُ سان گڏ رهي، پڙهي، هيءُ محبوب علي ڪان رڳو ٻه اڍائي ورهيه ننڍو هو ۽ بمبئيءَ ۾ پڙهي پاءُ جهڙو هوشيار ٿيو هو.
ڪن دوستن به علي رضا کي اها صلاح ڏني ته ”جڏهن هڪڙو پٽ اڳيئي لنڊن ۾ اٿئي، تڏهن هن کي به ڏياري موڪل، ٻيئي گڏ رهندا، ڌارين ملڪ ۾ هڪ ٻئي جي سنگت به ٿيندين ۽ خرچ به هڪڙو ئي ٿيندو. گهڻو وڏندو ڪين، وڏي ڳالهه ته هن جي تعليم جو تمام چڱو بندوبست ٿيندو.“
اها صلاح علي رضا کي به پسند آئي، جڏهن خدا وسعت به ڏني هيس، تڏهن پنهنجي اولاد جي لاءِ حتي المقدور چڱو بندوبست ڪرڻ هن ضروري ڄاتو. تنهنڪري ٿوري ڪيائين ته سڀ گڏ بغداد مان روانا ٿيون؛ اسين وڃون استنبول ۽ منصور علي وڃي لنڊن.
هن پٽ جي نسبت ۾ علي رضا ارادو ڪيو ته ولايت ۾ طبابت جو علم سکي ۽ ڊاڪٽريءَ جو امتحان ڏئي ۽ نيٺ سول سرجن ٿئي. انهيءَ بابت جيڪا فهمايش هن ضروري ڄاتي، سا ڏيئي، هن، پٽ کي به روانو ڪيو ۽ پاڻ به روانو ٿيو.
پنهنجي اولاد جي نسبت ۾ علي رضا کي هاڻ هر طرح خاطري ٿي. هن ڏٺو ته خدا جي مهربانيءَ سان سڀ صالح ٿيا آهن ۽ پنهنجي منهن ڪم کي لڳي ويا آهن ۽ وڏو انتظار مائٽ کي ڌيءُ جو ٿيندو اهي، سو به ڪونه هوس. جيڪي ڪانئس پڇي سگهيو هو، سو انهن جي بهتري لاءِ ڪيو هئائين، باقي سڀ ننگ ڪٽي الله تي رکيائين.
ٻيو ڪو ٻار به اڃا ڪونه ٿيو هون، تنهنڪري گهر ۾ وري به اهي ساڳيا ڀاتي وڃي بچيا، جيڪي سندس شاديءَ جي پهرئين ڏينهن هئا: يعني علي رضا، سندس زال زينت بانو، سندس ماءُ جان بيبي ۽ سندس دائي مريم.

www.e-otaq.blogspot.com

جان بيبي ۽ مريم اڇي پوڙهيون ٿيون هيون، پر علي رضاجي لاءِ هي غنيمت هيون. انهن جي هوندي هن جي گهر جي وڏي آبادي هئي، هو هن جي لاءِ وڏي مدد هونديون هيون.

اگرچہ پريندي بمبئيءَ ۾ صلاح آئي هيس تہ انهن مان هڪڙي يا ٻنهي کي پنهنجي ڏيءَ وٽ ڪٽي ڇڏي، پر پوءِ هن خيال ڪري ڏٺو تہ اهي سوڪڙيون بابي مرحوم جون نشانيون آهن، سي ڀلي منهنجي سر سان هجن تہ چڱو، جو انهن جي سنڀال جو حق منهنجي ئي سر تي آهي.

انهن مٿين ڳالهين سان علي رضا اڇي استنبول ۾ پهتو.

www.e-otaq.blogspot.com

باب سورهون
سلطان وٽ

استنبول يا اسلامبول، جنهن کي قسطنطنيہ بہ چوندا آهن، سو وڏن شهرن مان هڪڙو آهي. اهو روم يا ترڪستان جي سلطان جو تختگاهہ آهي ۽ مسلمانن جي وڏي بادشاهت جي گاديءَ جو هنڌ آهي. اهو هڪڙو قديم شهر آهي ۽ گهڻين ڳالهين ڪري دنيا ۾ مشهور آهي.

انهيءَ شهر ڏسڻ جي خواهش علي رضا کي گهڻن ڏينهن کان هئي. تنهن جو هڪڙو تہ سبب هيءُ هو، جو اهو تمام سهڻو ۽ بڻدل شهر مشهور آهي، ٻيو تہ مسلمانن جي گادي ۽ اسلامي دين ۽ علم جي خاص جاءِ آهي، ٽيون تہ اهو علي رضا جي پيءُ ۽ ڏاڏي جو اصلوڪو وطن هو، ڇالاءِ جو علي رضا جو ڏاڏو پاڻ ترڪ هو ۽ سرحدي پرڳڻي جو رئيس هوندو هو، جو پوءِ زماني جي گردش ڪري اچي نيٺ سنڌ ۾ نڪتو هو ۽ اتي رهي وڃڻ ڪري پنهنجي اصلوڪن مائٽن سان واسطو ٽٽي ويو هوس، (جيئن مٿي ٽئين باب ۾ ذڪر ڪيل آهي) علي رضا ڀانئيو تہ جڏهن خدا وسعت ڏني آهي ۽ وجهہ ڏنو آهي، تڏهن ابي ڏاڏي جي جمڻ جي جاءِ ڏسان، اگرچہ ڀڪ هيس تہ سندس پيءُ سسانگي سان سنڌ ۾ ويهي ويو ۽ پوئيوارن سان واسطو ڪونہ رکيائين، تنهن ڪري سندس عزيزن کي هٿ ڪرڻ مشڪل ٿيندو، تڏهن بہ رڳو اصلوڪن وطن ڏسڻ جي هن کي سُڀائي سڪ هئي ۽ اتي جي رڳي هوا ماڻہ هن کي لذت اچڻ جي اميد هئي.

www.e-otaq.blogspot.com

استنبول ۾ انگريز سرڪار جي طرفان هڪڙو وڏو ڪانسل رهي ٿو، انهيءَ جي نائبيءَ تي علي رضا بغداد مان بدلي تي آيو هو. هو پنهنجي عهدي جي چارج وٺي دخلڪار ٿيو.

پوليٽيڪل ڪم هاڻ هن کي نئون ڪين هو. ٻارهن مهينا بغداد ۾ ٻه ڪيو هئائين. اگرچ هتي انهيءَ هند کان گهٽو ڪم هو، تڏهن به علي رضا کو ڪم کان ڊڄڻ وارو نہ هو. اهڙيءَ چالاڪيءَ ۽ ايمانداريءَ سان ڪم ڪيائين جو ٿورن ئي ڏينهن ۾ ڪانسل صاحب منجهانئس خوش ٿيو. ٻيو وري هن جا آفرين ناما ۽ هن جي وڏ ماڻهپ ۽ هوشياريءَ جا ڪاغذ جي ڏٺائين، تن هيڪاري هن جي دل تي چڱو اثر پيدا ڪيو. سو هن کي زبردست ڪين ڄاڻندو هو ۽ تمام گهڻي عزت ڏيندو هوس.

هن کي پهريائين ترڪي ٻولي نہ ڄاڻڻ ڪري البت ٿوري مشڪلات ٿي، پر ڇهن مهينن جي اندر هن شوق رکي،اها ٻولي سکي. فارسي ۽ عربيءَ ۾ هوشيار هو ۽ ترڪي هن جي وڏن جي زبان به هئي، تنهنڪري انهيءَ جي سکڻ ۾ هن کي گهڻ آساني ٿي. تيستائين هن کي ڪم ۾ ڪا حرڪت نہ ٿي. آفس جو ڪم گهڻو ڪري انگريزيءَ ۾ هلندڙ هو ۽ سلطان جي سرڪار سان جيڪو ڪم ڪار ٿيندو هو، تنهن جو اُڪلاءُ هو فارسي زبان ۾ ڪندو هو.

اهو ڪم اهڙي ڊول جو هو، جنهن ڪري سگهوئي هن کي سلطان جي اميرن ۽ ٻين عهديدارن سان آمد رفت ۽ گفتو ڪرڻي پئي ۽ ڪڏهن ڪڏهن تہ خود سلطان جي دربار ۾ به اچڻو پيو . انهيءَ ڪري هي پنهنجي ڦڙتائي ۽ هوشياري ڏيکاري مشهور ٿي ويو.

انهيءَ عهدي تي علي رضا ڪل ٻہ ورهيہ رهيو. پر انهن ٻن ورهين ۾ جهڙو انگريز سرڪار کان، تهڙو ترڪي سرڪار کان هن کي آفرين

ناما ۽ انعام مليا. انهيءَ عرصي ۾ زينت بانو ٻه پنهنجي سر محنت ڪرڻ ۾ ڪين گهٽايو. مڙس کي ترڪي پڙهندو ڏسي، ڪيس ٻه شوق ٿيو. سا ٻه هاڻي ترڪي ٻولي ڳالهائڻ توڙي لکڻ پڙهڻ سکي ۽ جن وڏن ماڻهن سان اتي رهڻ ڪري هي واقف ٿي ويا هئا،تن سان اٿڻ ويهڻ لڳا.

هتي جي زالن کي ايتري علميت نه هئي، جيتري زينت بانوءَ کي هئي، پاڻ هن ۾ ٻين مسلماني ٻولين سان گڏ انگريزي ٻولي چاڻڻ جو ڳڻ وڏيڪ هو، تنهن ڪري سڀ زالون زينت بانوءَ کي هڪڙي وڏي هوشيار ۽ علامه ڪري ليکينديون هيون. انهيءَ جو وجهه ڏسي زينت بانوءَ پاڻ کي مشهور ڪرڻ ۽ هنن کي فائدي پهچائڻ جي ڪوشش ڪئي.

پهرين ارادو هوس ته جيئن بمبئيءَ ۾ ڪيو هئائين، تيئن هتي ٻه هڪڙو زنانو مڪتب جاري ڪري، پر انهيءَ لاءِ هن کي ٻه اعتراض هئا: هڪڙو ته هتي ماڻهو (خاص زالون) انگريزي ٻوليءَ سان ٿوري گهڻي نفرت ڪندڙ هئا ۽ انهيءَ ڪري ڪنهن کي سکڻ جي خواهش نه هوندي هئي. ٻيو ته هتي هي امير ماڻهو ليکيل هئا ۽ اميراڻي اُٺ ويهه ڪندا هئا، تنهنڪري چاتائون ته اهڙي بندوبست ڪري اسين وچي عام مُلن ۽ آخوندن سان مٿ پونداسين ۽ ائين ٻه چوڻ ۾ ايندو ته انهيءَ رستي پئسي اماڻڻ جي رٿ ڪئي اٿن.

تنهن ڪري هنن وچون ٻي رٿ ڪئي. زينت بانوءَ هڪڙي پردي واري مجلس مقرر ڪئي، جتي هفتي ۾ هڪڙو ٻيرو جمعي جي ڏينهن شام جو سڀ بيبيون، جي هن سان واقف هيون ۽ ٻيون ٻه جن جي خواهش ٿيندي هئي، سي اچي گڏ ٿينديون هيون. انهيءَ زنانيءَ مجلس ۾ زينت بانو اتي ڪنهن خاص مضمون تي گفتگو ڪندي

هئي. ڪلاڪ ۾ اتي گذاري، پاڻ ۾ صحبت ڪري، وري هليون ويندڀون هيون، ۽ وري اتين ڏينهن گڏ ٿينديون هيون.
اهي اميرن جون زالون ۽ ڌيئون هيون، تنهن ڪري هنن جو اچڻ وڃڻ پردي وارين گاڏين ۾ ٿيندو هو ۽ اها جاءِ به انهيءَ ڪم لاءِ هن سرڪاري طرح هٿ ڪئي هئي، جنهن جي چوڌاري هڪ عجيب باغ هو، جنهن ۾ شام جو مجلس جي ڪم لهڻ کان اڳي يا پوءِ هنن کي گهمڻو ڦرڻو ۽ کلڻو ڳالهائڻو ٿيندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ته پاڻ ۾ مناسب ۽ شائستيون رانديون ڪنديون هيون؛ ڪڏهن ڪڏهن ته اتي چاءِ يا هلڪي کاڌي جو بندوبست ٿيندو هو.
مطلب ته اهو ڪلاڪ ٻه جيڪو ايندڀون هيون، سو هنن جو خوشيءَ ۾ گذرندو هو. سيڪا بيبي پنهنجي گهر ۾ خوش گذاريندي هئي، جهڙو هتي پين سهيلين جي سنگت ۾؛ تنهنڪري هو سڀ سڄو ئي هفتو انهيءَ ڏينهن جي لاءِ منتظر رهنديون هيون. اها خبر هين ته انهيءَ بندوبست ڪرڻ واري زينت بانو آهي ۽ وري هن کي مسافر ۽ ڌارئين ملڪ جو ٿي ڄاتائون، تنهن ڪري هن کي پاڻ زياده عزت ڏينديون هيون.
انهيءَ انتظام مان رڳو اهو فائدو نه نڪتو ته پردي وارين اشراف زالن کي مناسب طرح صحبت ڪرڻ، خوش گذارڻ ۽ دل وندرائڻ جو چڱو وجهه مليو، پر هنن جو ديني ۽ دنيوي سڌارو به ٿيڻ لڳو. ڇالاءِ جو زينت بانو انهيءَ ڪم لاءِ چونڊي مختصر طرح جدا جدا مضمونن جي يادداشت پاڻ وٽ رکي پوءِ هڪڙي هڪڙي مضمون تي واري واري سان گفتگو ڪندي هئي. هن کي انهيءَ ڪم لاءِ اڳيئي تيار ٿيڻو پوندو هو، تنهن ڪري پنهنجي منهن فارسي، هندستاني ۽ انگريزي ۽ ترڪي ڪتاب اٿلائي پٿلائي ضروري ڳالهيون ڪاغذ

www.e-otaq.blogspot.com

تي اٽڪائي ايندي هئي ۽ اهي مضمون خاص ڪن ديني ڳالهين ۽ زنانن اخلاقن ۽ نيڪي جي ڪمن بابت هوندا هئا ۽ اڪثر حجت ۽ دليلن لاءِ هن کي قرآن جون آيتون ۽ حديثون شاهديءَ ۾ آڻڻيون پونديون هيون. ۽ انهن جي سمجهاڻي ڏيڻي پوندي هئي.

انهيءَ رستي مسلماني دين ۾ جيڪي ڀرم ۽ وسوسا ۽ ڀيون اعتراض جهڙيون ڳالهيون ماڻهن جي اڻ سمجهائي ۽ عالمن جي فضوليءَ ڪان پئجي ويون هيون، تڳن سيني جيبرخلاف هن کي ثابتيءَ ڏيڻ جو چڱو وجهه مليو. تنهنڪري چئبو ته انهيءَ مجلس مان زالن لاءِ دين جو سڌارو، علم جو سڌارو، عقل جو سڌارو انهيءَ سان گڏ جسم جو سڌارو ۽ دل ۽ دماغ جو سڌارو ٿيو؛ تنهنڪري اهي سڀ زينت بانوءَ جون شڪرگذار ٿيون.

زينت بانو ٿورو ٿورو ڪري ڀين به ٽن چئن بيبين کي اهڙي قسم جي گفتگو ڪرڻ لاءِ پنهنجو شاگرد ڪيو، جو هو به ڪڏهن ڪڏهن گفتگو ڪنديون هيون. پوءِ ته گهڻن ئي کي انهيءَ جو اچي شوق ٿيو ۽ هيٺرن جي وچ ۾ اچي گفتگو ۽ چڱي مضمون ۽ چڱي حجت آڻ لاءِ اڳيئي علم جو تحصيل ڪرڻ ۽ ڪتاب مطالع ڪرڻ جو هوس جاڳيو هو؛ نتهنڪري اها ڳالهه شهر ۾ مشهور ٿي ويئي ته علي رضا جي بيبيءَ جي آئي استنبول جي زناني عالم ۾ هر طرح جو سڌارو ٿيو آهي ۽ جتي ڪٿي مڙسن خواه زالن ۾ ڪا اهڙي ڳالهه نڪرندي هئي، ته فلاڻي بيبي به انهيءَ زناني مجلس جي شريڪ آهي ته سيڪو چوندو هو ته "تڏهن ڀلا چونه اها پڙهيل ۽ نيڪ ۽ لائق زال هوندي".

اها مشهوري سلطان جي ڪنن ڀيئي، جنهن هڪڙو چڱو انعام علي رضا جي بيبيءَ لاءِ ڏياري موڪليو. انهيءَ کي هي فخر سمجهندا

www.e-otaq.blogspot.com

هئا، جو انهيءَ ڪري زينت بانو گويا اسنبول جي اميرن جي بيبين
ڪان درجي ۾ واڌو ليکجي ويئي.
ڪي اهڙي مشهوريءَ ڪري ۽ ڪي سلطان ۽ سندس اميرن جي لالچائڻ تي، علي رضا جي خواهش ٿي ته نائب ڪانسل جي نوڪري ڇڏي ڏيان ۽ سلطان وٽ اميريءَ جي جاءِ قبول ڪريان پر اوچتو استعيفا ڏيڻ هن کي به مناسب نظر نه آئي، تنهنڪري اهڙو بندوبست ڪيائين، جو سلطان جي طرفان انگريزي ڪانسل کي منٿ ڪرڻ ۾ آئي ته جڏهن علي رضا مسلمان ۽ آبروءَ وارو ۽ پڙهيل ماڻهو آهي ۽ انگريز سرڪار جي حڪومت ۾ عمر آندي اٿس، تڏهن هن کي موڪل ڏجي ته سلطان وٽ اميريءَ جو عهدو قبول ڪري، جو انهيءَ ڪري انهيءَ حڪومت کي به فائدو ٿيندو ۽ انگريزي سرڪار سان به دوستي پڪي ۽ قائم ٿيندي.
علي رضا ته اڳيئي انگريز سرڪار وٽ برک هو، تنهنڪري هن کي انهيءَ ڪم جو هر طرح لائق ڄاڻائون؛ سو لکپڙهه سان انگريز سرڪار جي معرفت علي رضا اچي سلطان وٽ ٿيو. انهيءَ تجويز مان علي رضا کي هڪڙي ٻئي فائدي جي به اميد هئي، ڇالاءِ جو ڄاتائين ٿي ته اڪثر خود مختار بادشاهه جڏهن ڪاوڙبو آهي، تڏهن گهڙيءَ ۾ امير کي لاهي آڏي فقير ڪندو آهي ۽ جڏهن راضي ٿيندو آهي، تنهن گهڙيءَ ۾ فقير کي چاڙهي نيئي امير ڪندو آهي؛ سو متان ٻين اميرن جي حسد ڪري يا ٻيءَ طرح مون سان به اوچتو اها جُٽ ٿئي، تنهنڪري جي منهنجي مقرري انگريز سرڪار جي معرفت ۽ ان جي هٿان ٿيندي ته وري به وڏو بچاءُ ٿيندو ۽ اهڙو آسانيءِ سان مون کي ستائي نه سگهندا.

انهيءَ طرح پنهنجو پڪو بندوبست ڪري، علي رضا سلطان وٽ حاضر ٿيو ۽ سندس مقربن مان هڪڙو ٿيو. اڪثر اندرين يا ٻاهرين ملڪي ڪمن ۾ هن جي صلاح مصلحت پڇڻ ۾ ايندي هئي، خاص ڳالهه جيڪا انگريز سرڪار سان واسطو رکندڙ هئي،تنهن ۾ ٻه هن جي صلاح ضرور پڇڻ ۾ ايندي هئي.

اگرچه هيءُ ڏاڍو هو ۽ انگريز سرڪار جي ملڪ جو هو، ته ٻه سلطان کي هن جي نمڪ حلاليءَ ۾ ايتري اميد هئي ته هي مسلمان آهي، ديندار آهي، نيڪ آهي، پڙهيل آهي، آزمودگار آهي ۽ ٻنهي حڪومتن جو چڱيءَ طرح واقفڪار آهي؛ تنهن سان جو آءُ هيتري مهرباني ڪريان ٿو ۽ هيتري عزت ڏيانس ٿو، سو نمڪ حراميءَ ڪري ڪا خراب صلاح نه ڏيندو، پاڻ فائدي جهڙي مصلحت ڏسيندو. حقيقت ڪري هو ڪندو ٻه ائين هو. ڪيترن ئي ڪمن ۾ اهڙيءَ طرح جي پورائي ڪئي هئائين. مطلب ڳالهه جو ته علي رضا ۽ سندس بيبيءَ جو درجو سلطان وٽ وڌندو ويو ۽ هنن جي عزت زياده ٿيندي ويئي.

هڪڙي ڀيري ڪو چڱو اتفاق ٿيو، جنهنڪري علي رضا وڃي اوج کي پهتو. هڪڙي ڏينهن صبح جو سوير سلطان پنهنجي وڏي حرمخاني ۾ نماز پڙهي اچي ويٺو هو ته هڪڙي ٻانهيءَ هڪڙو بند ٿيل ڪاغذ آڻي ڏنس. چيائين ته ”محلات جي پاسي ۾ ٻاهر پيو هو. “متانس اکر لکيل ڪونه هو، جي ڪو هو، ته ٻه رات جي وقت گهم ۾ جو ٻاهر پيو هو يا لتڙ ۾ آيو هو، سو اکر ڌهي ويا هئا. ٻانهيءَ لنگهندي پٽ تان کنيو هو، پانيائين ته متان ڪنهن سرڪاري ڪم بابت هجي، يا سلطان جي ڪيسي مان ڪريو هجي، سو ڪڍي آڻي ڏنائينس.

www.e-otaq.blogspot.com

سلطان ڪولي ڏنو ته منجهس هن طرح لکيل هو: يارو! سيني ڪي خوشخبري هجي. پنج ات چٽا ڀيا به اسان سان شامل ٿيا آهن. باروت جو به اوهان اڳيئي ٿورو گهڻو انداز پهچايو هوندو. ٻيو اسان موڪليو آهي، سو قابو رکجو. اوهان جي اطلاع اچڻ تي ٻيو به پيا موڪليندا سين، جيسين ڪه انهيءَ ۾ حلات ڪي سندس ڀاتين سوڌو اڏائي وجي آسمان تائين پهچائيندا سين. ايندڙ جمعي ڏينهن ضرور اسان سان ملجو، جو اڳتي لاءِ ڪا ٻي وڏيڪ صلاح ڪرڻي آهي. خدا حافظ.

اهو خط گونگو لکيل هو. نڪا مٿان عبارت هيس، نڪا هيٺان ڪا صحيح هيس: جنهن مان خبر پوي ته ڪنهن، ڪنهن ڏي لکيو. سلطان ته خط پڙهي ڪٽي ڪيسي ۾ وڌو: پوءِ ويٺو ڳڻتي ڪرڻ ته هن جو مطلب ڇا هوندو، ۽ اهڙو ڪاغذ خود منهنجي گهر جي اندر ڪيئن آيو هوندو! ڇاتائين ته يا ڪنهن جو بيخبريءَ ڪان ڪري پيو آهي، يا ته ڪنهن ڄاڻي واڻي منهنجي نظر تي آڻڻ لاءِ اتي ڦٽو ڪرايو آهي. باروت ۽ محلات جي اشارن مان هن ڪي دل جو خطرو به جاڳيو ته متان ڪن دشمنن ڪو منصوبو ڪيو هجي!

هي ڪُجھ تائين فڪر ۾ رهيو، پاڻ ظاهر ڪرڻ به مناسب نه ڄاتائين. ۽ جلد سماءُ وٺڻ يا بندوبست ڪرڻ به ضرور سمجهيائين: تنهن ڪري پهريائين ته پاڻ حرمسراءِ جي اندر سيني حرمخانن ۾ گهمڻ ويو ۽ هيڏي هوڏي جون جايون گهمي ڏٺائين، ته متان ڪا اهڙي خرابي جهڙي شئي لڪي پيئي هجي.

اندر جي ماڻهن کي پاڻ حيرت ورتو، ته اڄ سلطان ڪيئن ڪند ڪند ڪري ٿو حويلي گهمي! پر سلطان ظاهر ڪيو ته محلاتن جي عمارتن ۾ ڦير گهير ۽ پڇ ڳهڙ ڪرائڻي اٿم، تنهن ڪري گهمي ٿو

ڏسان. سو اهو ڏينهن ته سچوئي هن کي انهيءَ ڪم ۾ گذريو، پر ڪوبه پتو نه پيس. شام جو مناسب ڄاتائين ته علي رضا بيگ سان انهيءَ باتب صلاح ڪريان، جو هن جي چالاڪيءَ ۽ ايمانداريءَ تي گهڻو ڀروسو هوس.

علي رضا به خط ڏسي گهڻو ڊنو. پڪ ٿيس ته ڪا خرابي درپيش آهي، پر لفظن مان معلوم ڪيائين ته اها خرابي جي هوندي، ته گهڻن ڏينهن کان پوءِ ٿيڻي آهي، هڪڙي ٻن ڏينهن ۾ ڪين ايندي. تنهن ڪري مخفي طرح جاچ ڪرڻ جو وقت پيو آهي، هن پاڻ سلطان کي صلاح ڏني ته اها ڳالهه ظاهر نه ڪجي، متان ڪنهن درٻار جي امير جو انهيءَ ۾ هٿ به هجي.

علي رضا دل ۾ ڄاتو ته اهڙو ڪاغذ، جو حرمخاني جي اندر لڌو آهي، سو ضرور ڪنهن زال ماڻهوءَ جو به انهيءَ ۾ هٿ آهي. انهيءَ جاسوسپ لاءِ پاڻ ته مڙس ماڻهو ٿي جاچ ڪري سگهي، تنهن ڪري سلطان کي عرضُ ڪيائين ته ” سائين! اجازت ملي ته منهنجي ٻيبي ڪي ڏينهن حرمسراءِ ۾ اچي رهي ۽ مخفي جاچ ڪري، ۽ آءٌ ٻاهر جاچ ڪندس؛ اميد آهي ته ڪو پتو ڪڍي ڏينداسين؛ ته پوءِ وري ڪا ٻي صلاح ڪنداسين.“

ٻئي ڏينهن سوير زينت بانو اچي اندر ٿي، ۽ سندس لاءِ سلطان تاڪيد ڪري ڇڏيو، ته اسان انهيءَ ٻيبيءَ کي اندر رهڻ ۽ حرمن سان محبت ڪرڻ لاءِ گهرايو آهي، تنهن جي چڱيءَ طرح سنڀال رهي ۽ هن کي پوري عزت ۽ آبرو ملي.“

زينت بانوءَ کي مڙس سمجهائي ڇڏيو هو ته اندر وڃي سڀني زالن سان ، جهڙو سلطان جي ٻيبين سان تهڙو ٻين خدمتگارن حد کان وڌيڪ

ميلاپ ۽ گهرائي رکج جنهن ڪري انهن سان ڳالهين ڪندي ڪا ٻاهر نڪري پوي ته چڱو.
زينت بانوءَ ڏاڍي استادي ڪئي: سلطان جي سيني حرمن وٽ ويئي، انهن سان ڏاڍو ميلاپ رکيائين. هن جي تعريف اندر به پهتي هئي، ۽ خبر هين ته عزت واري امير جي زال آهي ۽ ڏاڍي هوشيار آهي، تنهن ڪري هنن پاڻ هن سان صحبت ڪرڻ جي گهڻي خواهش ڪئي.
اٺن نون ڏينهن جي گهرائي ۽ جاچ مان هن نيٺ پڪو پتو هٿ ڪيو. سلطان کي ٻن حرمن مان پٽ هئا، وڏو پٽ ڏاڏيءَ پوٽيءَ مان ۽ ننڍو پٽ ڪرد قوم جي هڪڙيءَ زال مان. ڪرد ماڻهو ايران جي سرحد تي هڪڙي جابلو پرڳڻي، ڪردستان جا رهاڪو آهن. هو گهڻو ڪري جهنگلي ماڻهو آهن ۽ ڦرمار تي به گذران ڪندا آهن. انهن ترڪستان جي سرحد تي لُٽ جي لاءِ ڪاهه ڪئي هئي. اڳيان ترڪي لشڪر سامهون ٿين، تن هنن کي پٺڀرائي ڪڍيو، ڪن کي ماري وڌائون ۽ ڪن کي قيد ڪيائون.
قيدين ۾ ٻه ٽي زالون به هيون، جي مڙسن سان گڏ ڏاڍيءَ بهادريءَ سان وڙهيون هيون. انهن کي سلطان وٽ آندائون. انهن مان هڪڙي تمام جوان ۽ حسين ۽ همت پري هئي ۽ پرٽيل به نه هئي. انهيءَ جو نالو فتنه خانم هو. اُها سلطان کي پسند آئي. زال جي مرضيءَ پٺيان سلطان انهيءَ سان نڪاح ڪيو ۽ هن کي حرمسراءِ ۾ آندائين.
هن سان ايتري دل ٿي ويس، جو ڪي ڏينهن ته ٻيا حرم ئي وسري ويس: انهيءَ مان هڪڙو پٽ به ڄائس.هن کي هتي رهندي ست اٺ ورهيه گذري ويا هئا ۽ هن جي معرفت سندس خدمت لاءِ سندس قوم جون ٻه ٽي زالون به اچي رهيون، ۽ ٻه ٽي نوڪر به سلطان وٽ پگهاردار ٿيا.

www.e-otaq.blogspot.com

زينت بانوءَ کي اندر پنهنجي جاچ مان معلوم ٿيو ته هن زال جي سلطان جي وڏي گهر يعني ڏاڏي پوٽيءَ زال سان گهڻي اڻبڻت هئي، جو هڪ ٻئي جو گهڻو شڪوو ڪندو ٻڌو هئائين.
هيءَ به ڳالهه معلوم ٿيس ته هڪڙي ڪرد زال بيبي فتنه خانم ڪان ظاهر ڪري رُسي، اچي سلطان جي وڏي گهرواريءَ محلات ۾ رهي هئي. اُها پهرين ڏينهن ۾ اصل فتنه خانم ڏي ڪين ويندي هئي. پر پوءِ اڪثر پئي ويندي هئي، مگر رهندي انهيءَ محلات جي هڪڙي پاسي واري ڪوٺيءَ ۾ هئي. ۽ سلطان جي وڏي بيبي به هن کي پنهنجي پهاج جو ماٺهو ڄاڻي، هن سان مهرباني ڪندي هئي. انهن مٿين ٻنهي ڳالهين تي زينت بانوءَ گهڻو ويچار هلايو، ۽ پنهنجيءَ پر ۾ باريڪ جاچ ڪرڻ لڳي جنهن جاءِ ۾ اها ڪرد ٻانهي رُسي اچي رهي هگئي. اتي ٿورن ڏينهن تائين رهڻ جي لاءِ زينت بانوءَ ارادو ڪيو. ظاهري عذر ڪيائين ته "اها گوشائتي جاءِ آهي ۽ هوادار آهي، اتي آءٌ به پيئي رهنديس." اگرچه پهرئين ڏينهن انهيءَ ٻانهي کي زينت بانوءَ جو اتي رهڻ ڳرو لڳو، پر زينت بانو ته ڏاڍي خوشطبع ۽ ميلاپڻ هئي، تنهن هن کي پنهنجي سنگت ۾ خوش ڪري ڇڏيو.

باب سترهون

منصوبو

www.e-otaq.blogspot.com

زينت بانو جنهن ڏينهن انهيءَ جاءِ ۾ آئي، انهي ڏينهن ڪچيءَ سومهڻيءَ جو پاڻ وچي پنهنجي هنڌ تي ليٽي. ننڊ جي خمار ۾ هئي، ته ڏسي ته هڪڙي زال ٻاهران آئي ۽ هن ڪردن ٻانهيءَ سان آهستون ڳالهيون ڪري، پاسي واري ڪوٺي، جنهن کي ڏينهن جو ڪلف آيل هو، سا کولي اندر ويئي، وري ٿوريءَ ويرم کان پوءِ نڪري آئي ۽ وري ٻه هن سان سس ڦس ڪري هلي ويئي.

زينت بانوءَ ڀانيو ته ڪا حرمسراءِ جي ٻانهي آهي، جا اتي ايندڙ آهي، پر ساري حلت ڏسي، هن کي البت شڪ پيو، صبح جو اٿي جاچ ڪيائين: معلوم ٿيس ته انهيءَ پاسي واري ڪوٺيءَ مان هيٺ محلات جي تهخاني ڏي وڃن جو رستگو آهي. انهن ملڪن ڏي گهرن جي هيٺان تهخانن جوڙڻ جو دستور آهي، جتي سياري جي موسم ۾ رهڻو ٿيندو آهي. اها ڪردڻ ٻانهيءَ واري ڪوٺي ٻه سياري ۾ ڪلندي هئي ۽ ڪم ايندي هئي، نه ته بند تي پيئي هوندي هئي.

انهيءَ هنڌ جي هيٺان تهخاني هئڻ جي ڳالهه ٻڌڻ شرط زينت بانوءَ کي زياده شڪ پيو. انهيءَ سان راتوڪي زال جي اچڻ جو ڪوبه ذڪر نه ڇوريائين. مگرهن کي گهنٽري ٻڌي چيائين ته ”مائي، مون ڪڏهن سلطان جو تهخانو ڪونه ڏٺو آهي، پلائي ڪري مون کي ڏيکاريندينءَ؟“ هن غذر وراڻيو ته ”بيبي! هنن ڏينهن ۾ اندر گرمي ۽ اونداهي هوندي، متان ڪا بلا پٽون نه هجي.“ ۽ ٻيون ڪي اهڙيون نڪائڻ جون ڳالهيون ڪيائين؛ پر زينت بانوءَ پنهنجو گهڻو شوق ڏيکاريو ۽ چيائين ته ” پلا، آءٌ سلطان جي وڏي بيبيءَ کي عرض تي ڪريان ته مون کي تهخانو گهمائي ڏيکارڻ لاءِ حڪم ڪري؟“

اتي هن ٻانهيءَ ڏٺو ته هيءَ معتبر زال آهي، ائين سوچي، هلي ڪوٺيءَ جو در پٽيائين. ڪوٺيءَ مان وري هيٺ ڏاڪڻ هلي، سا اچي هيٺ

www.e-otaq.blogspot.com

تهخاني ۾ بيٺي. اندر انڌارو برابر هو، ليڪن معلوم ٿي سگهيو ٿي ته وڏي ڪشادي جاءِ آهي، جا خود محلات جي هيٺان کوٽي وئي آهي. هڪڙي پاسي کان اٽڪل ويهارو کن ڪاٺ جا پيپ بند پيل هئا ۽ ايرندي پاسي کان وري تازو کوٽيل سوڙهو رستو موريءَ وانگي ٻاهر نڪتل ڏٺو ٿي، جتان ٿوري روشنائي به پئي آئي.

زينت بانوءَ کي شڪ پيو ته گمنام خط ۾ باروت جو ذڪر هو، سو متان اهي پيپ يا باروت جا آهن. ويجهو چڪاس ڪرڻ مان معلوم ٿيس ته باروت ٿورو گهڻو هاريل به پيو هو، جو انڌاريءَ ۾ چٽو نٿي ڏٺو. هن کي پنهنجي جان جو به اچي خوف ٿيو، سو سگهوئي وري پٺتي موٽي.

ٻاهر اچي انهيءَ زال کي چيائين ته "مائي، مون ٻانيو ته بادشاهن جي تهخانن ۾ ڏاڍو ڪو اسباب پيو هوندو، پر هتي ته گهڻو ڪچرو پيو هو!" ۽ پڇيائينس ته "اهي پيپ ڇا جا هئا؟" هن چيو ته "خبر ناهي ڇاجا آهن، مون به تو وانگر ڏٺا، شايد ڪو بادشاهي سامان هوندو، جو وجهي ڇڏيو اٿن، وري جڏهن ڪم پوندن، تڏهن ڪيندا!"

خير، زينت بانوءَ ته ڳالهه نٽائي ڇڏي، نڪي پڇيائين ته اندرين ڪوٺيل موري ڇاجي هئي ڪيئن ٿي، انهيءَ لاءِ ته متان ڪو شڪ پويس. هڪڙو ٻه ڏينهن پيو به رهي نڪري آئي.

پڪ ٿيس ته جنهن ڳالهه جي پٺيان هيس، تنهن جو پتو پيم ۽ اها شيءِ به لڌيم، مگر هيٺين ڳالهه جي اجا صفائي ڪانه ٿي ته اها زال رات جو ڪير آئي هئي، جا انهيءَ ڪوٺيءَ ۾ ويئي ۽ اهي باروت جا پيپ اندر محلات جي پيٽ ۾ ڪيئن آيا ۽ ڪهڙن ڪهڙن ماڻهن جو اندر يا ٻاهر واسطو آهي، اهو خط جو لڌو، سو ڪنهن جو هو ۽ ڪيئن اتي آيو.

هن جيڪو پتو هٿ ڪيو هو، سو اچي مڙس کي ٻڌايائين علي رضا ڏاڍو خوش ٿيو. سلطان سان خلوت ڪيائين، هن کي سڄو حال ڏنائين ۽ چيائين ته ”منهنجي بيبيءَ ايترو حال معلوم ڪيو آهي، باقي ٻاهر جو ڪم، سو مون تي آهي، پاڻيهي آءٌ ڪندس.“

سلطان کي عرض ڪيائين ته ”قبلا! خدا جي مهربانيءَ سان هيتري ڳالهه معلوم ٿي ته انهيءَ تهخاني ۾ باروت گڏ پئي ٿيو آهي، انهيءَ لاءِ ته ٺهرايل وقت تي انهيءَ کي باهه ڏيئي، محلات کي اڏائي ڇڏين ۽ سائين جن جي دشمنن کي آل عيال سوڌو ناس ڪن؛ ڪهڙن ماڻهن جو اهو ڪم آهي، سو جاچ ڪري پوءِ عرض ڪرڻ ۾ ايندو، في الحال اڳ ڳڻتي ڪري انهيءَ جي نظر رکائجي يا انهيءَ کي بند ڪرائجي ۽ ايتري به خبرداري رکجي ته اها ڳالهه ڳجهي رهي، ظاهر نه ٿئي ته پلي ڏوهاري به هٿ اچي وڃن.“

سلطان اها خبر ٻڌي، گهڻو خوش ٿيو ۽ علي رضا ۽ خصوصاً سندس بيبيءَ جو شڪرگذار ٿيو ۽ هن کي آفرين ڪيائين ۽ دلاسو ڏنائين ته ” سگهوئي آءٌ اوهان کي انهيءَ نمڪ حلاليءَ جو انعام ڏيندس.“

علي رضا جي صلاح سان سلطان يڪدم هڪڙي نه ٻئي عذر سان انهيءَ ڪردن ٻانهيءَ کي ڪڍائي، سندس ڏياڏيءَ فتنه خانم ڏي موڪليو ۽ انهيءَ تهخاني جي دروازي ڪان ڪوٺيءَ ۾ ٻيا پنهنجا ماڻهو ويهاريائين، جن تي اعتبار هوس. تهخاني مان جو ٻاهرموريءَ واري رستي جو ڏس مليو هوس، تنهن جي پنهنجيءَ پر ۾ جاچ ڪرائي معلوم ڪيائين ته ڪوٽ جي اوپارين پٽ جي ٻاهران ٿورو ويجهو هڪڙو سڄو گهر هو، جنهن مان زمين ڪوٺي محلات ڏي موريءَ جهڙو رستو ٺاهيو هئائون.

www.e-otaq.blogspot.com

اهو گهر ڏينهن جو بنديل رهندو هو.تنهن ڪري آسانيءَ سان اهڙي جاچ ڪئي ويئي. سلطان انهيءَ هنڌ زياده پهرو رات ڏينهن جو رڪارايو. پراها سچي رٿ اهڙي تجويز سان ڪئي ويئي، جو اندر يا ٻاهر ڪنهن کي به گمان ڪونه پيو، ته تهخاني ۾ ڪو باروت لڏو آهي ۽ جيڪي دشمن انهيءَ ڪم ۾ شامل هئا، تن کي به پوريءَ سنڀال رهڻ ڪري اوستائين وڃڻ جو وجهه ڪونه مليو.
اهو بندوبست پورو رکائي، علي رضا سلطان کي هڪڙي ٻي رٿي ڏني: عرض ڪرڻ لڳو ته "سائين! اوهين سياڻي ڪنهن عذر سان ظاهر ظهور مون تي رنج ٿي مون کي دربار مان لوڏائي ڪڍيو ۽ نوڪريءَ کان برطرف ڪري ڇڏيو، جو انهيءَ ڪري پنهنجي مطلب حاصل ڪرڻ لاءِ مون کي اوهان جا دشمن هٿ ڪرڻ ۽ انهن سان دوستي رکڻ سولي ڳالهه ٿيندي. پوءِ اگرچه انهيءَ ۾ جان جو به جوکو آهي، پر جي بادشاه سلامت هجي ته رعيت مثانس قربان آهي."
اگرچه سلطان کي ائين ڪرڻ اهنجو ٿي لڳو، تڏهن به هن پنهنجو امير جو مطلب چڱيءَ طرح پروڙيو ۽ هن جي چئي تي هلڻ لاءِ ڪم ٻڌائين.
ٻئي ڏينهن صبح جو جڏهن دربار گڏ ٿي، تڏهن سلطان سڀني جي اڳيان علي رضا کي سڏي ناشائستو ڳالهايو ۽ ڪاوڙ ڪيائينس ۽ چيائينس ته " ٻاهرين حڪومتن جون هيٺريون ضروري لکپڙهون تنهنجي حوالي ڪيون ويون هيون ۽ توکي تاڪيد ڪيو ويو هو ته انهن جو جلد نيڪال ڪر، پر تو ڄاڻي واڻي انهيءَ ۾ دير وڌي ۽ انهيءَ ڪري اسان جي دشمنن کي پنهنجي مطلب پوري ڪرڻ جو وجهه مليو، جو هو اسان جي سرحدي پاڱن ۾ پيا دل ڪن ۽ اسان کي معلوم ٿيو آهي ته تنهنجي انهن سان ڪا رساڪاري آهي ۽ اسان ڏي

www.e-otaq.blogspot.com

تون سچو نہ رهيو آهين، انهيءَ ڪري تون وڏيءَ سزا جو لائق آهين، پر جڏهن هيترا ڏينهن نوڪري ڪئي اٿئي ۽ انگريز سرڪار جي معرفت اسان وٽ آيو آهين، تڏهن اسين توسان ٻيو نٿا ڪريون، حڪم ٿا ڏيون تہ يڪدم اسان جي دربار مان نڪري وڃ، اڳتي اسان جو نوڪر ناهين.“

علي رضا ڪڇيو ڪين، ماٺ ڪري سر نوائي هليو ويو. حاضر اميرن مان گهڻن علي رضا جي تعريف ۽ سفارش ڪئي، پر سلطان قبول نہ ڪئي. سڀني کي هن اوچتي خراب اتفاق ڪري ڏاڍو ارمان ٿيو. هھڙي مشهور امير جي بيعزتيءَ جي خبر جهٽ چوڌاري پکڙجي وئي.

انهيءَ جو وجهہ ڏسي علي رضا زينت بانوءَ کي پُٽ جي پارت ڪري پاڻ سفر تي سنيريو. هن کي هيتري پڪ ٿي هئي تہ انهيءَ منصوبي ۾ ڪرد ماڻهو شامل آهن؛ چالاڪ جو زينت بانوءَ کان هن کي معلوم ٿيو هو تہ فتنہ خانم ڪردڻ جي سلطان جي وڏي بيبيءَ سان دشمني آهي ۽ ٻيو تہ تهخاني واري ڪوٺيءَ ۾ هوءَ ڪردن رهندي هئي، جنهن جو پڻ انهيءَ ڪم ۾ بيشڪ هٿ هو، ٿيون تہ ڪوٽ جي ٻاهران سُجي جاءِ هئي، جنهن مان اندر محلات ڏي سرنگهہ جو رستو نڪتل هو. انهيءَ مان بہ معلوم ٿيو تہ اڪثر سلطان جا ڪردين وڪر رهندا هئا ۽ اهي ڪرد وقت بوقت سلطان کان موڪلائي پنهنجي وطن ايندا ويند اهئا؛ تنهن ڪري علي رضا بہ آسانيءَ سان انهن ڪردن نوڪرن جي واهر سان استنبول ڇڏي ڪردستان ڏي آيو.

هنن کي پڪ هئي تہ هن کي سلطان بيعزتي ڪري ڪڍيو آهي، سو ضرور سلطان جي برخلاف هوندو ۽ هيءُ بہ ظاهر ظهور ڪوڙ ڪري

سلطان کي اجايو سجايو ڳالهائڻ لڳو. انهيءَ رستي هي هنن سان ملي ويو.

هي ابروءَ وارو ماڻهو هو، تنهن جي هنن گهڻي خاطري ڪئي. هو پاڻ خوش ٿيا ته هي اسان جو گهڻو مددگار ۽ صلاحڪار ٿيندو. تن هوريان هوريان پنهنجي سڄي منصوبي مان هن کي واقف ڪيو. چيائونس ته :"اسين سڀ فتنه خانم جي طرف جا آهيون، اسان مان گهڻا ته هن جا عزيز آهن. راڻيءَ سان سلطان جي گهڻي دل آهي ۽ منجهانئس هڪڙو پٽ به اٿس. مگر سلطان کي پهرئين حرم مان وڏو پٽ آهي، تنهن ڪري سلطان کان پوءِ تخت انهيءَ کي ملندو، انهيءَ سان اسان جي راڻيءَ جيڳ هٽي اٿبٽت آهي. تنهنڪري هن جي اشاري سان اسان رٿ ڪئي آهي ته بادشاه کي سندس وڏي راڻيءَ ۽ وڏي پٽ سوڌو کپائي ڇڏيون ته پوءِ ضرور تخت اسان جي راڻيءَجي پٽ کي ملندو ۽ بادشاه جي مرڻ جي ڪري جلد اهو ملندو. اهو شهزادو اڃا ته صغير آهي، تنهنڪري جيسين وڏو ٿيندو، تيسين حڪومت جي واڳ راڻيءَ جي هٿ ۾ رهندي، پوءِ اسين سڀ چڱي حال ۾ گذاريندا‌سين ۽ اسان کي يقين آهي ته جهڙي امير کي راڻي فتنه خانم پنهنجو اڳوڻو درجو ڏيندي، خاص جڏهن ٻڌندي ته تو اسان سان ڏاڍي مددگاري ڪئي آهي."

علي رضا چيو ته آءٌ راڻي تان قربان آهيان. اهڙي بيقدر سلطان جي نه هئڻ ۾ آءٌ گهڻو خوش آهيان. اوهان جي صلاح مون کي گهڻو پسند آهي. مون کان جيڪي پڇي سگهندو، سو آءٌ ڪندس ۽ جيڪو ڪم اوهين مون تي رکندؤ، انهيءَ جي پورائيءَ لاءِ ڪوشش ڪندس، پوءِ جيڪا خدا گهري هوندي، سا ٿيندي. مگر اوهين مون

www.e-otaq.blogspot.com

ڪي ٻڌايو ته سهي ته ڪهڙيءَ طرح بادشاهه ۽ سندس راڻي ۽ پٽ ڪي ڪپائڻ جي رٿ ڪئي اٿو؟“

هنن چيو ته ”سلطان جي وڏي حرم واري محلات، ڪوٽ جي ٻاهرينءَ پٽ ڪي ويجهي آهي. انهيءَ پٽ جي ويجهو ٻاهران ڪردن جي اوطاق آهي. انهيءَ مان زمين جي هيٺان ڪوٽي ڪوٽي اسان انهيءَ محلات جي تهخاني تائين سرنگهن سان رستو جاري ڪيو آهي. جڏهن سج لهي انڌيرو ٿيندو آهي، اسين هتان هُتان داروءَ جا پيپ سودي، انهيءَ اوطاق ۾ گڏ ڪندا آهيون. اها موري اهڙي لاهين آهي، جو سندس منهن تي پيپ ڪٽي رکي ڏڪيون ته هيٺ وڃيو ٽڪاءُ ڪري ۽ تهخاني ڪي وڃيو ويجهو پوي. وري ٻن ٽن چوڪراڻن کي زنانا ڪپڙا ڍڪائي، سانجهيءَ جي ويل سلطان جي ڪردي ٻانهين سان گڏي اندر موڪليندا آهيون، جي اندر تهخاني ۾ گهڙي، اُهي پيپ گهلي، تهخاني ۾ سلطان جي محلات جي هيٺان رکي ايندا آهن. اسان انهيءَ ڪم ۾ ٻه مهينا پورهيو ڪيو آهي ۽ اجا مهيني ڪن جو ڪم آهي. اهڙيءَ طرح محلات کي هڪڙي ڌڪ سان اڏائي ڇڏڻ لاءِ ٻه ملڪ جو باروت گهرجي. جڏهن تهخاني جو گهڻو ڀاڱو ڀريندا سين، تڏهن هڪڙو ڏينهن ٺهرائي، رات جو انهيءَ کي باهه ڏيندا سين ته پوءِ رقم ئي پوري! صبح جو هلي نئين ڪارخاني تي ويهندا سين.“

علي رضا اها ڳالهه ٻڌي ڍونگ ڪري حيرت ۾ پئجي چيو ته ”يارو! آفرين آهي اوهان شينهن مڙسن کي، جن ههڙو ديون جهڙو پورهيو ڪيو آهي. خدا ڪندو ته اوهان کي انهيءَ پورهئي جو جلد اُجورو ملندو. هاڻي مون تي به جيڪو ڪم رکو، سو ڪريان؟“

www.e-otaq.blogspot.com

هنن چيو تہ ”تون اسان جو وڏو مربي آهين، سايتن توکي ڪٽڻ اپائڻ جهڙي خسيس ڪم ۾ ڪين لڳائيندا سين. جڏهن سڀ ڪم ڪار تيار ٿيندو، تڏهن توکي اڳيرو هتان هلائيندا سين تہ رات جو ٻاهر ڏيارڻ جو بندوبست پورو رکائين.“ هن گهڻي خوشيءَ سان قبو ل ڪيو.

ائين ڪندي هڪڙو ڪرد سوار استنبول مان آيو، جنهن کي هنن ٻہ ڏينهن اڳي اوڏي موڪليو هو، تنهن کان پڇيائون تہ ”ڪاڪا، ٻيو تہ خير آهي؟“ هن چيو تہ ”ٻيو سڀ خير آهي. ظاهري ڪري تہ اسان جي رٿ جي ڪنهن پکيءَ کي بہ خبر ڪانهي، باقي محلات جي چوڌاري سو اڳي کان پهرو زياده آهي ۽ اندران بہ تهخاني ۾ وڃڻجو رستو بند آهي، جو ڪنهن سبب ڪري اسان جي ماڻهوءَ کان اها ڪوٺي چڏائي،ٻئي هنڌ ويهاريو اٿن.“

هنن پڇيس تہ :”اسان جي سنگتي پهلوان خان کان اسان جي ڪاغذ جو جواب آنديءِ؟“

هن چيو تہ ” پيپ صحيح سلامت اندر وڃي اوطاق مان هيٺ داخل ڪياسين. پوءِ آءٌ پاڻ بہ اندر ويو هوس، تهخاني ۾ جو پيپ ڍڪي وڃي گڏ ڪيم. مگر اهو ڪاغذ ڪٽي وٽ پچ ۾ ڪيرائي ڇڏيم، پانيان ٿو تہ پيپن گهليندي اندر تهخاني ۾ ڪري پيو!“

هنن چيوتہ ”جيسين اسان کي پڪ نہ ڏيندين تہ ڪاغذ ٻاهر نہ رهيو، تيسين اسين سمجهنداسين تہ ضرور اسان جو هيترن ڏينهن جو پورهيو ڪُٽ ٿيندو.“ پر هن پڪ ڏنين تہ ضرور اتي ڪريو آهي.“

هڪڙي ٻئي چيو تہ ”ادا! جي ڪنهن لڌو تہ منجهس ڇا لکيل آهي، ڪو نالو ڪو نشان، ڪنهن کي ڪٿڪ ئي ڪانہ هوندي تہ پوءِ ڇا سهي ڪري سگهندو. خدا ڪندو تہ سڀ خير ٿيندو.“

www.e-otaq.blogspot.com

اتي علي رضا کي پڪ ٿي ته سلطان کي جيڪو خط هٿ لڳو هو، سو اهو هو، جو انهيءَ جوان زناني ويس ۾ رات جو اندر ٿي نيو ۽ رستي ۾ ڪري پيس، پر هو ٿي سمجهي ته اندر ڪريو.
خير، هنن في الحال ٻيا پيپ سودڻ بند ڪيا ۽ ٻيو هڪڙو ماڻهو سماءَ تي موڪليائون ته جاچي اچي ته اوطاق تائين وڃڻ يا پيپن نيڻ جو وجهه آهي يا نه ۽ اندر وڃڻ جو ڪو اپاءُ آهي يا نه“ اٺن ڏينهن کان پوءِ هو وري آيو: اچي ظاهرڪ يائين ته ”اندر وڃڻ جو رستو بند آهي. جي ڪنهن عذر سان وڃبو ته به شڪ پوڻ يا ڳالهه ظاهر ٿيڻ جو ڊپ آهي. باقي ٻاهرينءَ اوطاق ۾ پنهنجي سر اچي وڃي سگهجي ٿو، مگر پيپن جهڙي شيءِ آڻڻ ۽ نيڻ هيڏي پهري جي اندر مشڪل آهي.“ ۽ هيئن به چيائين ته ”راڻي فتنه خانم چوائي موڪليو آهي ته چنڊ جي پهرينءَ تاريخ کان وٺي، ٽي ڏينهن برابر سلطان جو وڏي حرم وٽ رهڻ جو وارو آهي. اوهان کي ڪا ٻاڻي هجي ته ٻاريو، مٿان دير پوڻ ڪري وڏيڪ مشڪلات نه درپيش اچي.“
هي پيغام ٻڌي، سڀ اچي گڏ ٿيا ۽ صلاح ڪرڻ لڳا. ڪن جي صلاح هئي ته ”گڏ ٿيل باروت شايد پورو نه پوي ۽ ساري رٿ فيصل نه ٿئي، تنهن ڪري بهتر آهي ته ٻه ٽي جوان ڇڏجن ته وجهه ڏسي، وڃي ترار سان ڪم نباهين.“ پر انهيءَ ۾ هڪڙو ته ائين ڪرڻ وارا پنهنجا سر سهسائين، ٻيو وري اها مشڪلات هئي ته جن ٽن ڇئن کي شڪار ڪرڻ لاءِ سنٻريا، تن کي گڏ ڪيئن پورو ڪن، جو اندر حرمسراءِ ۾ وڃڻ ۽ اهڙو ڪم ڪرڻ بلڪل اهنجو هو.
علي رضا صلاح ڏني ته ”جيترو باروت اوهين چئو ٿا ته گڏ ٿيو آهي، سو جي چڱي طرح سوڙهو ڪري بند رکبو ۽ دکائبو ته انهيءَ کان به وڏي محلات کي اڏائي ڇڏيندو، تنهن ڪري بهتر آهي ته دير نه

ڪجي، رٿ ڪري ڪو ڏينهن مقرر ڪري، انهيءَ مال مان پورائي ڪجي. جي فتح ٿي ته بس، نه ته وري ترار سان مارڻ جي يا ڪا ٻي رٿ پوءِ ڪبي. جي اسان جو بندوبست پورو هوندو ته ڪنهن کي خبر ڪانه پوندي ته اها حرڪت ڪنهن ڪئي، پوءِ وري به اسان کي صلاح مصلحت ڪرڻ کان جهليندو ڪو ڪونه."

هنن سڀني رايون ورتيون، غلبي راءِ علي رضاجي رٿ ۾ ويئي، تنهن ڪري سڀئي الله اڪبر چئي اٿيا. ٺهراءُ ڪيائون ته چنڊ جي پهرينءَ تاريخ اتي گڏ ٿجي ۽ ٻيءَ تاريخ رات جو اڌ رات مهل اندر باهه لڳائجي. هي پاڻ ۾ گهڻا چڙيا هئا. سي سڀ ته انهيءَ اوطاق ۾ وڃي نه سگهن، تنهن ڪري صلاح ڪيائون ته ڏهاڪو چڙا هڪڙو ٻه ڪري اڻ لکا وڃي اوطاق ۾ ظاهر ٿين، باقي ٻيا شهر جير لشڪري قهوه خاني جي اتر ۾ جا سراءِ آهي، سا هلي والارين، جو انهيءَ حادثي گذرڻ بعد سڀئي اچي اتي گڏ ٿين.

هيءُ به ٺهراءُ ڪيائون ته انهن ڏهن چڙن مان هڪڙو ٻه اندر وڃي پيپ ڏوڙي، باروت جي ناڙي اوطاق تائين آڏي چڏين، جو انهيءَ کي دڪانڻ سان باهه اها ناڙي ڏيئي، ڊوڙي وڃي اندر باروت جي انبار کي لڳي.

علي رضا پاڻ تي اهو ذمو کنيو ته "ٻيا سنگتي سڀ وڃي گڏ ٿي پنهنجن جاين تي ويهن. آءٌ ٻه ٽي ڏينهن اڳي شهر ڏي هلندس، واءُ سواءُ پيو لهندس؛ انهيءَ رات سنجهي مان ڪردن واريءَ اوطاق ۾ ايندس، پوءِ اڌ رات جو هو ڪم شروع ڪنداسين. اوهين سڀ اشاري وهيٺا ويٺا هججو." انهيءَ صلاح تي سڀ ڪمر ٻڌي سانباهو ڪرڻ لڳا.

چنڊ جي پهرين تاريخ ٻه اچي ويجهي ٿي. علي رضا ٻه ٽي ڏينهن اڳي روانو ٿيو. هن اچي ڳجهيءَ طرح سلطان کي مبارڪ ڏني ته ”منهنجي محنت خدا صاب وڌي، خدا تعالي اوهان جو سر بچائيندو ۽ اوهان جي دشمنن جو خانو خراب ڪندو.“ پوءِ ته پيرائتي ڳالهه ڪري ٻڌايائينس.

تنهن کان پوءِ رٿ ڪيائون ته برجستو لشڪر پيادن ۽ سوارن جو تيار رکجي، جو انهيءَ ”مقرر ڪيل رات“ جو سنجهو ٿاري، هڪڙي ٽولي وڃي اوچتو ڪردن جي اوطاق ۾ پوي ۽ ٻي قهوه خاني جي ڀر واريءَ سراءِ ۾، ۽ جيڪي ماڻهو اتي حاضر هجن، انهن کي گرفتار ڪري، جو اهي سڀ انهيءَ منصوبي ۾ شامل آهن.

سلطان اهڙي خوفناڪ منصوبي جو ذڪر ٻڌي ۽ ان جي خراب نتيجي تي خيال ڪري ڏڪي ويو ۽ اهڙي بلا سر تان ٽريل ڏسي، خدا جو شڪرانو ڪيائين ۽ علي رضا کي آفرين ڪيائين.

آخر چنڊ جي ٻي رات آئي، جنهن کي انهن فسادين پنهنجي گفتگو ۾ حشر جي رات پئي سڏيو. انهيءَ حشر جي رات، سڀ فسادي، ڪيل انجام موجب ٺهرايل جاءِ تي اچي گڏ ٿيا. اوطاق وارا ڪرد علي رضا جي لاءِ منتظر ويٺا هئا. ڪن پئي ماني کاڌي، ڪن پئي اشارن ۾ پرولين ۾ هڪٻئي سان انهيءَ خوفناڪ واردات جا چرچا ڪيا.

خبر تڏهن پيئي، جڏهن سرڪاري سوار ۽ پيادا اوچتو وڪوڙي وين. يڪدم اندر ڪاهي پيا ۽ سڀ ماڻهو قيد ڪري وڌائون. هڪڙو ٻه ڪونه ڀڄي سگهيو. هو سامهان ٿيا سهي، پر ترارين ۽ بندوقون ساڻ نه هين، جو هنن کي ڪنهن لڙائيءَ جو خيال ٻه ڪونه هو. جن وٽ وري هيون، تن انهيءَ مهل ڪنڊ پاسي رکي ڇڏيون هيون، جنهنڪري هو آسانيءَ سان وڃي پيا.

www.e-otaq.blogspot.com

يڪدم محلات جي چوڌاري پهرو بيهي ويو، ۽ انهن فسادين کي آٽي قيد خاني ۾ زنجير وجهي سوڙهو ڪيائون ۽ مٿن سخت پهرو بهاريائون. انهيءَ دم راڻي فتنہ خانم ۽ سندس ڪردي زالن کي توڙي مڙسن کي بہ جدا جاءِ ۾ پهري هيٺ بند ڪيائون.

شهر ۾ غلغلو پئجي ويو. ساري رات ماڻهن ننڊ ڪانہ ڪئي، انهيءَ واقعي جي پچار هئي. صبح ٿيو، دستوري پڇا ڳاڇا هلي، تهخاني کي کوليائون ۽ اندر ڦهر جو باروت هٿ لڳو. سرنگهہ هلي ڪردن جي ٻاهرينءَ اوطاق تي بيٺي.

انهن فسادين تي مقدمو هليو، مٿن ڏوهہ ثابت ٿيو. فتوا ملي تہ انهن سيني کي توب جي منهن ۾ ڏجي، زالن کي شهر نيڪالي ڏيئي روانو ڪجي ۽ راڻي فتنہ خان کي طلاق ڏيئي، وري جهڙي قيدڻ هئي، اهڙي ڪجي. باقي هن جو پٽ، اجا صغير آهي ۽ بي قصور آهي، نتهن کي الڳ ڪري انهيءَ جي خلاصي تعليم جو بندوبست ڪجي.

نيٺ انهيءَ فيصلي جي تعميل ٿي، جن فسادين سلطان ۽ سندس راڻي ۽ پٽ لاءِ جو باروت سنبرايو هو، تنهن سان اهي پاڻ اڏامي ويا، ۽ جن انهيءَ ڪم ۾ واهر ٿي ڏني، سي بہ آخر سزا ياب ٿيا.

www.e-otaq.blogspot.com

باب ارڙهون
وڏن وٽ

جڏهن اهو وڏو واقعو خير سان پورو ٿيو، تڏهن سلطان هڪڙي خاص دربار گڏ ڪئي، جنهن ۾ هن علي رضا بيگ افندي ۽ سندس بيگم جي گهڻي تعريف ڪئي ۽ چيائين ته ”هن اسان جي جان بچائڻ لاءِ گهڻو مٿو هنيو آهي، ۽ پنهنجي جان جوکي ۾ وڌي اٿن، تنهن ڪري اسين هنن جا گهڻو شڪرگذار آهيون. ۽ اڳي جو اسان علي رضا بيگ افنديءَ کي دربار مان لوڌي ڪڍيو هو ۽ ڪاوڙجي نوڪريءَ مان خارج ڪيو هو، سو فقط وقت، صلاح ۽ تجويز لاءِ ۽ سندس مرضيءَ پٺيان. اسان کي اميد آهي ته جيڪي اسان جا رعيتي ماڻهو ۽ نمڪخوار آهن، سي به هن امير وانگي پنهنجي نمڪحلالي ڏيکاريندا.“ انهيءَ تعريف ڪرڻ کانپوءِ هن علي رضا کي اميريءَ جي وڏي درجي تي آندو ۽ انعام اڪرام ڪيائين، وڏي درجي جا نشان ۽ ٻلا عطا ڪيائين ۽ ”مقرب السلطان“ جو لقب ڏنائينس.

تنهن کانپوءِ حڪومت جي سيني ڪمن ۾ هن جي راءِ پڇي ويندي هئي، ۽ سڀ ڪم تي هن جي اهڙي نظر هوندي هئي، جو انهيءَ ڪري ڪيترا ڏينهن حڪومت جو سارو ڪارخانو سانت ۽ صلح سان پئي هليو، ۽ هر طرح جو سڌارو ملڪ ۾ پئي ٿيو. وري خوشمزاج ملنسار ۽ خليق اهڙو جو جن ٻين اميرن کان چڙهي مٿي آيو هو، تن سان به اهڙي دوستي رکيو آيو، جو اهي به مٿانئس سر گهوري ٻيٺا هئا، ۽ ذرو به مٿس حسد نٿي نيائون. هينئر علي رضا وڏي اوج تي هو. مسلماني بادشاهيءَ ۾ بادشاهه کان گهٽ جيڪو وڏو درجو

www.e-otaq.blogspot.com

هو، سو هاڻ هن کيد هو. وڏيڪ جي هن کي اميد بہ ڪانہ هئي.
انهيءَ وزيريءَ جي عهدي تي هو پنج ورهيہ رهيو.
انهيءَ عرصي ۾ هو ٻہ ڀيرا وڃي زال، ماءُ ۽ دائيءَ سوڌو حج بہ ڪري آيو.جو اتان مڪو ۽ مدينو سڏاوا هئا، ۽ اڪثر سلطان جا امير سال بسال اوڏي ويندا هئا. پوريون حج ڪري رهيا هئا.تنهن ڪان پوءِ اچا مديني ۾ ئي هئا، تہ علي رضا جي ماءُ جان بيبي، جا هاڻ اچي ٻڍي تي هئي، تنهن وفات ڪئي، انهيءَ کي هنن اُتي دفن ڪيو.
انهيءَ ماءُ جي لاءِ علي رضا توڙي زينت بانو ۽ مريم کي ڏاڍو ڏک ٿيو. ڀلا انهيءَ سان سفرن ۾ هنن جي سنگت هئي، وڏو مائٽ هئي، گهرجي لاءِ وڏي آڌر هئي، هن پنهنجي اولاد جي لاءِ گهڻوئي ڪيو ۽ سندس اولاد نيڪ صالح ٿيو ۽ وڏي درجي کي پهتو، ۽ پٽ جو اولاد اکين سان ڏٺائين، سي وڃي پنهنجيءَ وارا بہ ٿيا. خدا هن جا سڀ مطلب پورا ڪيا، خدا هن جون سڀ مرادون پڄايون. هيءَ پاڻ ديندار ۽ نيڪ زال هئي.تنهن جي نيڪ پڇاڙي سُرهي ٿي، ۽ مئي ڪان پوءِ بہ چڱي ۽ پاڪ جاءِ نصيب ٿيس.
علي رضا، يا جنهن کي هاڻ حاجي علي رضا بيگ افندي، مقرب السلطان، وزير ڪل ممالڪ دخليہ و خارجيہ وغيره ڪري سڏيندا هئا، تنهن کي هميشہ هڪڙي آرزو دل ۾ هوندي هئي، جنهن لاءِ هو پيو خيال پڇائيرندو هو: هن کي خبر هئي تہ منهنجو پيءُ علي نواز خان اصل ترڪ هو ۽ سندس پيءُ ترڪستان جي سرحد واري پرڳڻي جو رئيس هو، جو جڏهن روس ۽ ايران جي لڙائيءَ ۾ ماريو، تڏهن ايرانين پٽس علي نواز خان کي غلام ڪري وڪيو هو، جتي سانگو ڏسي حاڪمن جي مهربانيءَ جي ڀروسي تي رهي پيو ۽ وطن وسري ويس.

www.e-otaq.blogspot.com

جڏهن اجا اميريءَ جي درجي تي هو، تڏهن علي رضا جي مرضي هئي
ته ڪوشش ڪري پنهنجو اصلوڪو وطن وڃي ڏسان، ۽ جي ٿي
سگهي ته پنهنجي پيءُ جي ڪن عزيزن کي ڳولي لهان. پر هڪڙو ته
هن اجا ڳالهه پنهنجي پيءُ جي غلاميءَ ۽ خواريءَ جي شرم ڪان
ڪنهن سان نه ڪئي هئي، ۽ ٻيو وري اهو پرڳڻو روس جي بلي هو،
تنهن ڪري اتي وڃڻ گهڻن سببن ڪري هن کي مناسب ٿي آيو.
آخر شوق جي گهڻائي کان هن هڪڙي ڀيري سلطان سان ڳالهه
چوري ۽ مختصر طرح ٻڌايائينس ته ”منهنجو ڏاڏو اصل ترڪ هو ۽
روس واري سرحدي پرڳڻي جو رئيس هو، ۽ منهنجو زماني جي تفرقي
ڪري اتان نڪري اچي سنڌ ۾ رهي پيو هو، جتي آءٌ پاڻ پيدا ٿيس ۽
جتي هن وفات ڪئي. منهنجي دل جي مرضي آهي ته آءٌ پنهنجو
اصلوڪو وطن گهمي ڏسان، سو مون کي ڪي مهينا رخصت
ملي؟“
سلطان اها ڳالهه ٻڌي خوشي سان قبول ڪئي، پاڻ جيڪا ضروري
مدد گهربل هيس سا ڏنائينس، ۽ جڏهن ته اها روس جي حد هئي،
تڏهن سندس نسبت ۾ اهڙو خط به اطلاع لاءِ روس جي شهنشاه ڏي
موڪليائين، جنهن انهن سرحدي پرڳڻن ۾ حڪم پڌرو ڪرائي
ڇڏيو هو ته ” سلطان جو فلاڻو وڏو امير گهمڻ اچي ٿو، تنهن کي
حرڪت ڪانه پهچي.“
انهيءَ بندوبست سان هي پنهنجي ٻيبي ۽ دائيءَ سوڌو انهيءَ سفر تي
نڪتو. ساڻس ڪي خدمتگار ۽ سرڪاري ماڻهو به هئا. آخر سرحد
وارا جابلو ملڪ جهاڳي، انهن پرڳڻين ۾ آيو.
جيڪا پيءُ جي يادگيري هيس ۽ جيڪو احوال تاريخن پڙهڻ مان
معلوم ٿيو هوس، تنهن جي پيٽڻ کان پوءِ هن کي خبر پئجي سگهي ته

www.e-otaq.blogspot.com

ڪجهڙي سال ۾ اها ايران ۽ روس واري لڙائي ٿي هئي، جنهن ۾ سندس ڏاڏو، جو رئيس هو، سو روس جي لشڪر سان گڏ ايرانين سان لڙيو هو ۽ مارجي ويو هو. هو انهيءَ بابت پڇا ڪرڻ لڳو.
جيڪي ماڻهو انهن پرڳڻن ۾ پير مرد ۽ پڙهيل هئا، تن کان هن کي معتبر احوال ملندو ويو.
انهيءَ هنڌ ڏاري پنج اٺ اهڙا ٻه پرڳڻا هئا، آخر هڪڙي ۾ هن کي پڇا ڳاڇا سان معلوم ٿيو، ته سندس پيءُ واري ڳالهه ملي آئي. تڏهن پڪ ٿيس ته انهيءَ پرڳڻي جو رئيس سندس ڏاڏو هو.
پوءِ پڇا ڪرڻ لڳو ته ”انهيءَ رئيس جي اولاد مان ڪو آهي؟“
ٻڌايائونس ته ”اهو پاڻ ته وڏي پٽ سوڌو لڙائيءَ ۾ مارجي ويو، باقي سندس زال ۽ ننڍو پٽ قيد ٿي ايران ڏي ويا، جتان وري نه موٽيا. پوءِ سندس گاديءَ تي سندس ننڍي ڀاءُ کي ويهاريائون، جو پڻ سگهوئي اهڙيءَ هڪڙي لڙائي ۾ وڙهندي مري ويو. انهيءَ جو پٽ وري سندس جاءِ تي ويٺو، جو اڃا تائين انهيءَ پرڳڻي جو رئيس آهي، جنهن جو نالو عمردراز خان آهي.“
انهيءَ کي ڏسڻ علي رضا اٿي هليو. پڇائي وڃي اتي پهتو. هي جابلو ملڪ هو، تنهن ۾ ڪو شهرن جهڙو بندوبست رکيل نه هو. جهڙيءَ طرح ٻهراڙيءَ جا ماڻهو ٿيندا آهن، جي راڄ ڪري ويهندا آهن، ۽ راڄ هڪڙو وڏيرو يا چڱو مڙس هوندو آهي، انهيءَ جي چئي چائي ۾ رهندا آهن، ۽ پاڻ هنن سان مليو پيو گذاريندو آهي، تهڙيءَ طرح هنن جو بندوبست به هو.
هي وڃي رئيس عمردراز خان وٽ نڪتو. هن هن کان خبرون چارون پڇيون. هن چيس ته ” آءٌ سلطان جو هڪڙو امير آهيان، هن جابلو پرڳڻن جي آبهوا جي تعريف ٻڌي سير تي نڪتو آهيان.“

www.e-otaq.blogspot.com

عمردراز کي ٻين رئيسن وانگي روس جي شهنشاهہ جو اطلاع مليل هو. تنهن هن جي گهٽي آڌرڀاءُ ڪئي ۽ سندس حد ۾ جيڪي چڱا چڱا باغ، جبلن جون واهيون، نديون ۽ ٻيون اهڙيون ڏسڻ جهڙيون جايون هيون، سي هن کي گهمائي ڏيکاريون ويون. پوءِ هڪڙي ڏينهن ماني کائي، پاڻ ۾ ويٺي صحبت ڪيائون، ته گذريل وقت جي ڳالهہ اچي چري، ايران ۽ روس واري لڙائيءَ جو ذڪر نڪتو.

آخر ڳالهين ڪندي وجهہ ڏسي، علي رضا ٻڌايس، ته "منهنجو ڏاڏو ۽ تنهنجو ڏاڏو ٻيئي ڀائر هئا، آءٌ وڏي ڀاءُ جو پوٽو، تون ننڍي ڀاءُجو پوٽو." هيءَ ڳالهہ جا ظاهر ٿي تنهن ڪري سيني کي حيرت وٺي ويئي، سيئي هن کي اڳي کان وڌيڪ آبرو ۽ پيار ڏيڻ لڳا، جو هينئر سندن عزيز ظاهر ٿي پيو.

هونءَ ته انصاف ڪري اها گادي حق علي رضا جو هئي، جو وڏي ڀاءُ جو اولاد هو، پر هيءُ پاڻ به وڏي درجي تي هو ۽ رڳو پنهنجي پيءُ جي ملڪ ۽ عزيزن کي ڏسڻ آيو هو. تنهنڪري عمردراز کي ڪو ڊپ ملڪ کسجڻ جو ڪونہ ٿيو، پاڻ هن جو احسانمند ٿيو. نڪا ٻي شڪ جي ڳالهہ رهي، ڇالاءِ جو هي معتبر ماڻهو هو.

پوءِ زالين مڙسين علي رضا ۽ زينت بانوءَ سان گڏجي پيا، جيئن مائٽ مائٽن سان ملندا آهن. هن کي سندس ڏاڏي جي هٿن جون شيون ڏيکاريائون، جن مان هڪڙي ترار ۽ هڪڙو ڀالو نشانيءَ لاءِ هن ساڻ ڪينو.

هن پنهنجي ڏاڏي جي قبر جو پڇيو ته "ڪٿي آهي ته هلي زيارت ڪريان" پر هنن ٻڌايس ته "هو جنهن لڙائي ۾ ماريو، اتي پوري ڇڏيائونس." ۽ چيائونس ته "اسين جنگي ماڻهو آهيون، اسان جو ملڪ

www.e-otaq.blogspot.com

ٽڪر آهي، اسان جو هٿيار ترار آهي، ۽ اسان جي قبر جنگ جو ميدان آهي.“

علي رضا هنن کي پنهنجو ۽ پنهنجي پيءُ جو بيان ڪري ٻڌايو، سو ٻڌي هنن کي ارمان به ٿيو ۽ خوشي به ٿي. هيءُ هنن وٽ ٻه- ٽي مهينا رهيا، انهيءَ وچ ۾ هو هنن سان اهڙا ٿي ويا، جو هنن کي ڇڏين ئي نه. علي رضا هنن کي چيو ته ”اوهان مان ڪي جوان هلن ته آءٌ سلطان وٽ هن کي چڱيون جايون وٺائي ڏيان.“ پر هنن چيس ته ”اسين جبل ۾ خوش رهندا آهيون، ۽ اگرچه قوم ترڪن جي آهيون، مگر ابي ڏاڏي کان روس جا ڏل پرو آهيون، تنهن ڪري نئون رستو رکڻ اسان کي پسند نٿو اچي.“

نيٺ علي رضا جن موڪلايو. راڄ مانگ هٽائي ماڻهو رئيس سوڌو هنن سان گڏجي هليا. پنهنجي حد ته لنگهيائوسن، پر ٻين پرڳڻن مان به اماڻي روس ۽ ترڪستان جي سرحد تي آڏيد ڇڏيائونس، پوءِ موڪلائي ويا.

اهو سفر ڪري پنجين ڇهين مهينن کان پوءِ علي رضا وري اچي استنبول پهتو، ۽ سلطان کي پنهنجي سفر جو بيان ڪري ٻڌايائين. هو ڏاڍو خوش ٿيو، جو هن پنهنجن وڏن جا مائٽ ڳولي وڃي لڌا.

علي رضا استنبول ۾ اميري پئي ڪمائي، ته سندس پٽن مان وڏي محبوب علي باريسٽريءَ جو امتحان پاس ڪيو. هي پٽن سان لکپڙهه پيو ڪندو هو، هنن کي وقت بوقت خرچ پکو پيو پهچائيندو هو.

محبوب عليءَ جي مرضي هئي ته ”بمبئيءَ ۾ وڃي باريسٽريءَ جو ڪم ڪري.“ ۽ علي رضا کي به اها ڳالهه پسند هئي، جو اتي هنن

گهڻا ڏينهن گذاريا هئا، سندس گهڻا واقف هئا، سندس ڏيءَ اتي هئي، تنهن ڪري محبوب علي ولايت مان بمبئيءَ آيو.

پر هو چڙهو ڪين هو، هو ولايت ۾ هڪڙي مندم سان پرڻيو هو، سا به هو پاڻ سان وٺي آيو هو. هيءُ گهڻا ورهيہ ولايت ۾ رهيو ۽ ڪنهن جوان مندم سان واقف ٿي ويو هو. آخر جڏهن امتحان پاس ڪيائين، تڏهن يڪدم هن سان ڪٽي شادي ڪيائين، شادي ڪرڻ کان اڳي پيءُ کي طالاع ڏنو هئائين ته هڪڙي جوان مندم سان مون کي شادي ڪرڻ جو ارادو آهي. علي رضا البت اعتراض آندو. هڪڙو ته پاڻ چڱو مسلمان هو ۽ مسلمان قوم سان اُٺڻ ويهڻ جو ارادو ڪيو هئائين، ٻيو وري هن اڳ ڳڻتي ڪري پوءِ خيال ڪيو ته مندم سان شادي ڪرڻ ڪري زال مڙس پاڻ ۾ بيشڪ خوش گذايندا ۽ گهر چڱو هلائيندا، مگر ٻين مائٽن مٽن سان توڙي پنهنجي قوم وارن سان هنن جو گذران اهڙو نہ ٿيندو جهڙو ٿيڻ گهرجي تنهن کان سواءِ وري جي انهن کي اولاد ٿيندو، ته انهن جي مذهب، انهن جي هلت چلت، انهن جي حق وراثت وغيره ڪري گهڻو خلل ٿيڻ جو امڪان آهي. هن اهي ڳالهيون پٽ کي ڏيکاريون، پر پٽس جي هن مندم سان دل گهڻي هئي ۽ ولايت ۾ رهڻ ڪري سڀ طرح جا ديني يا دنيوي خيال اڳي کان بدليل هئس، تنهن ڪري هنن اڳي شادي ڪري ڇڏي.

انهن جي شاديءَ ۾ محبوب عليءَ جو ننڍو ڀاءُ منصور علي، جو ساڻس گڏ ولايت ۾ ڊاڪٽريءَ جو ڪم سکندو هو، سو به راضي نہ هو. هن جي طبع به پيءُ جهڙي هئي ۽ هن جي راءِ به پيءُ وانگي هئي. پر محبوب علي نہ رهيو، شادي ڪيائين ۽ سگهوئي زال سوڌو روانو ٿيو ۽ اچي بمبئيءَ نڪتو.

www.e-otaq.blogspot.com

بمبئي ۾ هن پنهنجو ڪم شروع ڪيو. هو چالاڪ ۽ هوشيار هو، تنهن ڪري سگهوئي مشهور ٿي ويو. هن جي پيءُ جي معرفت گهڻن سڪرن سان هوندي هئي، تنهنڪري ماڻهو هن ڏي گهڻو رجوع ٿيڻ لڳا، جنهنڪري ٿورن ئي ڏينهن ۾ هن گهڻوئي پئسو ڪمايو، ۽ هو هاڻي پنهنجون جايون جڳهيون وٺي ٽانيڪو ٿي بمبئيءَ ۾ ويهي رهيو.

علي رضا جڏهن پنج ورهيه وزيري ڪمائي رهيو، تڏهن هن جي دل ۾ پيو ته هاڻي هتان موڪلائي هلجي. هينئر اچي پيريءَ کي ويجهو ٿيو هو، پنجاهي ورهين جي عمر هيس. اولاد جو انتظار ڪونه هوس، سيڪنهن کي چڱي رستي تي آڻي چڏيو هئائين. هيءُ طبع جو سالم ۽ ديندار ماڻهو هوندو هو.

هن چيو ته گهڻائي ورهيه دل جي خوشيءَ ۽ دنيا جي لالچ تي هيڏي هوڏي گهمياسين. خدا تعالي پنهنجي فضل سان اسان تي هر طرح مهرباني ڪئي آهي، ۽ اسان جي سيڪا گهرج پلي آهي، تنهنڪري بهتر آهي ته هاڻي عمر جي پڇاڙيءَ ۾ ڪو آرام به وٺجي ۽ انهيءَ جي عبادت به پوريءَ طرح ڪجي.“

هن جي زال زينت بانو به اهڙي ئي ديندار هئي، تنهن کي اها صلاح بچڙي نه لڳي. هنن چاتو ته بمبئيءَ ۾ اسان جو پٽ اڳيئي پنهنجو ڪارخانو مچايو ويٺو آهي. ڪي ڏينهن هلي اتي رهون، پوءِ ڪو شهر کان ٻاهر زمين جو ٽڪر هٿ ڪري، وڃي اتي گوشه نشين ٿي ويهون.

علي رضا کي اتان نڪرڻ لاءِ شايد ڪو ٻيو به ڳجهو سبب هو: تمام وڏي عهدي کي پهچڻ ڪري هن اتي جي ڪن اميرن کي پنهنجو حاسد ڏٺو، ۽ ٻن چئن وقتن تي هن کي معلوم ٿيو ته هنن

ڪيس نقصان پهچائڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، پر فتحياب ٿي نہ سگهيا هئا. هن کي پنهنجي سچائيءَ ۽ ايمانداريءَ تي ايترو ڀروسو هو، جو اهڙن حاسدن جي پرواهہ ئي ڪانہ هوندي هيس، نڪي ڪڏهن سلطان ئي کي پاڻ ڏي منهن متيل ڏٺائين، پر تڏهن بہ هن جي دل ۾ آيو تہ ”آءٌ ڏاريو ماڻهو، جو اچي خدا جي مهربانيءَ سان هتي وڏي درجي کي پهتو آهيان، سو هتي اصل جا اميرمون مان گهڻو خوش ڪين هوندا، ڪا مهل نہ ڪنهن جهڙي، مٿان ڪا حرڪت ٿي نہ وڃي، تنهن ڪري متل ڪارخانو ڇڏي هلجي تہ عزت آبرو رهجي اچي!“ هن کي هيءَ بہ خبر هئي تہ ”بادشاهن جي طبيعت رنگين ٿيندي آهي. گاهي بسلامي برنجند و گاهي بدشنامي خلعت دهند. اڄ سلطان مون تي هيترو مهرباني آهي متان سڀاڻي حاسدن جي گلا تي ۽ دشنن جي چور تي منهن ڪٽي مٿي، تہ عجب ڪونهي.“ اگرچہ هن اهڙي پڪائي ڪئي هئي، جنهنڪري ٻين وانگي هن کي اهڙو وٿ- ڀچ ۾ ڪو نقصان نہ پهچي ها، تڏهن بہ هن چاتو تہ جڏهن هاڻ هر طرح خير سان عزت آبروءَ سان ڪم پيو هلي ۽ وسعت بہ خدا موچاري ڏني آهي ۽ نيت مون کي هتان وڃڻو بہ آهي، تڏهن بهتر آهي تہ هينئر ئي موڪلائجي.“

اهو پهہ پچائي، هن سلطان کان اچي موڪلايو، ۽ ٻہ ٽي عذر ٺاهي ڀڏايائينس تہ هنن سببن ڪري مون کي بمبئيءَ ڏي وڃڻ لاچار ٿيو آهي. سلطان جي دل تہ هن ڏي صاف هئي ۽ سندس محبت هن سان گهڻي هئي تنهن هن کي گهڻو زور لاتو تہ نہ وڃ. پر هن ادب سان چيس تہ آءٌ جيڪر اهڙي مهربان ڌڻي کي ڇڏي ڪين وڃان، پر مون کي وڃڻ تمام ضروري آهي. آءٌ جتي هوندس، اتي حضور جو نمڪ پرورده غلام هوندس ۽ حضور جي اقبال کي دعا ڪندو رهندس جي

www.e-otaq.blogspot.com

ٽي سگھيو، تہ وري بہ اچي ڪنهن وقت حاضر ٿيندس، نہ تہ پنهنجن پٽن مان هڪڙو سائينءَ جي خدمت ۾ ڏيندس.“

انهيءَ طرح هن مٽان موٽا هٽي موڪلايو. سلطان هن کي هلڻ مهل گهڻا انعام اڪرام ڪيا. سڀ امير امراء هن جي وڃڻ ڪري ناراض هئا، جو هن سيني سان رس رهايو هو. جيڪي هن جا ڳجها حاسد هئا، سي بہ ظاهري ڪري هن کي ويندو ڏسي ارمان ڪرڻ لڳا. نيٺ هي موڪلائي نڪتو، ۽ پنهنجي عيال سوڌو اچي بمبئيءَ پهتو.

بمبئيءَ ۾ هي پرينديءَ پنهنجي پٽ محبوب علي باريسٽر سان اچي گڏ رهيو. هو پنهنجي پيءُ ماءُ کي گهڻن ڏينهن کان پوءِ ڏسي خوش ٿيو. هيءُ بہ پنهنجي نونهن منډم کي ڏسي گهڻو خوش ٿيا. محبوب علي جو بنگلو وڏو هو، تنهن ڪري اڌ بنگلي جو هن پيءُ ماءُ کي رهڻ لاءِ ڏنو ۽ اڌ ۾ پاڻ رهڻ لڳا.

علي رضا ۽ سندس بيبيءَ جي اچڻ جو ٻڌي، سيئي سڪر ماڻهو جن جو هنن سان رستو هو، سي خوش ٿيا ۽ هنن وٽ آيا، ۽ سلطان وٽ وڏيءَ جڳهہ تي رهڻ ڪري هن کي مبارڪون ڏنائون. پوءِ بہ هو هن وٽ وقت بوقت ملاقات لاءِ پيا ايندا هئا، ۽ هيءُ بہ انهن وٽ پيو ويندو هو، جو اڳي واقف هون ۽ هنن سان گهڻي رهائي هئائين، انهيءَ طرح هنن کي بمبئيءَ ۾ ڪي ڏينهن گذريا.

www.e-otaq.blogspot.com

باب اوڻيهون
غلطڪار فرزند

علي رضا بمبئيءَ ۾ هو، ته سندس ننڍي پٽ منصور علي، جنهن ڊاڪٽريءَ جا ٻه چار وڏا امتحان پاس ڪيا هئا، سول سروس جي امتحان لاءِ ويو. پر هو بدن ۾ البت سنهڙو هو ۽ ضعيف ڏسڻ ۾ تي آيو، ۽ هتي ته جنگي ڪاتي لاءِ مضبوط ماڻهو گهربا آهن، تنهن ڪري هو تندرستيءَ جي امتحان ۾ پاس نه ٿيو. هن ٻه ٽيرا ڪوشش ڪئي، پر ٽيئي ٽيرا هنن نه ورتس. انهيءَ سبب ڪري هن وڏيڪ ويهڻ ضرور نه ڄاتو.

امتحان وڏا وڏا ڏنا هئائين،تنهن ڪري هوشياريءَ جي ڪري هن کي حرڪت ڪانه هئي. پيءُ کان صلاح پڇيائين، تنهن به چيس ته " بهتر آهي ته هاڻ نڪري اچي پنهنجي ڌنڌي کي لڳ."

پر هندستان ڏي اچڻ جي بدران هن صلاح ڏنيس ته "اتان سڌو استنبول ڏي وڃ. اتي وڃي پنهنجو ڌنڌو ڪر ۽ جي سرڪاري نوڪريءَ جو چڱو وجهه ملئي ته نوڪري ڪر." هن کي به اها صلاح پسند آئي، سو ولايت مان روانو ٿيو. هن محبوب عليءَ وانگي مندم ڪانه پرڻي هئي. اگرچه اوترائي ورهيه ولايت ۾ رهيو هو، مگر هن جا خيال پيءَ طرح جا هئا ۽ هن جي طبع پيءُ جي طبع سان گهڻو ملي ٿي آئي، تنهن ڪري انهيءَ نسبت هو جهڙو ويو، اهڙو وري اتان نڪتو.

www.e-otaq.blogspot.com

علي رضا استنبول جي اميرن ڏي ۽ انهن جي معرفت سلطان ڏي پنهنجي پٽ ڊاڪٽر منصور عليءَ جي سفارش لکي. سو جڏهن منصور علي اسنتبول ۾ پهتو، تڏهن هن کي پرينديءَ ئي ايترو مان مليو، جو هو نهايت خوش ٿيو. يورپي ڊاڪٽرن جو اصلي اهڙن ملڪن ۾ گهڻو مان هوندو آهي، پر هيءُ تہ وري مسلمان هو، ۽ انهيءَ ماڻهو جو پٽ هو جو اتي وڏو وزير ٿي گذاري ويو هو، تنهن ڪري هن کي هيڪاري پسند ڪرڻ لڳا.

هن پنهنجي خانگي ڏنڌي ڪولڻ جي تجويز ڪئي، جيڪو ڊول ولايت ۾ ڏسي آيو هو. انهيءَ طرح يڪدم عجيب ڪارخانو بيدهاريائين. پئسن جي مدد پريندي ڪان پيءُ جي هيس، جنهن هيستائين پئي ولايت ۾ پهچايس. ٿوري عرصي ۾ هي مشهور ٿي ويو، ۽ هزارن ماڻهن کي فائدو پهچايائين. هن کي ترڪي ٻولي سکڻي پيئي، جا ڪي پڙهيائين، ڪي ماڻهن سان واهپي رکڻ ڪري ڳالهائڻ مان سکيو. هي نرم طبع جو ۽ رحمدل هو، تنهن ڪري ڪيترن ئي غريبن سان خيراتي طرح پلايون ڪيائين.

سلطان تائين هن جي سڃاڻپ ٿي، جنهن هن کي درماهو چڱو پگهار ٻڌي ڏنو، ۽ اها بہ اجازت ڏنائينس تہ پلي پنهنجي منهن بہ پيو ڌنڌو هلائي. اهو پگهار سلطان هن نظر تي ڏياريس جو هڪڙو تہ سندس پيءُ جون خدمتون هن کي ياد هيون، ٻيون تہ هن سندس شهر ۾ ماڻهن کي فائدو پهچايو ۽ گهڻين حالتن ۾ خيراتي دوائون ٿي هلايائين، ٽيون تہ اوير سوير پنهنجي خواه پنهنجي ملڪ جي نسبت ۾ تندرستيءَ سان سلطان تائين هن جي سڃاڻپ ٿي، جنهن هن کي درماهو چڱو پگهار ٻڌي ڏنو، ۽ اها بہ اجازت ڏنائينس تہ پلي پنهنجي منهن بہ پيو ڌنڌو هلائي. اهو پگهار سلطان هن نظر تي ڏياريس جو هڪڙو تہ

www.e-otaq.blogspot.com

سندس سپيءَ جون خدمتون هن کي ياد هيون، پيون تہ هن سندس شهر ۾ ماڻهن کي فائدو پهچايو ۽ گهڻين حالتن ۾ خيراتي دوائون تي هلايائين، ٽيون تہ اوير سوير پنهنجي خواه پنهنجي ملڪ جي نسبت ۾ تندرستيءَ سان واسطي رکندڙن ڪمن بابت هن سان صلاح مصلحت تي ڪيائين، انهيءَ بندوبست ڪري منصور علي تمام چڱي آبروءَ ۽ آسائش سان رهڻ لڳو.

هن جي معرفت هينئر گهڻن وڏن وڏن ماڻهن سان ٿي. ائن، ڏهن مهينن جي اندر هن اتي شادي بہ ڪئي. ڪنهن وڏي ماڻهوءَ جي گهران هن کي پانهن ملي. هن جي اصل وڏ ماڻهپ لڪل ڪانہ هئي ۽ هي پاڻ بہ چڱو ماڻهو ٿي ڏٺو، تنهنڪري اهڙيءَ چڱي پانهن ملڻ ۾ هن کي حرڪت ڪانہ ٿي. اها جوان ۽ تمام حسين زال هئي، ترڪن جي خوبصورتي اصل مشهور آهي، پر هيءَ تہ وڏي خاندان جي هئي، تنهن ڪري هن ۾ اتي عام ماڻهن کان سو ڀيرا وڌيڪ سونهن، نزاڪت ۽ لياقت هئي. هن جو نالو "فلڪ سوز بيگم" هو.

منصور عليءَ جا اها شادي ڪئي سا بہ پيءُ جي صلاح کان سواءِ نہ هئي، هو شاديءَ کان پوءِ گهر ٺاهي ويهي رهيو. هن گهر هلائڻ جو بندوبست ولايت ۾ چڱي طرح ڏٺو هو ۽ وٽس پئسي جي تنگي ڪانہ هئي، تنهن ڪري هن پنهنجو خانگي بندوبست بہ اهڙو رکيو، جهڙو ولايت جا ماڻهو رکندا آهن. جي هن جي گهر ۾ مندم ڪانہ هئي، تہ ڪابہ حرڪت نہ هئي. جيڪا پوشيدگي، صفائي، رت ۽ جيڪي سهنج ۽ فائدا مندم جي گهر ۾ هئڻ سان ٿيندا آهن، سي سڀ هن وٽ موجود هئا. پاڻ هن کي وڌيڪ فرحت ۽ لذت اها هئي، جو هي ٻيئي هم مذهب هئا، هم قوم هئا، جوان هئا. اهڙو هڪبئي سان ملي ويا، جو حد کان ٻاهر.

www.e-otaq.blogspot.com

هوڏي بمبئيءَ ۾ پيءُ پٽ جو گڏ رهندا هئا، تن جي وچ ۾ البت
کونس ڦٽائي ٿيڻ لڳي. اگرچ علي رضا توڙي زينت بانو به نئين طرز جا
ماڻهو هئا، نئين هلت چلت جا واقف هئا، گهر جي چڱي بندوبست
رکڻ وارا هئا، تڏهن به مسلمان هئا، ديندار هئا، پنهنجي نماز ۽ قرآن
جي شغل ۾ رهندا هئا ۽ ڪيترين ئي ٻين ڳالهين جي مسلمان
هئڻ سان لاڳو آهن، تن کي مدنظر رکندا هئا، پر محبوب علي ۽
سندس مندم جو حال ٻيءَ طرح هو، هو مسلماني ته خير، پر اصل
دين جي نالي کان ڇڙندڙ هئا. خدا جي هستيءَ ڏي گهڻو خيال نه
هوندو هون. دين آهي يا ڪونهي، ماڻهوءَ کي گهرجي يا نه تنهن جي
هنن کي پرواهه ڪانه هئي، تنهن ڪري هڪڙي گهر ۾ رهي هنن
ٻن مختلف قسمن جي ماڻهن ۾ ڦهريائين انهيءَ مضمون بابت زباني
بحث ۽ گفتگو هلندي هئي، جو نيٺ وڃي ناسازيءَ جهڙي حد کي
پهتو.
محبوب علي پٽ هو، تنهن ڪري هن تي کهڙي به معاملي ۾ پيءُ
جو ادب ڪرڻ فرض هو، پر هن اهڙن وقتن تي ائين ٿي سمجهيو،
جيئن نه ڪنهن ڏارين ۽ نيچ ماڻهوءَ سان تڪرار هلائجي. ادب ته بجاءِ
خود، پر ڪڏهن ڪڏهن چوهه ۾ ناشائستا لفظ به ڳالهائي ويندو
هو. هو سمجهندو هو، ته آءُ ولايت ۾ رهي بهتر ماڻهو، بهتر بندوبست
۽ بهتر صحبت ڏسي آيو آهيان، تنهنڪري جيڪي به چوان ٿو يا
ڪريان ٿو، سو ضرور چڱو هوندو، ۽ طبع جو به اصل کان البت تيز
هوندو هو، تنهن ڪري پاڻ زياده بيحيائي ڏيکاريندو هو. ٻيو وري
سندس مندم بحث ۾ مددگار هوندي هيس، جا انهيءَ قسم جي
مندمن مان هئي، جي چاهنديون آهن ته مڙس زالن جا غلام آهن ۽
هنن جي مرضيءَ تي هلڻ لاءِ ٻڌل آهن، ۽ جي مشرقي قوم جي ماڻهن

www.e-otaq.blogspot.com

ڪي مرن ڪان گهٽ نہ سمجهنديون آهن. سو اهڙي حال ۾ هنن جي وچ ۾ ڏقير پوڻ لڳو.

تنهن ڪان سواءِ علي رضا جن وٽ جيڪي ڏيهي وڏا ماڻهو وقت بوقت ايند اهئا، تن ڪان محبوب علي ۽ سندس مندم ڪي مٺيان لڳندي هئي. هنن جي مرضي هئي تہ اهي نہ اچن تہ چڱو. ۽ وٽن جو ڪي مندمون ۽ صاحبلوڪ ملاقات لاءِ پيا ايندا هئا، تن جي ڪري سو هو ڏاڍا خوش ٿيندا هئا، ۽ انهن جي تمام گهڻي خدمت ڪندا هئا. اهو حال ڏسي پاڻ علي رضا ڪي ارمان ٿيندو هو تہ هيءُ اسان ڪي ۽ اسان جي دوستن ڪي انهن ڪرستانن ڪان بہ گهٽ ٿو سمجهي. هن جي هيتري خوشامد ٿو ڪري ۽ هنن تي نفرت ٿو ڪري. انهيءَ ڳالهہ تي بہ سندن وچ ۾ تڪرار هلندو هو.

وري محبوب علي مندم سو اڪثر صاحبلوڪ ناچن ۽ مجلسن ۾ ويندو هو، ۽ بعضي تہ پيا ڪي صاحبلوڪ ايند اهئا، جي سندس مندم سان گڏجي هوا کائڻ ويندا هئا. انهيءَ جي سندس مڙس ڪي بہ خبر هوندي هئي، تہ بہ ڪين چوندو هوس. اها ڳالهہ بہ علي رضا ڪي خراب لڳندي هئي، ۽ انهيءَ بابت بہ پٽ ڪي سمجهائيندو هو، تنهن تي پاڻ ۾ وقت بوقت تڪرار ڪندا هئا.

مطلب تہ ايترين ڳالهين تي انهن جي وچ ۾ بحث ۽ هوڏ هلندي هئي، جو هو هڪبئي جي صحبت مان بيزار ٿي پيا، ۽ اگرچہ پهرين ڏينهن ۾ محبوب علي زور ڪري پنهنجي پيءُ ماءُ ڪي سندن خرچ ڪرڻ نہ ڏيندو هو، پنهنجي خرچ تي ماني کارائيندو هو ۽ کائيندا بہ سڀ گڏ هئا، پر پوءِ تہ جدا پنهنجي منهن کائيندا پيئندا هئا، باقي رهندا هڪ بنگلي ۾ هڪڙي پاسي ڪان هئا.تنهن مان بہ نڪري وڃڻ جي هنن خواهش ڪئي. ۽ هنن جي نڪري وڃڻ ۾ هو ناراض نہ هئا. اگرچہ

هنن کي وڃڻ لاءِ صفا نہ چيو هئائون، مگر هلت چلت ۽ ڳالهائڻ مان صاف معلوم ٿي سگهيو ٿي، تہ هو چڻ تہ هن کي وڃي جدا رهڻ لاءِ تاڪيد پيا ڪندا هئا. تنهن ڪري علي رضا ٻي جاءِ ڀاڙي ڪري وڃي اُتي رهيو ۽ پٽ سان واسطو ڇڏي ڏنائين.

جيتوڻيڪ علي رضا هينئر پيريءَ ڪري يا آرام وٺڻ جي ارادي سان ٻيو ڌنڌو ڪونہ ڪندو هو، تڏهن بہ تمام اٺوند ڪانہ هيس. اهو سچ آهي تہ هن پنهنجي دولت پنهنجي اولاد جي تعليم ۾ توڙي ٻين خير جي ڪمن ۾ لڳائي هئي، پر تڏهن بہ اڃا هن وٽ پنهنجي ايتري بچت هئي، جنهن سان جيڪڏهن هو ڪو ٿورو گهڻُ واپار يا ٻيو ڌنڌو هلائي ها، تہ هلائي سگهي ها.

هنن کي تہ اها اميد هئي تہ جڏهن اسين پنهنجو مال متاع اولاد تي خرچي، هن کي ڪٽڻ ڪمائڻ جهڙو ڪنداسين، تڏهن اسين آرام سان ڪري وٽن پيا گذارينداسين ۽ هو اسان جي خدمت ڪندا. پر وڏي پٽ جي هلت هنن کي گهڻو نااميد ڪيو. سو في الحال هو ويچارا غريبت طور گذارڻ لڳا. اهو ارادو هون تہ ننڍي پٽ جي خبر پوي تہ پوءِ پنهنجي لاءِ پڪو بندوبست ڪريون. جنهن ڪري باقي حياتيءَ جا ڏينهن خير سان آرام ۾ ۽ خدا جي بندگيءَ ۾ اچي پورا ٿين.

علي رضا جن کي سندن ڌيءَ عظمت بانو ۽ اُن جي مڙس بہ گهڻي خاطري ڏني. هوءَ ويچاري بہ پهرين محبوب عليءَ جن جي گهر ڀاءُ چاڻي گهڻو وڃڻ لڳي، پر جنهن عزت جي طالبو هئي سا نہ مليس، تنهن ڪري هن بہ وٽن وڃڻ اڪثر بند ڪيو هو. پر جڏهن سندس پيءُ ۽ سندس ماٽي جي ماءُ جنهن کي سڳي ماءُ ڪري ڄاڻندي هئي، سي اچي محبوب عليءَ وٽ رهڻ لڳا، تڏهن هوءَ بہ وٽن پئي ايندي هئي. اُها هاڻي پيءُ ماءُ کي منٿون ڪرڻ لڳي تہ جدا رهڻ جي نہ

ڪريو، هلي مون سان گڏ رهو ۽ سندس مڙس به انهيءَ ڳالهه تي زور لائڻ لڳو. پر هن مناسب نه ڄاتو ته پٽ جي در تان ترڇي، وري وڃي ڏيءَ جي در تي ڪرون، تنهن ڪري نيٽ پنهنجي جدا جاءِ ڪيائون، جتي هو پنهنجي ڏيءَ ۽ سندس گهر واري سان اڳي وانگي رس رهائيندا آيا.

پيءُ ماءُ جي نڪرڻ ڪري محبوب علي ۽ سندس مندم جي هانو تان گهڻو بار هلڪو ٿيو. هنن کي انهيءَ ڪري ڪا پشيماني ڪانه ٿي، پاڻ خوش ٿيا. پر سگهوئي محبوب عليءَ کي معلوم ٿيو ته مون خراب ڪم ڪيو آهي. اسان مٿي به چيو آهي ته هن جي مندم اگرچه چڱي موچاري گهر جي هئي، پر طبيعت البت شوخ هئي ۽ پاڻ کي سڀ ڪان مٿي سمجهندي هئي ۽ ٽند ٽوپي ۽ گهمڻ ڦرڻ جي گهڻي شوقين هئي. مڙس تي اُڊڪ نه ايندي هيس. ائين ڪن ڄاڻندي هئي ته زال مڙس جي زبردست آهي، پر سمجهندي هئي ته شادي ڪرڻ ڪري مڙس کي زال جو غلام ڪري ٿا ڏين. سو انهن رستن تي هلندي هلندي اهڙيءَ حد تي وڃي پهتي، جو خود محبوب علي به ٽڪجي پيو.

هن کي هاڻ ٿوري گهڻي غيرت اچڻ لڳي ۽ ناچن ۾ وڃڻ ۽ ٻين صاحبلوڪن وٽ اويرف سوير وڃڻ ۽ هنن سان گهڻي گستاخي رکڻ بند ڪرڻ ٻڳو. شايد ڪن دوستن انهيءَ بابت سمجهايو به ته هوندس، يا ته مٽس ٿوڪون ٿيون هونديون، سي ڪنن سان ٻڌيون هوندائين. تنهنڪري هو هينئر زال کي روڪڻ لڳو.

پر پريندي ڪان جنهن چيڪ گهمي ڏٺو هو، سا مڙس جي روڪڻ ڪري تمام خفي ٿي. هن جي نافرماني ڪرڻ لڳي؛ پنهنجي مرضيءَ سان پنهنجي منهن هلڻ لڳي ۽ مڙس جو هئڻ يا نه هئڻ هڪجهڙو

www.e-otaq.blogspot.com

ڇاتائين. انهيءَ ڪري ٻنهي جي وچ ۾ ناسازي پيدا ٿي، هڪٻئي سان تڪرار ڪرڻ لڳا، اجايو سجايو ڳالهائڻ لڳا. ٻنهي طبع جا تيز هئا، وڃي ڏڪن ٻُجن تي ڳالهه بيٺي.
آخر جيڪا سندن وچ ۾ زال مڙس واري محبت هئي، سا ته نڪري ويئي، هينئرڪُتي ٻلي واري ريڙهه پيڙهه وڃي رهي. هڪڙي ڀيري هنن جو پاڻ ۾ ايتريقدر جهيڙو ٿي پيو، جو منڊم وڃي سرڪاري ڪورٽ ۾ فريادڻ ٿي. باريسٽر صاحب پنهنجي وڪالت ڪرڻ لڳو نيٺ مٿس تورو گهڻو ڏنڊ به پيو.
انهيءَ معاملي ڪري محبوب عليءَ جي گهڻي بدنامي ٿي. سگهوئي هنن جي وچ ۾ ايتري ناسازي ٿي جو زال، مڙس کي ڇڏي وڃڻ ۾ خوش هئي ۽ مڙس، زال کي ڇڏي ڏيڻ ۾ راضي هو. زال، مڙس کان نافرمان هئي، تنهن ڪري مڙس مٿس نا مهربان هو. زال جي هلت جي نسبت ۾ ڪيترين ئي بدناميءَ جهڙين ڳالهين ظاهر ٿيون؛ جنهنڪري زال هر طرح طلاق جي لائق ٿي ۽ قاعدي موجب هن کي طلاق ملي، سا مڙس کي ڇڏي ولايت رواني ٿي. محبوب علي هن جي وڃڻ ڪري گهڻو خوش ٿيو، ڇالاءِ جو هن جي نه هئڻ ڪري روزبروز گهڻو آرام وٺڻ لڳو. مگر جيڪا خواري خرابي ٿي گذري هئي، تنهن جو ارمان دل ۾ هئس.
محبوب علي ڇهه ست مهينا ڇڙو گذاريو. پر هن هيترا ڏينهن گهر ڪري رهي ڏٺو هو، تنهن ڪري ڇڙو رهڻ گهڻو پسند نه آيس، وري شادي ڪرڻ جو ارادو ڪيائين، بعضي دل ۾ آيس ته وري ولايت وڃي ٻيءَ منڊم سان شادي ڪري اچان، پري هڪڙيءَ جي هلت اهڙو ڪڪ ڪيو هوس، جو ٻيءَ شادي ڪرڻ کان اڳيئي پٺي

www.e-otaq.blogspot.com

شڪ پيس. ڏنائين ته هڪڙيءَ منجهان هيتري خواري ٿي اٿم، متان پيءُ مان انهيءَ کان به گهٽي ٿئيم.
پيو خيال وري هي ڪيائين ته بمبئيءَ ۾ ڪا مندم هٿ ڪريان. هتي به هنن سان گهڻن جي معرفت هئي، جو وٽن ڪيترائي صاحبلوڪ ۽ مندموں اينديون هيون ۽ پي ڪا جوان مندم هٿ ڪري انهيءَ سان شادي ڪرڻ شايد هن جي لاءِ مشڪل نه هو.
پر هن کي هتي جي ۽ هندستان جي مندمن ۾ وڏو فرق ڏسڻ ۾ آيو. خوبصورتي ۽ پوشيدگائيءَ جي ڳالهه ته ڪٿي ڇڏيو، پر هلت چلت جي ڪري به اجا ولايت واريون مندمون اڪثر ڏيهي ماڻهن کي پاڻ کان وڌيڪ نه ته به پاڻ جهڙو سمجهنديون آهن، هنن سان اٿڻ ويهڻ ۾ اعتراض ڪونه آڻينديون آهن، پر جيڪيمندمون هندستان ۾ پيدا ٿيون آهن، يا هتي گهڻو رهيون آهن، سي ته ڄاڻنديون آهن ته اسين آسمان مان لٿيون آهيون ۽ ڏيهي ماڻهو رڳو خسيس نوڪريءَ جي لائق آهن. جڏهن هتي جي صاحبلوڪن جو اهو خيال آهي، تڏهن مندمن جو ته انهي کان به وڌ .
انهيءَ تفاوت جي محبوب علي کي زال جي وڃڻ کان پوءِ سگهوئي خبر پئي. جيڪي مندمون ۽ صاحبلوڪ هن وٽ زال هوندي ايندا هئا، تن هاڻي اچڻ وڃڻ ڍرو ڪيو ۽ آخر بند ڪيائون، ۽ وري جن وٽ ويندڙ هئا سي به هنن کان هينئر گوشو ڪرڻ لڳا. جيڪا گستاخي هو اڳي هن سان رکندا هئا، تنهن جي ڪا نشاني به هن کي ڏسڻ ۾ نه آئي، تنهن ڪري محبوب عليءَ کي هتي مندم جي آسانيءَ سان ملڻ جو آسرو به ڪونه رهيو، جي مليس به ها ته به جنهن لذت پرئي گذاري جي اميد هيس، سا حاصل ڪين ٿئيس ها. انهيءَ سبب هن کي لاچار ٿيو ڏيهي ماڻهن ڏي خيال ڪرڻ.

www.e-otaq.blogspot.com

مندم هوندي تہ هنن سان آمدرفت جو رستو گهڻو ڪونہ هوس. جيڪو واسطو هوس، سو پنهنجي ڌنڌي جي ڪري. پر هاڻ زور ڪري انهن سان دوستي ڳنڍڻ لڳو. جيڪي مسلمان سکر ماڻهو پڙس جا واقف هئا، ۽ جي پوءِ هن جا واقف ٿيا هئا تن وٽ اچڻ لڳو، هنن جي صحبت ڪري وري هن کي ٿورو گهڻو ڏيهي رستا وٺڻ ضرور ٿيا. هيترا ڏينهن مسلماني وسري ويئي هيس، سا وري ياد آيس. ڪڏهن خدا جو نالو ياد بہ ڪونہ هوس، تنهن جو وري ٿورو گهڻو واهپو رکڻ لڳو، ماڻهن کي هن جي نسبت ۾ جيڪي ڪفر وغيره جا شڪ گذرندا هئا، سي لٿا. جيڪا هن جي اجائي هلت ڏٺي هئائون سا هينئر گهڻو گهٽ ڏٺائون. نيٺ ٿورو ٿورو ڪري هن سان ملي ٿهي ويا.

پوءِ تہ محبوب عليءَ کي ڪنهن اشراف گهر مان پاڻهن ملڻ ۾ حرڪت ڪانہ ٿي. هڪڙي واپاري شاهوڪار مسلمان جي گهران هيءُ پرڻيو. هن کي تمام جوان ۽ نيڪ زال ملي، جنهن ڪري هن جو خانو وري آباد ٿيو، ۽ جنهن جي صحبت ۾ هي وري اڳي کان بہ وڌيڪ خوش رهڻ لڳو. ٻيئي بنيادي ماڻهن جو اولاد هئا، ٻيئي شاهوڪار هئا. جي محبوب علي طبع جو تکو هو، تہ گذريل خراب اتفاقن ڪري هن جي طبع جي تکائي گهٽجي ويئي هئي. جيڪو انگريزي دستور گهر رکڻ جو هو، سوئي هينئر بہ رکڻ لڳا.
زال کي تعليم ڏيڻ لڳو، جا هن جي سعيي سان سڌارو ڪرڻ لڳي. زال جي تابعداريءَ مان ڪهڙي خوشي حاصل ٿي ٿئي، تنهن جي مندم هوندي ڪابہ خبر ڪانہ هيس، هينئر تہ زال هن جي فرمانبردار هئي. مطلب تہ هن جو گذارو اهڙي مزي سان ٿيڻ لڳو، جو محبوب علي افسوس پئي ڪاڏو تہ ناحق مندم سان هٿ اٽڪايو هوم.

www.e-otaq.blogspot.com

هينئر هن کي ياد آيو تہ جڏهن ولايت ۾ هوس ۽ مندم ۾ سان شادي ڪرڻ جو ارادو ٿي ڪيم، تڏهن پيءُ بہ مون کي منع ٿي ڪئي ۽ نندي ياءُ بہ ٿي ڪئي، سو اڳ ڳڻتيءَ ڪري سچ ٿي چيائون.سندس ياءُ منصور علي کي استنبول ۾ جو ٽُرڪڻ گهر ۾ هئي،تنهن جي خوبيءَ جي هينئر هن کي خبر پوڻ لڳي. مندم هوندي پيءُ ماءُ سان جيڪي عقوبتون ڪيون هئائين، سي هينئر هن جي دل تي تازيون ٿيڻ لڳيون. هي ڏاڍو پشيمان ٿيو ۽ گذريءَ هلت ڪري افسوس جا هٿ هڻڻ لڳو.

انهن سيني ڳالهين مان نتيجو اهو ٿيو، جو هن کي پيءُ ماءُ کان معافي گهرڻ ۽ انهن سان توڙي ٻين عزيزن سان وري پرچاءُ ڪرڻ ۽ ميلاپ رکڻ جو حد کان گهڻو شوق پيدا ٿيو.

www.e-otaq.blogspot.com

باب ويهون
وري وطن ۾

محبوب علي هاڻي پشيمان گهڻو ئي ٿيو، ۽ پيءُ- ماءُ جي تانگهه گهٽيئي لڳيس، پر هن جا ماءُ-پيءُ ته هنيئر بمبئيءَ ۾ ڪين هئا، هو وڃي سنڌ حيدرآباد کان نڪتا هئا. هنن ويچارن جڏهن ڏٺو ته جنهن پٽ جي آسري اسان ڪم ڪار ڇڏي آرام وٺڻ جي ڪئي هئي، سو اهڙو بيحيا ٿي بيهي رهيو جو آخر اسان کي ڪانئس جدا رهڻو پيو، تڏهن پنهنجو اصلوڪو ڳوٺ ۽ گذريل ڏينهن اچي ياد پين، سي ماٺ ڪري اوڏي اُٿي هليا.

بمبئيءَ ۾ جيڪي ڏينهن هي پنهنجي منهن رهيا، سي هنن بيشڪ خير سان گذاريا، مگر رکيل پئسو گهڻو جٽاءُ ڪين ڪندو آهي، نيٺ گهٽبو ويندو آهي، ۽ هنن کي في الحال ٻيءَ ڪنهن آمدنيءَ جي اميد ڪانه هئي ۽ بمبئي شهر جو خرچ به البت ڳرو هو، تنهن ڪري هنن چاتو ته موٽي وڃن حيدرآباد ۾، جتي رهڻ ڪري خرچ گهڻو هلڪو به ٿيندو ۽ پئسووڌيڪ جٽاءُ به ڪندو. ٻيو ته هنن جو ارادو هو ته هي پڇاڙيءَ جا ڏينهن گوشائتو ۽ آرام ۾ گذاريون ۽ جي ٿي سگهي ته ڪو زمين جو ٽڪر هٿ ڪري پوک- راهه جو بندوبست ڪريون، جنهن ڪري مشغولي به ٿئي، ڪاڌي پيتي جهڙي اُپت به ٿئي ۽ آرام وٺڻ جو به گهڻو وقت ملي.

پر اهڙو بندوبست ته بمبئي شهر ۾ يا ان جي آسپاس آسانيءَ سان ٿيڻ اهنجو هو. اها سنڌ هئي، جتي ٿوري خرچ سان ماڻهو اهڙو بندوبست رکي ٿي سگهيو، علي رضا حيدرآباد جو چڱي طرح واقف هو، اتي چائو

نپنو هو. نندي هوندي اوري پري گهميو ڦريو هو، سو سجهيس ٿي، ته اهڙا ٽڪر زمين جا اوڏي گهڻا آهن ۽ آسانيءَ سان هٿ ڪري به سگهبا.

وري هن کي پنهنجا ڏينهن ياد پوڻ لڳا. پنهنجا مائٽ ياد پوڻ لڳا. دستور آهي ته ڏکن ۾ گذريل ڏينهن ياد پوندا آهن. سو جيئن اهي خيال پئي پچايائون، تيئن اوڏي موٽڻ جو شوق زياده ٿي ٿين، ۽ جيئن هنن جو رکيل پئسو روز بروز گهٽبو ٿي ويو، تيئن بمبئيءَ مان نڪرڻ جو وڌيڪ سعيو ٿي ٿين، آخر هو ٺهراءُ ڪري سنبريا.

جيڪي پنهنجا گهرا دوست هئن، تن کان موڪلايائون. سيني کي سنڌ ڏي وڃڻ جي لاءِ چڱو عذر ڏنائون، جنهنڪري ڪنهن کي به اهڙو شڪ ڪونه پيو ته هي بمبئيءَ ۾ گذاري نٿا سگهن، تنهنڪري لڏي ٿي وڃن. هنن پنهنجي ڌيءُ عظمت بانو ۽ سندس مڙس کان به موڪلايو. هن ويچاريءَ کي به گهڻو ڏک ٿي ٿيو، جو پيءُ ماءُ جي هوندي هن کي وڏو ڏڌ هو.

هن ويچاريءَ کان به جيڪي پڄي سگهندو هو، سو پيءُ–ماءُ جي لاءِ ڪندي هئي. هنن کي غريب ڏسي ي لاءِ ڪندي هئي. هنن کي غريب ڏسي ي لاءِ ڪندي هئي. هنن کي غريب ڏسي پنهنجي پر ۾ پئسي پنجڙ جي مدد ڪرڻ ۾ ڪين گهٽائيندي هئي. هوءَ دولتمند جي گهر ۾ هوندي هئي، تنهنڪري اهڙي اجا ٻاجهه ڪرڻ ۾ حرڪت ڪانه هيس. اگرچه هنن کي اهڙي مدد قبول ڪرڻ ۾ گهڻو عار هو، پر تڏهن به عظمت بانو زور ڪري ٿورو گهڻو لڪائي ماءُ کي ڏيندي هئي. هينئر جو هو اتان نڪرڻ لڳا، سو هن ويچاريءَ کي ويتر ارمان ٿيڻ لڳو، پر لاچار ماٺ ڪري ويهي رهي ۽ اهو دلاسو

www.e-otaq.blogspot.com

ڏنائين ته جي قسمت ۾ حياتي هوندي ته هڪڙي ڏينهن اسين به اچي اوهان وٽن ڪرنداسين.
علي رضا جي پٽن مان محبوب علي ايتري بيحيائي ڪئي هئي، ته منصو رعلي وڏو حيا وارو هو. اسان چيو آهي ته هو تمام چڱي ۽ سالم طبع جو هو ۽ هن جا خيال پيءُ جي خيالن سان ملي ٿي آيا. هو هينئر استنبول ۾ گهر ڪري رهندو هو ۽ سندس ڪارخانو تمام زور هو.
هن جي پيءُ ماءُ سان گهڻي خاطر هئي. تن ڏي علي رضا وقت بوقت حال پيو لکندو هو ۽ هو اتان پنهنجي ياءُ کي جٽيون به پيو ڪندو هو ۽ هنن لاءِ دلاسا به پيو لکندو هو. هنن ڏي ائين به لکي چڪو هو ته " اوهين موٽي استنبول ۾ اچو، جو هتي سڀ ماڻهو اوهان جي ڏسڻ لاءِ مشتاق آهن ۽ اچي اسان جي اکين تي رهو. جيڪي اولاد جا حق آهن، سي سڀ اسين ادا ڪنداسين ۽ جيتري خدمت پڇي سگهندي، اوتري پيريءَ ۾ اوهان جي ڪنداسين."
پر علي رضا جن کي اوڏي وڃڻ جي خواهش ڪانه هئي. چيائون ته " هينئر حياتي جي پڇاڙيءَ ۾ دربدر ٿيڻ چڱو ناهي، اڳيئي گهڻو رُليا آهيون. هينئر گوشه نشين ٿي ويهڻ ۽ خدا جي عبادت ڪرڻ اسان کي زياده پسند آهي."
تڏهن منصور عليءَ هنن ڏي ٿورو گهڻو پئسو مدد لاءِ موڪلڻ لڳو ۽ لکيائين ته "جيڪي اوهان کي گهرجي، سو مون کي بيشڪ گهرائجو، جيڪي مون وٽ آهي سو سڀ اوهان جو آهي، حجاب بلڪل ڪونه ڪجو."
جڏهن آخر هن کي خبر پيئي ته محبوب علي هنن سان تمام گهٽيون جٽيون ڪيون آهن، جنهن ڪري هو ڪيترا ڏينهن ڏار

www.e-otaq.blogspot.com

رهي حيدرآباد روانا ٿيا آهن، تڏهن هن کي گھڻو ارمان ٿيو. خيال
ڪيائين ته ”پيءُ- ماءُ اولاد کي پالي وڏو ڪندا آهن ته پيريءَ ۾ اهو
ڪين ڪم اچي. بابي سائينءَ اسان کي تعليم ڏيئي، هزار خرچي ههڙي
درجي تي پهچايو هيننڌ اسين پنهنجين زالن سان فرحتن ۾ پيا
گذاريون ۽ هو ويچارا غريبيءَ حال وتن ڪنڌ لڪائيندا. انسان جي
حياتي الاجي ڪيتري آهي! زال ۽ ٻار ٻچا پيا ٻه ٽي پوندا، تنهنڪري
پهرين انهن جي سنڀال ڪرڻ حق آهي.“ اهي خيال ڪري هن جا
هتي پير تپي آيا. زال سان صلاح ڪيائين ته ڪي ورهيه هلي سنڌ
۾ گذاريون.

بيبي فلڪ سوز بيگم به چڱيءَ طبيعت جي زال هئي، عقل واري
هئي ۽ مڙس جي فرمانبردار هئي. اگرچه وطن کي ۽ مائٽن کي ڇڏڻ
اهنجو به ٿي لڳس، پر تڏهن به مڙس کي خوش رکڻ فرض ٿي ڄاتائين
۽ اها به خبر هيس ته منهنجو مڙس به گويا پنهنجو فرض ادا ڪرڻ
ٿو وڃي، تنهن ڪانسواءِ ڪن ٻين ملڪن جي سير ڪرڻ ۽ هوا
بدلائڻ جو به خيال ٿين، تنهنڪري هي موڪلائي توڪلائي اُٿي
هليا.

انهيءَ وچ ۾ علي رضا، زينت ۽ مريم اچي حيدرآباد ڪان نڪتا. هنن
پنهنجي اصلوڪي ڪچي واري جاءِ وري وڃي هٿ ڪري وسائي.
اتي هنن کي البت آرام آيو. اگرچه هي وڏا وڏا ملڪ ڏٺا هئائون ۽
جي وڏا وڏا عهدا ڪمايا هئائون تن جي بنسبت اها جاءِ ۽ اهو ملڪ
ڪي به ڪين هو، تڏهن به هاڻوڪيءَ حالت ۾ هنن جي لاءِ وڏي
غنيمت هئي.

سندن پراڻا واقف هنن کي ڏسي گھڻو خوش ٿيا. زينت بانو جا مائٽ
جيڪي هنن سان نه ٺهيل هوندا هئا سي به سرائي فتح خان جي گھر

www.e-otaq.blogspot.com

ويران ٿيڻ کان پوءِ پشيمان ٿيا هئا، ۽ هاڻ هنن سان گهڻي مهرباني ڪرڻ لڳا.

هي ٽانيڪا ٿي ويئا، تنهن کي مهينو به مس گذريو ته علي رضا کي منصور علي جو خط آيو ته ”اسين استنبول مان روانا ٿيون ٿا اميد آهي ته سگهوئي اوهان جي خدمت ۾ اچي حاضر ٿينداسين؛ پوءِ جيڪو حال هوندو سو اوهان جي آڏو پيش ڪنداسين ۽ جيڪا چاڪري پڇي سگهي، سا ڪنداسين.“ پيءُ ڏي هيئن به لکيائين ته ”ڪو هڪڙو چڱو بنگلو به لڳو لڳ ڀاڙي ڪري ڇڏجو ته اچي انهيءَ ۾ لهون، پوءِ اتي ڪي ڏينهن گڏجي گذاريون.“ اها خبر ٻڌي علي رضا ۽ زينت بانو گهڻو خوش ٿيا ۽ پٽ کي دعائون ڪرڻ لڳا.

منصور علي جو استنبول مان روانو ٿيو، سو پهرين آيو بمبئي ۾، اتي ڪي ڏينهن رهي پيو. ڀيڻ کي به گڏيو ۽ ڀاءُ کي به مليو. محبوب علي کي گهڻيون جنيون ڪيائين، هو ته اڳهين پشيمان ٿيو هو. مندم وئي کان پوءِ هوش ۾ آيو هو ۽ وري ٻي شادي ڪري البت چڱو رستو ورتو هئائين.

تنهن جڏهن ڏٺو ته منهنجو ننڍو ڀاءُ پنڌ تان رڳو پيءُ ماءُ جي ڏسڻ ۽ انهن جي بندوبست ڪرڻ لاءِ آيو آهي ۽ حيدرآباد ڏي ٿو وڃي، تڏهن هن کي به دل ۾ آيو ته، آءٌ به هن سان گڏيو وڃان ۽ وڃي هنن کان گناهه بخشايان ۽ معافي گهران ۽ جيترو ٿي سگهي اوترو هنن جي خاطرداري ۽ تلافي ڪريان، سو هو به پنهنجي زال سان سنيريو.

هنن ڀائن کي سنبرندو ڏسي، عظمت بانوءَ جي به دل سرڪي. هوءَ ويچاري ته هن کان وڌ پيءُ-ماءُ سان گڏ رهڻ جي ڪوڏي هئي، پر پنهنجي وس نه هئي، پرائي گهر ۾ هئي، تنهن کي ۽ سندس گهر واري

www.e-otaq.blogspot.com

کي بہ هنن چيو تہ ”اوهين بہ کي ڏينهن اسان سان گڏجي هلو، پوءِ کٽي سگها وري اچجو.“ سو هوءَ بہ مڙس سوڌي سنبري.
ٽيئي جوڙا پنهنجي نوڪرن نڙن سميت وڏي ڌوم ڌام سان آگبوٽ تي چڙهي روانا ٿيا. پيءُ ڏي اڳيرو خط لکيو هئائون، تنهن هڪڙو بہ بنگلو ٻيو بہ پر ۾ ياڙي ڪري ڇڏيو هو ۽ ضروري سامان مسواڙ تي وٺي جايون پري تيار ڪري ڇڏيون هئائين.
نيٺ هو اچي حيدرآباد پهتا. هن جو تجمل ڏسي ماڻهو حيران ٿي ويا. هي اچي بنگلن ۾ لٿا، جنهن شهر ۾ علي رضا نندو ٿي وڏو ٿيو هو، اُتي هينئر هي پنهنجي آل عيال سوڌو اچي نڪتو، ۽ عزت آبروءَ سان گذارڻ لڳو، انهيءَ خوشيءَ کان هن جي دل تہ باغ باغ ٿي، پر سندس آشنا ۽ سندس زال جا مائٽ بہ گهڻو خوش ٿيا. سيئي هن کي ڏسڻ آيا، ۽ هنن کي مبارڪون ڏيڻ لڳا.
محبوب علي اچي پيءُ-ماءُ جي پيرن تي ڪري پيو. هنن کي پهرين تہ روئڻ اچي ويو، پوءِ نيٺ هن کي معافي ڏنائون ۽ پاڻ ۾ پرچي خوش ٿي ويهي رهيا. هو سيئي گڏجي وري مرحوم علي نواز خان سندن بزرگ جي قبر تي زيارت لاءِ ويا، جو علي رضا جو پيءُ ۽ هنن جو ڏاڏو هو، هن کي ختمو ڏيئي دعا گهريائون ۽ جان ٻيبي، جا مديني ۾ پوريل هئي، تنهن جي روح کي بہ ختمي جو ثواب بخشيائون.
جيڪڏهن علي رضا ويچارو پنهنجي سر هينئر غريب هو، تہ پڻ ڪونهي، پر سندس اولاد تمام دولت وارو هو. ۽ انهن جي دولت سان هينئر هن جي دولت هئي، تنهن ڪري هن بہ هينئر پاڻ کي دولتمند ٿي ڄاتو، هنن جو گڏجڻ اتفاق سان ٿيو هو، پاڻ ۾ صلاح ڪيائون تہ مٽان اهڙو وقت وري هٿ نہ اچي، تنهن ڪري هڪڙي تصوير ڪڍڻ واري کي گهرائي، سيني زالن مڙسن گڏ ويهي تصوير ڪڍائي،

www.e-otaq.blogspot.com

اها ساري ڪتنب جي تصوير ورهين تائين پوءِ وٽن نشانيءَ طرح رهندي آئي.
انهيءَ طرح ٻه ٽي مهينا هنن سيني گڏجي پئي گذاريو. هينئر علي رضا ڪي بڪ ڪانه هئي. مگر هن جي دل ۾ جا نندي هوندي کان خواهش هئي ته پيريءَ ۾ زمين جو ٽڪر ٻهراڙيءَ ۾ هٿ ڪري، اُتي گهر جوڙي گوشه نشين ٿي ويهندس، ۽ آباديءَ جو شغل به ڪندس ۽ خدا جي بندگي به ڪندس. تنهن جو خيال هن کي اڃا دل ۾ هو. جيئن پيري ٿي باد پيس، تيئن انهيءَ جو شوق ٿي وڌيس.
هن جي مرضيءَ جي پٺيان سندس پٽن حيدرآباد جي اُپرندي ڏي ڪوهه ڏيڍ پنڌ تي هڪڙو چڱو زمين جو ٽڪر هٿ ڪيو، جنهن ۾ اڳيئي هڪڙو کوهه به جاري هو ۽ موچارو نندو باغ به ساڻس لڳل هو. انهيءَ سان گڏ وري ٿورو ٽڪر آباديءَ جي لاءِ به هنن ورتو. مڙيئي ٻارهن جريب زمين جا ٿيا، تن مان پنجن جريبن ۾ باغ هو ۽ ست جريب آباديءَ لاءِ هئا، جي کوهه تي به آباد ٿي سگهڻ جهڙا هئا ۽ واهه جي پاڻيءَ جي به مدد اچي ٿي سگهين.
باغ سان لڳ وري هنن موچارو نندوبنگلو جوڙايو. ۽ انهي سان لڳ هڪڙي نندي سهڻي مسيت به ٺهرايائون، ۽ انهيءَ ساري زمين جي چوڌاري اوڏڪي نندي ديوار ڪٽائي ڇڏيائون. انهيءَ هنڌ علي رضا ۽ زينت بانوءَ مريم ٿي ئيگڏجي اچڻ رهڻ لڳا. هنن باغ ۽ ٻنيءَ جي ڪم لاءِ جيڪي ٻه-چار ماڻهو ضروري ڄاتا، سي به چونڊي رکيا.
علي رضا پنهنجو وقت ورهائي ڇڏيو. صبح جو ۽ شام جو ٻه ٽي ڪلاڪ پاڻ پنهنجي سر وڃي باغ ۾ باغائيءَ سان ڪمائيندو هو، ۽ گلڪاري ۽ ميون جي وڻن جي سنڀال ۽ چمن ۽ ٻارن جي پڇگهڙ ڪندو هو. پوءِ وري ٻنيءَ جي ڪم جي نظرداري رکندو هو ۽ باقي

www.e-otaq.blogspot.com

وقت ڪتابن جي مطالع ڪرڻ ۽ ٻي لکپڙهہ ۾ گذاريندو هو. انهيءَ سال گڏ هو مقرر وقتن تي عبادت ڪرڻ ۾ مشغول رهندو هو. زينت بانو ٻاهر جي ڪم ڪار ۾ سو گهٽو هٿ نہ وجهندي هئي، باقي گهر ۾ هن جو بہ اهو ساڳيو شغل هوندو هو. انهيءَ طرح هي سانهہ ستيءَ سان گوشہ نشينيءَ ۾ گذارڻ لڳا.

جڏهن علي رضا جا پٽ پيءُ ماءُ ڪي سندن مرضيءَ پٽيان انهيءَ هنڌ ٽانيڪو ڪري رهيا، تڏهن هنن ڪي وڏو انتظار دل تان لٿو. پاڻ اجا شهر وارن بنگلن ۾ رهندا هئا. هيءُ جو هتي حيدرآباد ۾ ڪجھ ڏينهن رهيا، تنهنڪري البت ٿهي ويا. ڪي سندن مرضي ٿي، ڪي ٻين صلاح ڏنين تہ "جي ٿي سگهيو تہ پاڻ بہ سنڌ ۾ رهي پئو، جو چڱي موچاري پيدائش هتي بہ پيئي ٿيندي."

علي رضا پاڻ بہ انهيءَ صلاح ۾ شامل هو، جو ٻانئيائين تہ اولاد جي اکين آڏو نہ هجي، تہ من ويجهو هجي. سو في الحال هنن بہ انهيءَ صلاح تي هلڻ مناسب ڄاتو.حيدرآباد ۾ پنهنجي ڏنڌي جو گهٽو چالو نتي ڏٺائون، تنهنڪري صلاح ڪيائون تہ ڪراچيءَ ۾ هلي پنهنجو پنهنجو ڏنڌو هلايون، جو اهو شهر وري بہ بمبئيءَ جهڙو نمونو آهي، پوءِ اوير سوير پنهنجي دل جي خوشيءَ جي لاءِ يا ڏنڌي پٽيان حيدرآباد ڏي بہ پيو اچبو ۽ جي دل چيو تہ بمبئيءَ بہ پيو وڃبو.

اها صلاح پڪي ڪري هي سنبريا. پر جدا ٿيڻ کان اڳ ٻنهي ڀائرن، خاص منصور علي پنهنجي پيءُ- ماءُ جي گذران لاءِ ڪنهن پڪي بندوبست ڪرڻ جو ٺهراءُ ڪيو. پاڻ ۾ ڳالهيون ٻولهيون ڪري ٺهراءُ ڪيائون تہ في الحال هڪ هزار روپيا هو ڏيئي، هڪ هزار روپيا هو ڏيئي، ٻہ هزار ڪري سرڪاري بئنڪ ۾ پيءُ جي نالي رکائن، پوءِ اڳتي بہ جيڪي پڇي سگهين، سو هنن کي پيا پهچائين. هنن

www.e-otaq.blogspot.com

يڪدم ائين ڪيو. ٻه هزار رپيا بئنڪ ۾ رکائي، داخلا جو ڪتاب پيءُ جي حوالي ڪيائون ۽ پيرين پئي موڪلايائون. ۽ دعا گهريائون، ۽ اهو دلاسو به ڏنائون ته ”اوير سوير اسين اچي ٿيو پيا ويندا سين ۽ جيڪڏهن ڪا ضرورت پئجي وڃي ته هڪدم اسان کي گهرائي وٺن لاءِ اختيار وارا آهيو.“ انهيءَ طرح هي موڪلائي ڪراچيءَ آيا ۽ عظمت بانو به موڪلائي پنهنجي مڙس سوڌو بمبئيءَ ڏي رواني ٿي. هي ٻيئي ڀائر اچي ڪراچي ۾ جايون جڳهيون وٺي ويٺا. هڪڙي باريسٽر يا وڪيل ٿي، ۽ ٻئي ڊاڪٽر ٿي، پنهنجو ڌنڌو هلايو، ۽ سگهوئي ٻنهي سنڌ ۾ پنهنجو نالو ڪڍيو.

انهيءَ نئينءَ جاءِ تي علي رضا ۽ زينت بانو ڏاڍي آرام سان رهڻ لڳا. جهڙي نندي هوندي کان خواهش هين ته وڏپڻ ۾ گذاريون- اهڙي سندن مراد خدا پوري ڪئي. هنن جو تمام سکيو گذر پيو ٿيندو هو ۽ چڱو وقت پيو گذرندو هو. اتي هو ڇهه ورهيه رهيا. آخر زينت بانوءَ پهرين وفات ڪئي.

هوءَ سٺ ورهين ڄمار جي ٿي مُئي. هن جي مرڻ ڪري علي رضا ويچارو هيڪلو ٿي پيو. سارو ڏينهن غم ۾ پيو گذاريندو هو. هڪڙو اڳهين فرتوت هو، جو عمر سندس ستر-پنجهتر ورهين جي هئي، ٻيو وري هي تازو زال جو ڏک، تنهن ماري وڌس، زال جي مئي کان پوءِ ڇهين ستين ڏينهن پاڻ به دم ڏنائين. هنن ٻنهي ڄڻن اڳيئي پاڻ ۾ صلاح به ڪئي هئي ۽ مرڻ مهل وصيت به ڪئي هئائون ته اسان کي انهيءَ باغ واري بنگلي ۾ دفن ڪجو، سو ڪيائون ته ائين، ٻنهي کي اندر بنگلي جي وچين صفي ۾ لڳو لڳ پوريائون ۽ سندن وصيت موجب پڪي گچ سان قبرون جوڙي ڇڏيائون ۽ سندن سيرانديءَ کان هڪڙي نندي مسجد به ٺهرائي ڇڏيائون، جيئن اڪثر دستور ٿيندو

آهي. انهن جي قبر تي ويچاري مريم جا پڻ هينئر تمام ڪراڙي اچي تي هئي، سا ڀھاريدارمجاور تي ويٺي، ڏھاڙي جاءِ صفا ڪيو، انھيءَ باغ مان گل ۽ نازبو پٽي قبرن تي وجهيو ويٺي هوندي.
محبوب علي ۽ منصور علي، جي بروقت ماءُ جي مرڻ جي خبر ٻڌي ٻارين ٻچين آيا هئا، سي اجا اتي ئي هئا ته سندن پيءُ مري ويو، سي ويچارا ڏاڍي غم ۾ هئا. نيٺ مهينو ڪن ٽڪي قبرون ٺهرائي، دائيءَ کي ويهاري، باغ ۽ ٻنيءَ جو بندوبست ڪري وري ويا.
پنجن ڇهن مهينن ڪان پوءِ مريم به موڪلايو، تنهن جي به قبر سندس ڏٽيءَ ۽ ڏجاٽيءَ جي پيرانديءَ ڪان جوڙايائون. انهيءَ طرح انهن نيڪ، ديندار ۽ ايماندار ماڻهن جي خير سان پڄاڻي ٿي.

****

www.e-otaq.blogspot.com